

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ПЕТРІВ ІВАН МИХАЙЛОВИЧ

УДК 351.865:164-044.372

ДИСЕРТАЦІЯ

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ВЛАДИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ
ЮРИСДИКЦІЇ**

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.М. Петрів

Науковий керівник: кандидат юридичних наук доцент, доцент кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія» Бальцій Ю.Ю.

Харків - 2020

АНОТАЦІЯ

Петрів І.М. Удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 «механізми державного управління». – Національний університет цивільного захисту України. – Харків, 2020.

У роботі обґрунтовано, що у процесі діяльності конституційної юстиції, при винесенні рішень та висновків органом конституційної юрисдикції здійснюється вагомий вплив на функціонування механізму державного управління, перш за все, з огляду на загальнообов'язковість виконання прийнятих рішень цим державним органом. Рішення та висновки органу конституційної юрисдикції мають особливе місце.

Проведено аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження та визначено що, по-перше, конституційну юстицію треба визначати крізь призму її функціональних характеристик. По-друге, конституційна юстиція – це діяльність спеціально уповноваженого органу або їх сукупності, правовий статус яких закріплено на конституційному рівні. Діяльність такого органу ґрунтується виключно на конституції, а його рішення здійснюють безпосередній вплив на законодавство, суспільне життя, функціонування механізму державної влади та інших органів державної влади та має на меті забезпечення верховенства конституції в державі. По-третє, діяльність органу конституційної юстиції можна розглядати як функцію, як засіб, а також як метод забезпечення стабільного та сталого функціонування механізму державної влади. По-четверте, орган конституційної юстиції в Україні можна розглядати як вищий орган державної влади, що наділений владними повноваженнями з визнання рішень чи дій вищих органів державної влади такими, що не відповідають Конституції України. По-п'яте, співвідношення термінів треба розглядати наступним чином: конституційна юстиція

відображає реалізацію функціональних повноважень вищого органу державної влади конституційного контролю в рамках конституційної юрисдикції, яка визначена спеціальним нормативним актом.

Запропоновано періодизацію розвитку органів конституційної юрисдикції на основі узагальнення наукових поглядів та сукупності нормативно-правових актів. Виділено такі періоди: 1) з часів античності і до появи перших писаних конституцій; 2) від появи перших писаних конституцій і до кінця XIX ст.; 3) становлення та розвиток органів конституційної юрисдикції від початку XX ст. і до теперішнього часу.

Проаналізоване нормативно-правове регулювання механізму функціонування органу конституційної юрисдикції в Україні та визначено, що в законодавстві, що регулює діяльність органів конституційної юрисдикції підкреслюється лише певний функціональний аспект (контроль за дотриманням конституції, гарантування верховенства конституції, арбітраж тощо). Проте, це не дає підстави для характеристики конституційно-правового статусу цього органу виключно як контролюючого, арбітражного і таке інше. Адже функціональні характеристики органу конституційної юрисдикції необхідно розглядати як складову статусу в комплексі з принципами та завданнями, компетенцією, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності. Органи конституційної юрисдикції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм. Лише державний орган, який володіє спеціальним статусом, здатний реалізувати завдання забезпечення сталого та ефективного функціонування механізму органів державної влади.

Здійснено системний аналіз функцій органів конституційної юрисдикції та встановлено, що функції органів конституційної юрисдикції – це напрямки реалізації (застосування) компетенції на шляху до виконання поставленого

перед органом конституційної юрисдикції завдання через здійснення наданих повноважень. Обґрунтовано, що систему функцій органу конституційної юрисдикції в Україні складають основні функції, які є конституційно визначеними та додаткові (неосновні функції), які виділяються за окремими ознаками та за елементами діяльності.

Обґрунтовано важливість реалізації органами конституційної юрисдикції конституційного контролю та визначено, що конституційний контроль рішень і дій вищих посадових осіб держави, організації і діяльності політичних партій та інших громадських об'єднань, здійснюваний органами конституційної юрисдикції, спрямований як на відновлення конституційності, так і в ряді випадків – на встановлення фактів порушення конституції, конституційної присяги, вчинення тяжких злочинів вищими посадовими особами держави (главою держави, головою уряду, верховним суддею та ін.), антиконституційної діяльності політичної партії, громадського об'єднання, що є підставою (юридичним фактом) для їх відмови від посади (імпічменту), для заборони чи призупинення діяльності політичної партії, громадського об'єднання.

Запропоновані наступні шляхи удосконалення діяльності Конституційного Суду України як основи забезпечення функціонування сучасної української держави.

По-перше, запровадження інституту виборності суддів Конституційного Суду України, що посилить їх відповідальність перед громадянами України, зменшить можливості їх недоброчесності. Зазначений механізм передбачає проведення декількох стадій виборності:

- 1) формування незалежної комісії з представників інститутів громадянського суспільства, які перевіряють відповідність документів вимогам, які вставляють перед майбутнім суддею Закон;

- 2) оприлюднення списків кандидатів з їх автобіографіями та іншими даними в Інтернет ресурсах;

3) голосування громадян за допомогою електронних ресурсів. Електронною ідентифікацією особи може бути електронний підпис (наприклад, електронний підпис, що використовується для подання електронної декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Це надасть можливість людям обрати тих антикорупційних керівників, яких вони вважають чесними, неупередженими, професійними, а також яким довіряють.

Крім того, потрібно передбачити процедуру звільнення суддів за правопорушення.

По-друге, щодо виконання рішень та висновків Конституційного Суду України: законодавчо передбачити строки виконання рішень і висновків Суду; визначити суб'єктів виконавчого контролю залежно від характеру прийнятого рішення; розвинути положення щодо контролю за виконанням рішень і висновків безпосередньо Судом, шляхом отримання відповідного підтвердження про виконання, в контексті реформування Конституційного Суду України як активного органу державної влади.

По-третє, необхідно переглянути підхід до розгляду конституційних скарг та інших подань і звернень уповноважених суб'єктів з точки зору співрозмірності якості вивчення питання що розглядається та можливості перегляду ухваленого Сенатом рішення, у разі якщо воно суперечить усталеній практиці Суду чи порушує принципи встановлені в конституції. У зв'язку з викладеним, доцільно переглянути та внести зміни до законодавства у частині формування Сенатів Конституційного Суду України, а саме виключити принцип випадковості (жеребкування) та запровадити більш прогнозований та стабільний варіант обрання суддів до Сенатів (наприклад пропорційно від кожного суб'єкта призначення).

По-четверте, з метою надання інституту конституційної скарги дієвого характеру доцільно передбачити можливість забезпечення прав і свобод людини і громадянина до моменту вирішення справи по суті. У зв'язку з цим, доцільно використовувати можливості чинного законодавства та видавати

забезпечувальний наказ, з метою забезпечення конституційної скарги. Зазначений механізм крім захисту інтересів окремої особи, дозволить попередити можливе порушення прав інших осіб шляхом зупинення дії окремої норми чи нормативного акту на час розгляду конституційної скарги по суті.

По-п'яте, щодо наділення Суду активними повноваженнями пропонується внести зміни до чинного законодавства в частині можливості Суду адресувати окремим органам державної влади доручень щодо вжиття заходів реагування відповідно до їх компетенції з подальшим інформуванням Конституційного Суду.

По-шосте, щодо запобігання корупції, на нашу думку, одним із напрямів роботи Конституційного Суду має бути формування правової свідомості громадян та просвітницька діяльність в усіх сферах суспільного життя щодо популяризації основних цінностей демократичного суспільства. Систематична робота у цьому напрямку на фоні винесення справедливих рішень відповідно до духу конституції та права дадуть змогу все глибше укорінювати у свідомості цінності правової демократичної держави.

По-сьоме, необхідно вирішити питання щодо політизації діяльності Конституційного Суду України. Оскільки вплив навіть найменших суспільно-політичних чинників на прийняття рішення конституційним судом робить легітимність таких рішень відносною та ставить під сумнів діяльність органу конституційної юрисдикції на майбутнє. Надзвичайно складно здобути довіру суспільства будь-якому органу державної влади, тому протиставлення тимчасових політичних амбіцій державному ладу та демократичним основам суспільства може коштувати репутації та авторитету, що напрацьовувався роками.

Запропонована теоретична модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції, де спрямованість діяльності органів конституційної юрисдикції –

це контроль за виконанням рішень та дій органів державної влади щодо дотримання прав та свобод людини як вищої цінності.

До основних елементів моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції слід віднести: по-перше, пріоритет прав та свобод людини; по-друге, рішення та нормативно-правові механізми органів конституційної юрисдикції, які носять обов'язковість, системність та комплексність під час їх прийняття та реалізації; по-третє, конституційний контроль, який реалізується за принципами: незалежність, постійність, професійність; по-четверте, нормативно-правові акти органів державної влади; по-п'яте, дії органів державної влади.

Ключові слова: публічне управління, органи державної влади, органи конституційної юрисдикції, конституційний контроль, Конституційний Суд України, організаційно-правовий механізм реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.

ANNOTATION

Petriv I.M. Improving the mechanisms of state policy implementation in the system of authorities of constitutional jurisdiction. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of sciences in public administration on a specialty 25.00.02 "mechanisms of public administration". - National University of Civil Defense of Ukraine. - Kharkiv, 2020.

The paper substantiates that in the process of constitutional justice, in making decisions and conclusions by the body of constitutional jurisdiction has a significant impact on the functioning of the mechanism of public administration, primarily given the mandatory implementation of decisions by this state body. Decisions and conclusions of a body of constitutional jurisdiction have a special place.

The author analyzes the conceptual and categorical apparatus of research and determines that, first, constitutional justice should be determined through the prism

of its functional characteristics. Secondly, constitutional justice is the activity of a specially authorized body or a set of them, the legal status of which is enshrined at the constitutional level. The activity of such a body is based exclusively on the constitution, and its decisions have a direct impact on legislation, public life, the functioning of the mechanism of state power and other public authorities and aims to ensure the supremacy of the constitution in the state. Third, the activity of the body of constitutional justice can be considered as a function, as a means, as well as as a method of ensuring the stable and sustainable functioning of the mechanism of state power. Fourth, the bodies of constitutional justice in Ukraine can be considered as the highest body of state power, endowed with the power to recognize decisions or actions of higher bodies of state power as inconsistent with the Constitution of Ukraine. Fifth, the ratio of terms should be considered as follows: constitutional justice reflects the exercise of the functional powers of the highest body of state power of constitutional control within the constitutional jurisdiction, which is determined by a special normative act.

The paper proposes the periodization of the development of the bodies of constitutional jurisdiction on the basis of generalization of scientific views and a set of normative legal acts. The following periods are distinguished: 1) from antiquity to the appearance of the first written constitutions; 2) from the appearance of the first written constitutions to the end of the XIX century; 3) formation and development of bodies of constitutional jurisdiction from the beginning of the XX century. and to date.

The author analyzes the legal regulation of the mechanism of functioning of the body of constitutional jurisdiction in Ukraine and determines that the legislation governing the activities of bodies of constitutional jurisdiction emphasizes only a certain functional aspect (control over compliance with the constitution, guaranteeing the supremacy of the constitution, arbitration, etc.). However, this does not provide a basis for characterizing the constitutional and legal status of this body solely as a controlling, arbitral and so on. After all, the functional characteristics of the body of constitutional jurisdiction must be considered as a component of the

status in combination with the principles and tasks, competence, structural and organizational features, forms, methods and guarantees of activity. The bodies of constitutional jurisdiction, based on their powers, resolve disputes over the law and resolve legal conflicts that arise between branches of government, thus establishing the constitutional truth about the law and ensuring constitutional enjoyment of rights and real constitutionalism. Only a state body with a special status is able to implement the task of ensuring the sustainable and effective functioning of the mechanism of public authorities.

The author made a systematic analysis of the functions of the bodies of constitutional jurisdiction and found that the functions of the bodies of constitutional jurisdiction are areas of implementation (application) of competence on the way to the task set before the body of constitutional jurisdiction through the exercise of powers. It is substantiated that the system of functions of the body of constitutional jurisdiction in Ukraine consists of the main functions, which are constitutionally defined and additional (non-core functions), which are distinguished by individual features and elements of activity.

The paper substantiates the importance of constitutional control by constitutional jurisdictions and determines that constitutional control of decisions and actions of senior officials of the state, organization and activities of political parties and other public associations, carried out by constitutional jurisdictions, is aimed at restoring constitutionality and in some cases - to establish the facts of violation of the constitution, constitutional oath, commission of serious crimes by senior officials (head of state, head of government, supreme judge, etc.), unconstitutional activities of a political party, public association, which is the basis (legal fact) for their resignation (impeachment), for banning or suspending the activities of a political party or public association.

The author proposes the following ways to improve the activities of the Constitutional Court of Ukraine as a basis for ensuring the functioning of the modern Ukrainian state.

First, the introduction of the institution of election of judges of the Constitutional Court of Ukraine, which will strengthen their responsibility to the citizens of Ukraine, will reduce the possibility of their dishonesty. This mechanism involves several stages of election:

- 1) the formation of an independent commission of representatives of civil society institutions, which verifies the compliance of documents with the requirements that will be inserted before the future judge by the Law;

- 2) publication of lists of candidates with their CVs and other data on Internet resources;

- 3) voting of citizens with the help of electronic resources. An electronic identification of a person can be an electronic signature (for example, an electronic signature used to submit an electronic declaration of a person authorized to perform the functions of the state or local government). This will enable people to elect those anti-corruption leaders whom they consider honest, impartial, professional, and trusted.

In addition, it is necessary to provide for the procedure of dismissal of judges for offenses.

Secondly, regarding the execution of decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine: to legally provide for the terms of execution of decisions and conclusions of the Court; identify the subjects of executive control depending on the nature of the decision; to develop provisions on control over the execution of decisions and conclusions directly by the Court, by obtaining appropriate confirmation of execution, in the context of reforming the Constitutional Court of Ukraine as an active body of state power.

Thirdly, it is necessary to reconsider the approach to the consideration of constitutional complaints and other submissions and appeals of authorized subjects from the point of view of the dimension of the quality of the examination of the issue under consideration and the possibility of reviewing the decision adopted by the Senate. constitution. In connection with the above, it is advisable to review and amend the legislation regarding the formation of the Senates of the Constitutional

Court of Ukraine, namely to eliminate the principle of randomness (draw) and introduce a more predictable and stable option of electing judges to the Senates (for example, proportionally from each appointing entity).

Fourth, in order to make the institution of a constitutional complaint effective, it is advisable to provide for the possibility of ensuring the rights and freedoms of man and citizen until the case is resolved on the merits. In this regard, it is advisable to use the possibilities of current legislation and issue a precautionary order in order to ensure a constitutional complaint. This mechanism, in addition to protecting the interests of an individual, will prevent possible violations of the rights of others by suspending a separate norm or normative act at the time of consideration of the constitutional complaint on the merits.

Fifth, it is proposed to amend the current legislation to empower the Court in terms of the Court's ability to address instructions to certain public authorities to take measures in accordance with their competence, with further information to the Constitutional Court.

Sixth, in terms of preventing corruption, in our opinion, one of the areas of work of the Constitutional Court should be the formation of legal awareness of citizens and educational activities in all spheres of public life to promote the basic values of a democratic society. Systematic work in this direction against the background of making fair decisions in accordance with the spirit of the constitution and law will allow to take root more and more in the consciousness of the values of a democratic state governed by the rule of law.

Seventh, it is necessary to resolve the issue of politicization of the Constitutional Court of Ukraine. Because the influence of even the smallest socio-political factors on the decision of the constitutional court makes the legitimacy of such decisions relative and calls into question the activities of the body of constitutional jurisdiction for the future. It is extremely difficult to gain public confidence in any body of state power, so the opposition of temporary political ambitions to the state system and the democratic foundations of society can cost the reputation and authority that has been gained over the years.

The author proposes a theoretical model of organizational and legal mechanism of state policy in the system of constitutional jurisdiction, where the direction of the constitutional jurisdiction is to monitor the implementation of decisions and actions of public authorities to respect human rights and freedoms as the highest value.

The main elements of the model of organizational and legal mechanism for the implementation of state policy in the system of authorities of constitutional jurisdiction should include: first, the priority of human rights and freedoms; secondly, decisions and normative-legal mechanisms of the bodies of constitutional jurisdiction, which are obligatory, systematic and comprehensive during their adoption and implementation; thirdly, constitutional control, which is implemented on the principles of: independence, consistency, professionalism; fourth, regulations of public authorities; fifth, the actions of public authorities.

Key words: public administration, bodies of state power, bodies of constitutional jurisdiction, constitutional control, Constitutional Court of Ukraine, organizational and legal mechanism of realization of state policy in the system of bodies of power of constitutional jurisdiction.

Список публікацій здобувача

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

А. В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Петрів І.М. До питання визначення конституційної юстиції в механізмі державного управління: досвід України та держав Східної Європи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*,. 2020. № (2). С. 139-149. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.15>
2. Петрів І. М. До питання удосконалення механізму державного управління органу конституційної юстиції як державного органу з особливим статусом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 5-6. С. 175–181. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5-6.175
3. Петрів І. М. Удосконалення механізмів державного управління органу конституційної юстиції в Україні в контексті імплементації досвіду держав Східної Європи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1607>
4. Петрів, І. М. (2020). Удосконалення державного механізму захисту прав людини і громадянина через призму діяльності Конституційного Суду України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 128-135. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1823>
5. Петрів І.М., Бальцій Ю.Ю. Удосконалення механізмів реалізації функцій Конституційного Суду України як органу державної влади з особливим статусом. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 2 (92). С. 95-100. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/208063/208260>
6. Петрів, І. М. (2020). Практичні аспекти реалізації Конституційним Судом України функціональних повноважень в механізмі державної влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, (4), 129-139. <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1838>

7. Petriv I. The functioning of the constitutional court of ukraine as the part of improving the mechanisms of public administration and sustainable development of the state. *Public Administration and Law Review*. 2020. №4. P. 4-14.
8. Б. Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:
9. Петрів І.М., Бальцій Ю.Ю. Удосконалення механізму державного забезпечення прав людини шляхом реалізації правозахисної функції Конституційним Судом України. *Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii*. (30.03.2020) - Warszawa, 2020.C.39-42.
- 10.Петрів І. М. Функціонування конституційного суду України як необхідна умова розвитку механізмів державного управління. VХ Міжнародна науково-практична конференція “Modern approaches to the introduction of science into practice”, 30-31 березня 2020 р., Сан-Франциско, США URL: <https://isg-konf.com/modern-approaches-to-the-introduction-of-science-into-practice/>
- 11.Петрів І.М Шляхи удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції через призму функціонування Конституційного суду України. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю. (до 25-річчя заснування інституту). 9 жов. 2020 р.* Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020. С. 317-319.
- 12.Петрів І.М. Проблеми реалізації функціональних повноважень органом конституційної юрисдикції як засіб забезпечення сталого функціонування системи органів державної влади. *Теорія та практика публічної служби : матеріали наук.-практ. конф., Дніпро, 25 вересня 2020 р. / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 64-66.*

ЗМІСТ

ВСТУП	17
РОЗДІЛ 1	26
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	26
1.1. Наукові підходи до аналізу державної політики функціонування органів конституційної юрисдикції в системі органів державної влади	26
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження	53
1.3. Еволюція органу конституційної юрисдикції в Україні як елементу системи органів державної влади.....	64
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2.....	90
СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....	90
2.1. Визначення основних напрямків функціонального забезпечення реалізації повноважень органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади	90
2.2. Державне регулювання механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.....	102
2.3. Проблеми функціонування механізму реалізації повноважень органом конституційної юрисдикції	114
Висновки до розділу 2	141
РОЗДІЛ 3.....	145
УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ВЛАДИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ.....	145

3.1. Шляхи удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції через призму функціонування Конституційного Суду України.....	145
3.2. Перспективи розвитку механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.....	159
3.3. Запровадження теоретичної моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції	181
Висновки до розділу 3	197
ВИСНОВКИ.....	201
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	231

ВСТУП

Актуальність теми. Удосконалення державної політики розвитку конституційної юстиції як незалежного і самостійного органу в умовах сучасної України є нагальним питанням сьогодення. Принципового значення набуває дослідження визначення ролі органу конституційної юрисдикції, його функцій у демократичній, правовій державі, особливостей становлення органу конституційної юрисдикції в системі державного управління, а також дій системи органів державної влади згідно з визначеними цілями, напрямками у сфері реформування та розвитку конституційної юстиції у відповідності до європейських стандартів та принципів демократичної правової держави. Постає необхідність розробки практичних рекомендацій щодо удосконалення діяльності органу конституційної юрисдикції, здійснення заходів із забезпечення конституційного правопорядку, адаптації законодавства до європейських стандартів.

Розвиток України як правової та демократичної європейської держави, передбачає проведення науково обґрунтованої державної політики розвитку інституту конституційної юстиції України у процесі становлення незалежності та демократії в державі, систематизації практичного і ефективного захисту населення відповідно до міжнародних стандартів шляхом реалізації можливостей конституційної юрисдикції. Виконати ці завдання неможливо без докорінних змін у сфері функціонування органу конституційної юрисдикції, його розвитку як справді незалежного, самостійного органу державної влади. Державна влада в Україні підконтрольна Конституції України, але ж потребують чіткого визначення норми конституційного нагляду за дотриманням органами державної влади цих норм.

У сучасній науковій літературі фрагментарно досліджено функціональні характеристики органів конституційної юрисдикції в механізмі державної влади, що зобов'язує детально зупинитися на її аналізі та виокремленні специфічних ознак, притаманних для органу конституційної юрисдикції.

Таким чином, недостатність розробок на теоретичному рівні, наявність практичних правових питань та актуальність зумовили необхідність та важливість теоретичного обґрунтування та внесення науково аргументованих пропозицій, рекомендацій щодо вітчизняного законодавства та подальшого його удосконалення.

Проблеми удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції аналізують вітчизняні і зарубіжні вчені у галузі теорії держави і права, теорії державного управління, міжнародного права, конституційного права: І. Алексєєнко [2-3], Д. Артемчук [4-5], У. Бернам [9], О. Беспалов [11], І. Бичков [12], Н. Буруковська [16], А. Бланкенагель [13], М. Вільгушинський [19], Н. Витрук [20-22], С. Владиченко [23-24], Г. Власова [25], Л. Гарлицький [27], В. Гергелійник [29], В. Городовенко [30], А. Грабильников [31], Т. Гудзь [34], К. Гуценко [35], Р. Давід [36], Ю. Данієлян [37], К. Делмар [38], С. Денісов [39], В. Дябло [41], О. Дяченко [42], Н. Жук [45], Т. Іванова [48], С. Ківалов [53], Дж. Кілер [54], М. Ключєв [57], І. Коліушко [64], С. Косінов [76], Л. Летнянчин [79], Р. Лівшиц [80], Р. Мартинюк [83], С. Матвєєв [84], А. Медушевський [85], О. Мироненко [88-96], Я. Митровка [97], М. Мітюков [97-99], М. Нікіфорова [103], М. Нудель [106], Ж. Овсепян [107], В. Плавич [122], В. Погорілко [123], Ю. Ремєскова [132], Є. Рєньов [133], Д. Руссо [159], О. Скрипнюк [170-171], І. Слідєнко [172-173], А. Стрижак [176], Т. Струс-Духнич [177-178], В. Тацій [179], Д. Терлецький [180], Є. Тертична [181], М. Тєслєнко [182], Ю. Тодика [184-185], В. Федорєнко [191], М. Цвік [194], Т. Цимбалістий [195-196], В. Чіркін [197-198], М. Чудаков [199], В. Шаповал [201-203], В. Шишкін [204], Я. Шляхун [205], Ю. Шульженко [206] та ін.

Розвиток та удосконалення діяльності Конституційного Суду, у тому числі Конституційного Суду України аналізують: Г. Артєнєян [6], К. Бабєнко [7], Н. Бєронов [10], І. Бовсіновська [14], Н. Буруковська [16], Є. Вагнерова [17], С. Василюк [18], П. Геберле [28], В. Григор'єв [32], Є. Євграфов [44], З. Бєртольд [46], В. Зорькін [47], А. Івановська [49], В. Кампо [50], М. Кєльман

[51], Є. Кіреєва [55], А. Клішас [56], Я. Ключка [58], В. Ковальчук [59-60], М. Козюбра [63], М. Костицький [77], Л. Лабенська [78], Д. Малова [82], Д. Мідор [86], М. Михайлова [100], Л. Москвич [101], Н. Неновські [102], М. Орзіх [108], М. Пастухов [109], П. Пацолай [110], М. Пенцов [111], І. Полховська [124], В. Розвадовський [158], М. Савенко [160], М. Савич [161], М. Саліков [162], А. Селіванов [163], М. Сербан [164], В. Сердюк [165], В. Скомороха [166-169], Б. Футей [192], В. Худоба [193] та ін.

Зазначені автором аналізують проблеми розвитку та удосконалення системи органів конституційної юрисдикції, нормативно-правові документи органів конституційної юрисдикції, проблеми реалізації рішень Конституційного Суду України, формування кадрів системи конституційної юрисдикції та ін.

Разом з тим відсутні системні дослідження проблеми удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане навчально-науково-виробничому центрі Національного університету цивільного захисту України відповідно до тематики науково-дослідної роботи «Розробка механізмів державного управління соціально-економічною сферою та її галузями в контексті забезпечення безпеки українського суспільства» (державний реєстраційний номер 0118U001007), у межах якої автором обґрунтовані шляхи удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції через призму функціонування Конституційного Суду України.

Мета та задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування шляхів удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції та розробка теоретичної моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.

Для досягнення мети було поставлено такі *завдання*:

- визначити стан наукових розробок щодо становлення та розвитку органу конституційної юрисдикції в Україні як елементу системи органів державної влади;
- провести аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження, охарактеризувати сутність, місце та роль органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади;
- запропонувати періодизацію розвитку органів конституційної юрисдикції;
- проаналізувати нормативно-правове регулювання механізму функціонування органу конституційної юрисдикції в Україні;
- здійснити системний аналіз функцій органів конституційної юрисдикції;
- обґрунтувати важливість реалізації органами конституційної юрисдикції конституційного контролю;
- запропонувати шляхи удосконалення діяльності Конституційного Суду України;
- сформулювати теоретичну модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.

Об'єктом дослідження є державне управління у сфері реформування органів державної влади.

Предметом дослідження є удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції.

Методи дослідження. Теоретичною і методологічною базою дисертаційної роботи є загальноприйняті наукові методи фундаментальної, загальнонаукової і конкретно-наукової методології пізнання досліджуваних явищ і процесів. У роботі використано методи й принципи сучасної науки, визначальними з яких стали принцип науковості й об'єктивності, діалектичного зв'язку явищ і процесів державотворення й громадянського

життя. Загальний діалектичний метод використано у процесі наукового пізнання сутності доступності до конституційного судочинства й систематизації його елементів.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступають принципи системно-структурного, інституціонального аналізу й синтезу, діалектичного детермінізму. Історико-типологічний метод дозволив вичленити системи, в межах яких досліджувався об'єкт, історико-порівняльний – розкрив еволюцію органу конституційної юрисдикції та правові основи його функціонування, практику й політичну теорію держави та зарубіжних країн, зміст суспільних явищ та процесів у період реформування органу конституційної юрисдикції. Політологічний метод дав змогу розкрити ставлення учених до взаємодії органу конституційної юрисдикції із законодавчою та виконавчою як єдиної системи механізму державної влади, розглянути питання щодо проблемних питань залежності конституційної юстиції від законодавчої та виконавчої влади. Комплексний підхід, що також був застосований, передбачає встановлення зв'язків на міжгалузевому рівні розвитку. Системний підхід надав змогу комплексного аналізу та визначення проблеми, а також визначення основних стратегічних пріоритетів подальшого реформування органу конституційної юрисдикції України.

Під час аналізу державної політики удосконалення конституційної юрисдикції в Україні були використані соціокультурний та адаптаційно-цивілізаційний підходи, які дозволили послідовно розглянути різні аспекти розвитку органу конституційної юрисдикції в системі політичного процесу державотворення. Дослідження ґрунтувалось на нормативно-правових і господарських документах, розробках науково-дослідних установ та дослідженнях певних учених. Джерельну базу становлять матеріали Конституційного Суду України, Верховної Ради України, Президента України.

Нормативною базою дисертації є Конституція України, закони України, постанови Верховної Ради України, міжнародні нормативно-правові акти, які

ратифіковані Україною, укази і розпорядження Президента України, нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та інших центральних органів виконавчої влади, законодавство інших держав.

Емпіричну базу дослідження становить узагальнення практики діяльності у сфері здійснення конституційної юрисдикції, а також публікації у періодичних виданнях та довідкова література.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у наступному:

вперше:

- розроблена теоретична модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції, де спрямованість діяльності органів конституційної юрисдикції – це контроль за виконанням рішень та дій органів державної влади щодо дотримання прав та свобод людини як вищої цінності, до основних елементів якої належать: рішення та нормативно-правові механізми органів конституційної юрисдикції, які носять обов’язковість, системність та комплексність під час їх прийняття та реалізації; конституційний контроль, який реалізується за принципами: незалежність, постійність, професійність; нормативно-правові акти органів державної влади; дії органів державної влади;

удосконалено:

- понятійно-категорійний апарат удосконалення механізмів реалізації державної політики щодо органу конституційної юрисдикції шляхом уточнення сутності поняття «державний орган конституційної юрисдикції», яке, на відміну від усталених, тлумачиться як об’єкт державного впливу у концепції взаємодії держави, державної політики, державного управління і державної влади;

- періодизацію розвитку органів конституційної юрисдикції на основі узагальнення наукових поглядів та сукупності нормативно-правових актів, яка відрізняється від існуючої обґрунтуванням трьох періодів, зокрема: перший період – з часів античності і до появи перших писаних конституцій; другий

період – від появи перших писаних конституцій і до кінця XIX ст.; третій період – становлення та розвиток органів конституційної юрисдикції від початку XX ст. і до теперішнього часу;

- систематизацію функцій органів конституційної юрисдикції та встановлено, що систему функцій органу конституційної юрисдикції в Україні складають основні функції, які є конституційно визначеними та додаткові (неосновні функції), які виділяються за окремими ознаками та за елементами діяльності;

- шляхи удосконалення діяльності Конституційного Суду України як основи забезпечення функціонування сучасної української держави, що відрізняються від існуючих системним підходів до: формування кадрового складу Конституційного Суду України, регламентації обов'язковості виконання рішень Конституційного Суду України, зміни підходів до розгляду конституційних скарг та інших подань і звернень уповноважених суб'єктів, забезпечення можливості реалізації прав і свобод людини і громадянина до моменту вирішення справи по суті, наділення Суду активними повноваженнями, формування правової свідомості громадян та ін.;

дістали подальшого розвитку:

- розроблено теоретико-методологічні засади удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції шляхом визначення сутності та змісту формування принципів досягнення та забезпечення справедливого та дієвого конституційного судочинства як найголовніших ознак правової та демократичної держави;

- підходи до конституційного контролю, що відрізняються від існуючих спрямованістю на відновлення конституційності, так і в ряді випадків – на встановлення фактів порушення конституції, конституційної присяги, вчинення тяжких злочинів вищими посадовими особами держави (главою держави, головою уряду, верховним суддею та ін.), антиконституційної діяльності політичної партії, громадського об'єднання, що є підставою

(юридичним фактом) для їх відмови від посади (імпічменту), для заборони чи призупинення діяльності політичної партії, громадського об'єднання;

- понятійно-категоріальний апарат дослідження та визначено що, конституційну юстицію треба визначати крізь призму її функціональних характеристик; діяльність органу конституційної юстиції можна розглядати як функцію, як засіб, а також як метод забезпечення стабільного та сталого функціонування механізму державної влади; співвідношення термінів треба розглядати наступним чином: конституційна юстиція відображає реалізацію функціональних повноважень вищого органу державної влади конституційного контролю в рамках конституційної юрисдикції, яка визначена спеціальним нормативним актом;

- теоретико-методологічні підходи щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції на засадах європейського досвіду, що полягають у розробці законодавчої бази щодо доступу до конституційного правосуддя (усунення перешкод на шляху звернення до конституційної юстиції з конституційною скаргою, удосконалення механізму розгляду конституційної скарги, удосконалення механізму виконання рішень та відповідальність за невиконання рішень органу конституційної юрисдикції).

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що основні положення дисертації, сформульовані висновки та наукові рекомендації можуть бути покладені в основу сучасного реформування конституційної юстиції в Україні. Вони дозволяють поглибити знання про неї, тому будуть корисними у підготовці лекційних курсів із державного управління, державної служби, історії України, правознавства, конституційного права, державного будівництва та інших суспільних дисциплін, у плануванні роботи державних органів, зокрема обласних та районних судів, управлінь юстиції, прокуратури тощо.

Практичні рекомендації використані у діяльності Головного управління Держпродспоживслужби Одеської обласної (довідка від

11.02.2020 № 224); Громадською організацією «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» з метою роз'яснення порядку звернення до Конституційного Суду України, виконання рішень Конституційного Суду України, ролі рішень Конституційного Суду України у системі публічного управління та їх важливості у прийнятті державно-управлінських рішень (довідка від 04.03.2020 № 293/1/3-26).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних науково-практичних конференціях: «Міжнародна науково-практична конференція, організована для викладачів університетів, науково-дослідних підрозділів з колишнього Радянського Союзу та колишньої Югославії» (Польща, Варшава, 30.03.2020); VX Міжнародній науково-практичній конференції “Modern approaches to the introduction of science into practice” (США, Сан-Франциско 30-31 березня 2020 р.); XIII щорічній науково-практичній інтернет-конференції «Теорія та практика публічної служби» (Дніпро, 25 вересня 2020 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції за міжнародною участю «Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди» (Одеса, 09 жовтня 2020 року).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження знайшли відображення в 7 наукових статтях, які опубліковано у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, в тому числі у зарубіжному науковому виданні, а також у 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації обумовлена метою дослідження і складається із переліку умовних скорочень, вступу, 3 розділів, які включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 239 сторінок, із них 180 сторінок основного тексту. Список використаних джерел міститься на 30 сторінках і налічує 222 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОРГАНІВ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

1.1. Наукові підходи до аналізу державної політики функціонування органів конституційної юрисдикції в системі органів державної влади

Вирішення проблемних питань при організації ефективного державного управління на найвищому державному рівні має відбуватися з використанням інструментів конституційної юстиції у відповідності до практики конституційної ефективності публічної влади, з урахуванням принципу верховенства права, а також максимального дотримання конституції органами публічної влади при реалізації повноважень на відповідній території. Реалізація принципу верховенства права під час розподілу повноважень між вищими органами державної влади може ефективно забезпечуватись лише за рахунок відповідального впливового органу – органу конституційної юрисдикції. Наявність органу конституційної юрисдикції дозволяє зрівноважувати механізм державного управління за рахунок арбітражних повноважень та вирішення конфліктних ситуацій на найвищому рівні. Водночас, дослідження правової природи органу конституційної юрисдикції в Україні підтверджує думку про те, що органи конституційної юрисдикції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між найвищими державними інститутами, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм. Побудова ефективного механізму державного управління має ґрунтуватися, в першу чергу, на принципах верховенства права та конституційного людиноцентризму. Адже ефективність діяльності органів державної влади вимірюється рівнем життя громадян та здатністю оперативно та консолідовано

вирішувати проблеми та виклики різного характеру. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно змістовного наповнення поняття «орган конституційної юрисдикції» дає змогу зробити висновок, що конституційна юстиція є складовою механізму державного управління з надзвичайними повноваженнями впливу на прийняті рішення чи дії суб'єктів державного управління.

Правова природа органу конституційної юрисдикції була і залишається предметом дослідження багатьох вчених через те, що даний орган займає особливе місце в механізмі органів державної влади та постійно перебуває у процесі динамічного розвитку.

Аналізуючи діяльність органів конституційної юрисдикції в Україні та східноєвропейських державах, можна стверджувати, що прийнята в них європейська (або як її ще називають – австрійська або кельзенівська) модель конституційного правосуддя значною мірою впливає на процес формування конституціоналізму, а прийняті нею рішення можуть впливати на правову та політичну систему як деструктивно, так і стабілізуюче та в інноваційному руслі.

Побудова держав у східноєвропейських країнах, і України зокрема, на основі принципів демократизму, верховенства права, пріоритету прав людини має на меті досягнення особливої конституційної організації суспільства. Проте, не завжди є достатнім для формування конституціоналізму формальне закріплення основоположних принципів функціонування держави і суспільства. Тому, з метою гарантування дієвості основоположних принципів, правова реальність вимагає нагляду та контролю за їх дотриманням, що вважається можливим лише за умови функціонування спеціального органу конституційної юрисдикції, на який і покладаються відповідні завдання.

У зв'язку з цим, у новостворених демократичних країнах після падіння комуністичних режимів інститут конституційної юстиції був закріплений в основних законах цих держав. При цьому розташування в системі поділу влади, структура, функції конституційних судів, норми, які регламентують

склад і порядок їх діяльності, здебільшого спираються на європейську модель конституційної юстиції і відповідають їй. Проте, прослідковуються й індивідуальні риси, притаманні інститутам конституційної юстиції, пов'язані з особливостями прийнятої у певній країні концепцією юридичної природи конституційного суду, що може впливати на порядок формування судів, конкретні напрями їх діяльності, порядок здійснення конституційного правосуддя тощо.

Як зазначає І. Сліденко – «Кельзен турбувався про забезпечення дії чистого права. Тому не було достатнього теоретичного обґрунтування місця і ролі конституційної юстиції в механізмі державної влади – в результаті кожна держава пристосовувала даний інститут до власних потреб....» [172, с. 149].

Слід зазначити, що сучасні науковці пов'язують встановлення юридичної природи органу конституційного правосуддя з його місцем в системі поділу влади. Зокрема, І. Сліденко звертає увагу на те, що виходячи із сутності функціонування правової демократичної держави, питання місця спеціального органу конституційної юрисдикції в механізмі такої держави можливо розглядати у контексті двох напрямків дослідження: 1) місця, згідно з принципом розподілу влади, тобто до якої з гілок влади слід віднести інститут конституційної юстиції; 2) місця в системі стримування та противаг у взаємному балансі різних гілок влади, визначаючи таким чином зв'язки (взаємозв'язки), контрбаланси – сенс існування подібного органу у цій системі [171, с. 150].

Р. Мартинюк зазначає, що роль органів конституційної юрисдикції в державному механізмі визначається юридичними характеристиками самої конституції. Тому визначення цих органів як позаполітичних і максимально дистанційованих від реального політичного процесу водночас не заперечує того очевидного факту, що, внаслідок особливостей юридичної природи своїх актів, органи спеціалізованого конституційного контролю справляють на державно-владні відносини суттєвий вплив. Найчастіше об'єктом інтерпретаційної діяльності відповідних органів є норми основного закону

держави. Конституція має найвищу юридичну силу. Принцип верховенства конституції вимагає, щоб закони й інші нормативно-правові акти приймалися на основі конституції та відповідали їй (на що вказує, зокрема, ч. 2 ст. 8 Конституції України). З огляду на особливості природи правових позицій органу конституційної юрисдикції потрібно вважати, що наведений принцип повною мірою розповсюджується і на його інтерпретаційні акти. Останні, однак, не лише ґрунтуються на положеннях основного закону, але й «приймають» на себе юридичні характеристики конституційних норм, які вони тлумачать [162, с. 51] і разом з якими вони застосовуються. Згадана обставина зумовлює вищу юридичну силу актів органів конституційної юрисдикції та імперативне значення сформульованих у цих актах правових позицій для решти вищих органів держави [83].

Проблематика завдань органів конституційної юрисдикції належить до категорії дискусійних як з огляду на відмінності у її національних моделях, так і враховуючи суб'єктивізм тих чи інших дослідників. Переважна більшість науковців власні висновки ґрунтує насамперед на особливостях інституціонально-правового оформлення конституційної юстиції в тій чи іншій країні. Так, М. Нудель, виділяв чотири групи країн із різними системами органів конституційного контролю і нагляду: 1) країни, в яких конституційність правових актів можуть перевіряти суди загальної юрисдикції від нижчих до вищих інстанцій (США, Аргентина, Данія, Японія); 2) країни, де визнати закон неконституційним може лише Верховний суд держави (Австралія, Болівія, Індія, Швейцарія); 3) країни, в яких створено спеціальні конституційні суди (Австрія, ФРН, Кіпр, Туреччина); 4) країни, де конституційний контроль здійснює спеціальний орган несудового характеру (наприклад, Конституційна рада у Франції) [106, с. 51–53].

Сьогодні переважає спрощена класифікація, однак навіть зменшення кількості основних моделей до двох – американської та європейської – не спрощує процес інтерпретації змісту цього феномену. Проблематика завдань органів конституційної юрисдикції належить до категорії дискусійних як з

огляду на відмінності у її національних моделях, так і враховуючи суб'єктивізм тих чи інших дослідників.

Узагальнюючи результати досліджень окремих науковців з даного питання, є можливим виділити декілька підходів до вирішення зазначеної проблеми:

конституційне правосуддя ототожнюється з судовою гілкою влади;

конституційна юстиція є різновидом контрольної влади;

конституційна юстиція є своєрідним обособленим утворенням, що не належить до жодної з гілок влади.

Інтенсивно розробляється також напрям про комплексний характер органу конституційного правосуддя, в якому (органі) поєднуються риси судової і контрольної влад (Л. Гарліцкі, Ж. Джангірян, Б. Ебзеєв та ін.).

Таким чином питання визначення місця конституційної юстиції в механізмі державного управління залишається відкритим та потребує детального вивчення та аналізу. Використання прогресивного досвіду розвинутих демократій щодо ефективного функціонування конституційної юстиції в механізмі державного управління, надзвичайно актуальна в період докорінних змін в Україні.

Багатьма науковцями пропонується у системі поділу влади виокремити нову гілку – контрольну і визначити орган конституційної юрисдикції як такий, що належить до цієї гілки влади. Така позиція знаходиться на етапі теоретичних розробок та їх обговорення. На думку В. Чіркїна, контрольна діяльність притаманна значною мірою будь-якому державному органу, хоча вона і не є для них основною. Зокрема, автор пропонує два головних критерії виділення контрольної гілки влади – це універсальність контрольної функції державної влади та наявність органів, для яких дана функція є основною. На думку прибічників цієї теорії, таким ознакам повністю відповідає інститут конституційного правосуддя [197, с.18]

У зв'язку із зазначеним, С. Денісов зауважує, що світова практика розвитку контролю за державним апаратом пішла шляхом створення

четвертої, самостійної гілки влади. На його думку, на сьогодні наукові дослідження спрямовуються не на виділення виокремлених контрольних органів в рамках трьох гілок влади, а на формування самостійної гілки влади, рівної за своїм значенням трьом іншим [39, с. 9].

За свідченням болгарського науковця Н. Бєронова, у перші роки свого існування Конституційний Суд Республіки Болгарія у рішенні № 18 від 1993 р., посилаючись на структуру болгарської Конституції та спосіб формування Конституційного Суду, висловив думку про те, що інститут конституційної юстиції країни не включається до жодної з гілок влади – ні організаційно, ні формально, а тому він є рівноправним у відносинах з органами, які знаходяться на вершині кожної з гілок влади [10, с. 74].

З викладеного можна зробити висновок, що автори другого напрямку дослідження проблеми визначення місця конституційної юстиції в системі поділу влади вважають, що органи конституційної юрисдикції слід визначити як самостійну гілку державної влади, тобто як контрольну, водночас підкреслюючи при цьому її особливий вид і вищу юридичну форму. Водночас, з точки зору прихильників цього підходу, в країнах континентального права віднесення органів конституційної юрисдикції до самостійної гілки державної влади і підкреслення його особливостей має важливе теоретичне і практичне значення, що виявляється у підвищенні ступеня його незалежності, необхідної для чіткого виконання основного завдання в системі поділу влади – їх стримування, протидії і збалансування [206, с. 16].

Окремо висловлюється думка частиною науковців стосовно юридичної природи органів конституційної юрисдикції, які зазначають, що даний інститут стоїть над трьома гілками влади. Зокрема, Є. Кіреєва, розробляючи проблему місця, яке займають органи конституційної юрисдикції в системі органів держави, критикує погляди російських і зарубіжних спеціалістів, які ототожнюють даний інститут з судовою чи контрольною владою, і пропонує визначати його виключно як вид державної діяльності поряд з правотворчістю, правозастосуванням і правосуддям [55, с. 10].

Як приклад такого підходу, можна навести рішення Конституційних Судів Болгарії, Угорщини, Словаччини, Чехії та Югославії, в яких часто констатується власна автономність щодо інших державних органів і знаходження Конституційного Суду за рамками трьох класичних гілок влади.

Наприклад, Конституційний Суд Румунії у своєму рішенні (№ 21 від 21 березня 1994 р.) зазначив, що він не є частиною системи судів загальної юрисдикції. Коментуючи дане рішення, М. Сербан відмічає, що Конституційний Суд Румунії визначається ним (рішенням) як самостійний орган державної влади, який має політико-правовий характер. Як вважає автор, Суд не є складовою частиною будь-якої з трьох класичних гілок влади і не є додатковою гілкою влади у державі. Його безпосередній обов'язок полягає у забезпеченні функціонування трьох гілок влади в певних конституційних рамках, допомагаючи їм взаємодіяти в рамках конституційного поділу влади, але незалежно від них та відіграючи дуже важливу роль у підтримці рівноваги між політичною більшістю і меншістю, державою та суспільством [164, с. 166].

З цього приводу Я. Ключка зазначає, що орган конституційної юстиції Словаччини є відокремленим від системи судів загальної юрисдикції, а перевірка на конституційність, яку він здійснює, передбачає його певний пріоритет над іншими гілками влади [58, с. 54].

Подібна інтерпретація статусу органів конституційного правосуддя в системі державного механізму характерна, на думку А. Клішаса, для романо-германської правової сім'ї і в цілому відповідає теорії Кельзена [56, с. 39].

Л. Гарліцкі зазначає, що Конституційний Трибунал є самостійним конституційним державним органом, який (відповідно до ч. 2 ст. 10 Конституції Польщі) розглядається як орган судової влади, хоча водночас підкреслюється відмінність між ним і судами загальної юрисдикції. Конституційний Трибунал знаходиться поза судової системи, утворюючи водночас другий, окремий сегмент судової влади. Самостійність

Конституційного Трибуналу, на думку автора, знаходить своє відображення і в його автономії [27, с. 49].

Слід зазначити, що у вітчизняній юридичній літературі останнім часом висловлюються пропозиції до чинного законодавства, спрямовані на звуження повноважень органу конституційної юрисдикції: впровадження розгляду Парламентом рішень Конституційного Суду України щодо неконституційності нормативного акту до їх прийняття Судом (В. Опришко); можливість перегляду спірних рішень Суду за поданням Генерального прокурора України (М. Косюта) тощо [18, с. 53]. Крім того, дедалі частіше лунають пропозиції з уст окремих політичних діячів щодо необхідності ліквідації Конституційного Суду України як органу, діяльність якого залежить від політичної ситуації в державі, політичної волі вищих посадових осіб і таке інше.

Проте, слід зазначити, що всупереч випадкам негативної оцінки необхідності існування інституту конституційної юстиції та, незважаючи на розбіжності в поглядах з приводу юридичної природи і місця органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади, більшість дослідників, визначають його як основний елемент забезпечення ефективного функціонування механізму стримувань і противаг з метою дотримання принципу поділу влади. Водночас зазначимо, що поза теорією поділу влади конституційна юстиція втрачає зміст, оскільки передбачає наявність договірних відносин між суб'єктами державної влади в рамках правил, встановлених конституційним нормативно-правовим актом.

В сучасних умовах побудови конституціоналізму характерною рисою є намагання реалізації принципу поділу влади через взаємодію органів державної влади між собою з метою досягнення і підтримки рівноваги в механізмі державного управління.

Важливою умовою ефективної реалізації зазначеного принципу є наявність незалежного арбітра, який наділений винятковою компетенцією по здійсненню контролю за гілками влади. У зв'язку з цим, принцип поділу влади

можна вважати не лише причиною, що зумовлює виникнення конституційного контролю, але й основою його сутнісної характеристики [107, с. 21]. З цього приводу науковці (В. Зорькін, Ю. Шульженко та ін.) звертають увагу на існування в державах сучасної демократії подвійного зв'язку. Так, з одного боку, поділ влади є умовою виникнення інституту конституційної юстиції, а з іншого – сам цей принцип не може реалізовуватися без ефективної діяльності органу конституційної юрисдикції, який є гарантом стримання гілок влади в межах їх компетенції (визначеної конституцією), вирішуючи правовими шляхами конституційні спори, що виникають між ними [206, с. 85; 47, с. 17].

Аналізуючи рішення органів конституційної юрисдикції європейських країн, що спрямовані на розв'язання проблеми поділу влади, необхідно звернути увагу на те, що більшість рішень покликані збалансувати діяльність трьох гілок влади, гармонізувати їх взаємне функціонування і тим самим забезпечити ефективний і дієвий механізм стримувань і противаг. Крім того, необхідно підкреслити, що існуючий у державі спосіб поділу влади, механізм стримувань і противаг, а також роль інституту конституційного правосуддя в забезпеченні функціонування даного механізму та гарантуванні поділу влади значною мірою залежать від того, яка форма державного правління існує в державі.

Досліджена практика діяльності органів конституційної юрисдикції європейських держав, які мають різні форми державного правління, дає підстави вважати, що суди в процесі своєї роботи часто стикаються не лише з необхідністю застосовувати принцип поділу влади, але й з необхідністю його захисту та оцінки конституційності законодавства. У даному разі ці питання вирішуються з точки зору дотримання органами державної влади принципу поділу влади, виходячи при цьому з тієї моделі організації державної влади, яка закріплена в діючій конституції конкретної країни.

Як свідчить аналіз практики діяльності органів конституційної юрисдикції в країнах молоді демократії, досить часто конституційні

конфлікти виникають не лише між різними гілками влади, а також між державними органами в середині кожної з владних гілок.

З цього приводу Е. Вагнерова зазначає, що в практиці Конституційного Суду Чехії є приклади розгляду спорів про компетенцію між Президентом і Урядом, Палатою депутатів і Сенатом, в середині судової гілки влади. Підсумком розгляду конституційно-правового конфлікту, пов'язаного з проблемою призначення членів Національного банку, який виник між Урядом і Президентом Чехії, стало посилення позиції Президента за рахунок звуження повноважень Уряду. Це стало можливим у зв'язку з тим, що Конституційний Суд прийняв рішення (від 26 липня 2001 р.), відповідно до якого інтерпретація статті Конституції Чехії, на яку (в даній ситуації) спирався Уряд суперечила нормам Конституції. Конфлікт між двома палатами Парламенту був вирішений Судом (рішення від 12 лютого 2002 р.) в рамках процедури абстрактного конституційного контролю з приводу неоднозначного тлумачення ч. 2 ст. 42 Конституції Чехії, внаслідок чого було попереджено надмірне розширення повноважень Палати депутатів за рахунок функцій Сенату, що, на думку Е. Вагнерової, сприяло встановленню балансу у відносинах між двома палатами Парламенту [17, с. 175].

Таким чином, аналіз та узагальнення механізмів розвитку органів конституційної юрисдикції України та європейських держав, яка формувалась під час створення й утвердження демократичних інститутів, дає підставу для висновку про те, що, незалежно від форми правління держави, в якій функціонує орган конституційної юстиції, цей орган визначається гарантом дотримання і розуміння конституційного принципу поділу влади (навіть якщо цей принцип не визначений в конституції безпосередньо). Впровадження в державі такого підходу до діяльності органів конституційної юрисдикції дозволяє більш чітко обмежувати сферу компетенції окремих інститутів влади і закріплювати конституційні способи їх взаємного балансу і стримування.

Отже, варто погодитися з Г. Арутюняном в тому, що основним завданням органів конституційної юрисдикції є забезпечення розвитку

держави в правовому демократичному руслі, здійснення контролю і сприяння порозумінню органів державної влади, не втрачаючи при цьому власної незалежності і зосередженості виключно на правових питаннях, уникаючи, таким чином, прямого втручання в політичні процеси [6, с. 3].

Важливо зазначити, що при здійсненні цих повноважень органи конституційної юрисдикції досить часто стикаються із загрозою їх політизації і перетворення на позитивного законодавця, оскільки органи конституційної юрисдикції, на думку Ж. Джангіряна, є важливим елементом механізму стримувань і противаг [40, с. 54]. А. Бланкенагель також визначає конституційне правосуддя як діяльність по обмеженню влади і вирішенню конфліктів, що дозволяє простежити чіткий зв'язок між конституційною юстицією і політикою [13, с. 102]. Опираючись на тезу про те, що в основі будь-якого спору між вищими органами державної влади знаходиться саме політичне питання, яке може розвинути до питання про баланс гілок влади, М. Міхайлова виділяє третейську функцію інституту конституційної юстиції як іманентну для сучасних держав. Так, автор робить висновок про те, що Конституційний Суд Республіки Молдова, створюючи право, водночас торкається державної політики і навіть жорстка регламентація діяльності Суду не допомагає уникнути цього впливу. Зокрема, протягом 2000 р., у період протистояння між Парламентом і Президентом Республіки Молдова, яке закінчилось встановленням у країні парламентської форми правління, спостерігалась значна активізація діяльності Конституційного Суду Республіки Молдова (зокрема, Суд тричі розглядав конституційність статей кодексу про вибори) [100, с. 35].

В європейських державах, в яких органи конституційної юрисдикції на певний час опинились в центрі політичних криз і виступили арбітрами з принципових питань перехідного періоду, постало питання: наскільки в умовах політичних криз необхідно було створювати саме таку модель конституційного судочинства і чи не мали такі дії деструктивного характеру під час конституційних реформ, які носили виключно політичний характер?

Адже за таких умов органи конституційної юрисдикції опинились у двозначному становищі: з одного боку, вони були заручниками попередньої тоталітарної ідеології і моделі номінального конституціоналізму, з іншого – активною силою конституційної модернізації, спрямованої на трансформацію цієї традиції і прийняття норм конституціоналізму західного взірця.

Основою дилеми, яка постала перед органами конституційної юрисдикції європейських держав був вибір ними позиції між формально-правовим вирішенням проблеми (виходячи з недосконалого конституційного права перехідного періоду) і її вирішенням з точки зору демократичних правових принципів тобто з точки зору простої доцільності в умовах боротьби двох тенденцій. Друга позиція, часто маючи менш обґрунтований характер з формально-нормативістської позиції, все ж по-суті більше відповідала завданням правової модернізації, оскільки мала на меті:

- необхідність звернення до загальних принципів ліберальної демократії;
- врахування співвідношення правових рішень з їх соціальними і політичними наслідками;

- здійснення позитивного впливу на реформи за допомогою політики права.

Водночас консервативна або інноваційна роль органів конституційної юрисдикції може проявлятися не лише в тому, якій позиції вони надають перевагу, але й у відмові від розгляду певних питань, що мають актуальне суспільне значення (підкреслений нейтралітет судів стосовно таких принципових поправок до конституцій, як перерозподіл компетенції гілок влади, проблема федералізму, соціальне законодавство, становище церкви тощо) [85, с. 15].

У Конституції Румунії 1991 р. було запропоновано дещо інше співвідношення органу конституційної юрисдикції з гілками влади. Зокрема побоювання парламенту у можливості співіснувати з органом, спроможним відміняти його рішення, відобразилося в її тексті. Так, Суд Румунії, створений, головним чином за французьким взірцем, при одночасному використанні

португальської й італійської моделей, не має повноважень вирішувати суперечки між різними гілками влади, що за змістом тексту Конституції відрізняє його від прототипів. Водночас Суд має право здійснювати попередній і наступний конституційний контроль, давати консультативний висновок з питання про відсторонення Президента з посади, приймати рішення про конституційність регламентів палат парламенту. Проте його рішення можуть бути відмінені двома третинами голосів парламенту, що зводить роль Суду до власне технічної (ст. 147 Конституції) [66]. Слід зазначити, що поправки до Конституції Румунії (2003 р.) відмінили цю норму, що посилило статус Конституційного Суду Румунії серед органів державної влади.

У Румунії, як стверджує М. Сербан, політичний характер діяльності інституту конституційної юстиції деякою мірою заохочується, однак не так, як це відбувається з органами конституційної юстиції Угорщини, Німеччини, Іспанії, Італії, які іноді навчають законодавця відносно того, які закони він повинен приймати чи змінювати, вказуючи часові рамки для таких змін і диктуючи зміст законів. З урахуванням цього Румунський Конституційний Суд відмовляється брати на себе вирішення питань, які на його думку відносяться до сфери відання парламенту (зокрема, у своєму рішенні № 718 від 29 грудня 1997 р. Суд зазначив, що він не компетентний у вирішенні питання, що розглядалось, оскільки це є компетенцією законодавчого органу). В цілому ж науковець визнає, що в Румунії контроль за дотриманням принципу поділу влади є пріоритетним порівняно з функцією захисту прав людини, що, на думку автора, впливає з доктрини правового позитивізму [164; 217].

Зокрема, М. Сербан зазначає, що основне завдання забезпечення поділу влади полягає в необхідності уникнення двох основних загроз для існування сучасної демократії в Румунії. Перша можливість загрози полягає в перешкоджанні роздробленості політичного представництва в законодавчому органі. Друга загроза, навпаки, проявляється у формуванні стійкої більшості у

Парламенті і, водночас, в уряді, що повинно спонукати Конституційний Суд захищати політичну меншість, свободу слова і друку тощо [164, с. 167].

На прикладі Білорусі простежується можливість регресного розвитку правового статусу органу конституційного правосуддя. Аналіз наукової літератури і преси, присвяченої даному питанню, дозволяє визначити політичні фактори, які були основою для таких змін. Так, у 1996 р. конфлікт органу конституційної юрисдикції і виконавчої влади Білорусі, що розвивався на тлі швидкого розширення повноважень Президента, отримав радикальний характер, коли, заявляючи про численні порушення Президентом країни Конституції 19 листопада 1996 р., 73 депутати Верховної Ради Республіки Білорусь звернулися до Конституційного Суду з пропозицією відсторонити його із займаної посади. Проте справа так і не була розглянута внаслідок, як зазначає М. Пастухов, безпрецедентного тиску з боку Адміністрації Президента на суддів та на депутатів, що поставили свої підписи у зверненні. Як результат, в середині Суду відбувся розкол (за день до розгляду справи в суді 12 депутатів визнали свої підписи у зверненні недійсними) і в день засідання голова Суду не дозволив розпочати слухання. У цей же час Президент виступив з ініціативою проведення республіканського референдуму, за результатами якого було введено в дію нову Конституцію. Суддям Конституційного Суду, які не визнавали нової Конституції, було запропоновано звільнитись і в січні 1997 р. Президентом і новим парламентом було сформовано новий склад Конституційного Суду, повністю підпорядкований Президенту. Таким чином, як стверджує М. Пастухов, Конституційний Суд Білорусі з активного і самостійного органу конституційного правосуддя перетворився в залежну установу і його статус через вузьке коло повноважень в системі органів державної влади знизився [109, с. 154; 218-220].

Обговорення науковцями проблеми вибору позиції, яку може зайняти орган конституційної юрисдикції при вирішенні політичних спорів (конфліктів) в науковій літературі дає підставу для формулювання важливого

висновку: існують ситуації, коли органу конституційної юрисдикції необхідно зробити вибір між правовим і політичним рішенням. У процесі великих соціальних перетворень перевага часто надається саме політичним рішенням, під які згодом підводиться правова основа. В Україні та європейських державах в результаті конституційних криз, що мали характер зіткнення різних конституційних влад, в основному мала місце перемога парламенту чи президента, до того ж, майже в усіх випадках констатувалось посилення виконавчої влади. У подібних випадках становище органів конституційної юрисдикції (як незалежних інститутів влади) виявилось або на межі повної недієздатності (результат внутрішнього розколу) або відвертим вибором на користь однієї зі сторін. Можливим є і компромісний варіант – застосування очікувальної позиції пасивного спостереження [222].

Таким чином, при визначенні правової природи та ролі органу конституційної юрисдикції важливо зазначити, що реалізація кельзенівської моделі передбачає стабільність права і досягнення консенсусу у суспільстві стосовно конституції, оскільки лише за цієї умови стає можливою стійка і послідовна лінія поведінки органу конституційної юрисдикції, що ґрунтується на сприйнятті загальних базових цінностей, які є основою всієї ієрархії принципів конституційного судочинства. На цьому шляху, на думку А. Медушевського, можлива трансформація конституційного правосуддя, пов'язана з його деполітизацією і посиленням правової об'єктивності, що робить можливим реалізацію раціоналізованої кельзенівської моделі в державах Східної Європи [85, с. 27].

Дослідивши різноманітні наукові підходи до розуміння правової природи органів конституційної юстиції в Україні та європейських державах, найбільш вдалою видається позиція, згідно з якою обґрунтовується незалежна природа органів конституційної юрисдикції. Даний висновок пов'язаний з тим, що дослідження функціональних характеристик, інституційного оформлення, характеру, принципів і змісту діяльності даних органів в комплексі, вказує саме на їх незалежну природу та особливе місце в механізмі

державного управління. Органи конституційної юрисдикції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм.

Важливо звернути увагу на діяльність органу конституційної юрисдикції як частини механізму державного управління в Україні. Також особливо значущим є приділення уваги результатам діяльності конституційної юстиції в системі органів державної влади та аналізу існуючого законодавства з цього питання. У процесі діяльності конституційної юстиції, при винесенні рішень та висновків органом конституційної юрисдикції здійснюється вагомий вплив на функціонування механізму державного управління, перш за все, з огляду на загальнообов'язковість виконання прийнятих рішень цим державним органом. Рішення та висновки органу конституційної юрисдикції мають особливе місце.

Побудова та розвиток збалансованого механізму державного управління вимагає постійного вирішення проблемних питань, що виникають в процесі розвитку держави та суспільства. Забезпечення ефективного функціонування органів державної влади обґрунтовано теорією розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки. Однак на практиці реалізація принципу верховенства права та дотримання основного закону під час функціонування органів державної влади є складним завданням. Реалізація повноважень органів державної влади може ефективно забезпечуватись лише за рахунок безумовного та неухильного виконання рішень та висновків органу конституційної юрисдикції. Лише таким чином можливо досягти стабільного функціонування механізму державного управління та вирішення конфліктних ситуацій на найвищому рівні. Водночас, дослідження результатів діяльності органу конституційної юрисдикції в Україні та окремих європейських державах підтверджує думку про те, що органи конституційної юрисдикції, виходячи з їх повноважень та законодавчих гарантій діяльності, можна

вважати органами з особливим статусом та не відносити до жодної з гілок влади. Такий підхід дозволяє обґрунтувати відсутність законодавчого віднесення Конституційного Суду України до конкретної з гілок влади та, водночас, виключні повноваження на вирішення конфліктів між вищими органами державної влади. Разом з тим, відсутність повноцінного інституту конституційної скарги, відсутність повноважень щодо оцінки судових рішень на предмет конституційності залишає на порядку денному питання місця конституційної юстиції в механізмі державного управління. Аналіз досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених стосовно місця та значення конституційної юстиції в механізмі державного управління дає змогу зробити висновок, що наразі відсутній єдиний підхід до розуміння правового статусу органу конституційної юрисдикції, а вітчизняне законодавство потребує суттєвого доопрацювання з метою завершення формування Конституційного Суду України як дієвого елементу механізму державного управління [221].

Більшість дослідників, вивчаючи той чи інший орган державної влади, виходять в першу чергу з віднесення його до однієї з гілок влади, що є традиційним підходом. Разом з тим, функціональні характеристики та кінцевий результат окремих органів державної влади не дозволяє однозначно стверджувати про їх приналежність до однієї з гілок влади.

Органи конституційної юрисдикції завжди займали особливе місце в системі органів державної влади будь-якої з держав (в даному випадку мова йде виключно про модель конституційної юстиції європейського типу), що обумовлено особливостями їх компетенції. Необхідність побудови збалансованого та функціонально-стабільного механізму державного управління пояснює законодавче закріплення обов'язковості до виконання рішень та висновків органу конституційної юрисдикції.

Досліджуючи діяльність Конституційного Суду України та органів конституційної юрисдикції окремих європейських держав, необхідно визнати, що їх діяльність була б позбавлена змісту, якби не законодавчо закріплений обов'язок виконання постановлених рішень. Саме результат діяльності у

вигляді постановленого рішення є відображенням здійснення конституційною юстицією визначених функцій через призму законодавчо визначених повноважень.

Зазначену функцію можна визначити як функцію забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція). Вона є притаманною для органів конституційної юрисдикції. Прояв цієї функції віднаходимо серед повноважень органів конституційної юрисдикції щодо врегулювання компетенційних спорів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Саме завдяки остаточності рішень органів конституційної юстиції, які спрямовані на врегулювання конфлікту між органами державної влади, вдається зберегти баланс в механізмі стримувань та противаг.

Вирішення питання місця органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади надасть змогу удосконалити діюче законодавство та суттєво просунути в побудові ефективного механізму державного управління, що функціонуватиме в умовах неухильного дотримання основного закону та принципу верховенства права.

Останні десятиліття в Україні ознаменувались низкою реформ та перетворень. В тому числі й формуванням органів конституційної юрисдикції як необхідної умови побудови правової держави. Будучи новітньо сформованими та опираючись лише на досвід діяльності подібних органів в інших державах, органи конституційної юрисдикції не уникнули помилок та недоліків у своїй діяльності. Проте, характеризуючи в цілому діяльність органів конституційної юрисдикції в Україні та східноєвропейських державах, можна говорити про їх позитивний вплив на формування ефективного механізму державного управління, на реалізацію конституційно закріплених принципів верховенства права та пріоритету прав і свобод людини і громадянина. А набутий з роками досвід лише додає вагомості їх рішенням та висновкам.

При здійсненні будь-якого напрямку своєї діяльності, Конституційний Суд України стикається з рядом проблем. Найвагомішими з них є прогалини в

праві та відсутність адекватного нормативного правового регулювання суспільних відносин в Україні.

Дійсно, звернення до аналізу законодавства підтверджує виняткову юридичну силу рішень органів конституційної юстиції та обов'язок їх виконання. Так, в ч. 2 ст. 150 Конституції України визначено, що Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені [69]. В ст. 69 Закону України «Про Конституційний Суд України» вказується, що рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. А відповідно до ст. 70 цього ж Закону у разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Конституційний Суд України має право зажадати від органів, зазначених у цій статті, письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України. Невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно з законом [127].

Варто звернути увагу на те, що рішення, які приймаються Конституційним Судом України, неможливо розглядати окремо від процесів, що відбуваються в суспільстві та державі, оскільки вони значною мірою впливають на законодавче регулювання, права людини та на функціонування механізму державного управління в цілому. У зв'язку з цим, необхідно визначити в якому обсязі Конституційний Суд України своїми рішеннями може впливати на механізм державного управління та чи можуть його рішення вносити «корективи» у його функціонування взагалі.

Досліджуючи сутність рішень Конституційного Суду України, слід звернути увагу на те, що вони мають нормативно-правову природу, впливають на найважливіші суспільні відносини, розраховані на всіх учасників правовідносин, мають загальнообов'язковий та остаточний характер.

Встановлені рішення Конституційного Суду України є загальнообов'язковими для застосування всіма суб'єктами правозастосування та органами державної влади при реалізації своїх повноважень. Крім того, рішення Конституційного Суду України здійснюють вагомий вплив на формування правової доктрини. Як слушно зауважує М.П. Орзіх «... приписи і практика Конституційного Суду України, зміст окремих думок суддів дають підстави вважати доктрину джерелом права, роль якої для Конституційного Суду України саме як джерела права зростатиме аж до того, щоб визначити його як суд доктринального права» [108, с. 57].

Завдяки наданим повноваженням та наділенні рішень Конституційного Суду України особливою юридичною силою, можна говорити про реальну можливість Суду впливати на функціонування механізму державного управління в цілому шляхом винесення рішень, які в подальшому можуть бути використані при реалізації своїх повноважень органами державної влади.

При винесенні рішень з'являється небезпека виходу Конституційного Суду України за межі тлумачення, яка присутня через те, що в конституційному і поточному законодавстві наявна значна кількість оціночних понять та через недосконалість юридичної термінології, що провокує Суд «скоригувати» зміст норми шляхом її тлумачення. При цьому порушення Конституції України стає особливо вірогідним, оскільки в основі інтерпретації можуть лежати не правові критерії.

Особливо увагу вчені звертають на проблематику політизації рішень Конституційного Суду України і, таким чином, впливу на механізм державного управління політичних чинників. Дане питання актуалізується у зв'язку з тим, що значна частина справ, які розглядає Конституційний Суд України, має політичний характер.

Значну увагу громадськості привернуло одне з рішень Конституційного Суду України, а саме рішення від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012 [134], яким розтлумачено норми Конституції України щодо застосування судами України нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та регулювання цими

актами порядку та розмірів соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України. Одним із питань, які мав розглянути Суд, було питання про обов'язковість для застосування судами України нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, виданих на виконання вимог Бюджетного кодексу України, Закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України.

По суті Конституційний Суд України ствердно відповів на дане питання, підтвердивши, що Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України. Дане рішення викликало значний резонанс у суспільстві та стало підґрунтям для дискусії про можливість обмеження підзаконними нормативно-правовими актами, що видані Кабінетом Міністрів України, закріплених у Конституції та законах обов'язкових соціальних виплат.

Дискусійним стало питання щодо наділення Кабінету Міністрів України повноваженням видачі підзаконних нормативних актів з метою регулювання подібних відносин соціального забезпечення, опираючись на рішення Конституційного Суду України та на соціально-економічні можливості держави. Це пов'язано з тим, що вказані суспільні відносини повинні регулюватися лише законами, на що вказується в ст. 92 Конституції України, зокрема, у п. 6 закріплено регулювання виключно законами питань соціального та пенсійного забезпечення [69].

Отже, рішення органу конституційної юрисдикції призначені, насамперед, для вирішення питання відповідності Конституції певного нормативного акту та внесення правової одноманітності при застосуванні окремих положень Основного Закону, але аж ніяк не можна використовувати їх як інструмент при вирішенні окремих політичних завдань.

Вплив рішень Конституційного Суду України на діючий механізм державного управління є очевидним. Своїми рішеннями Конституційний Суд

України повинен гарантувати верховенство Конституції України, забезпечувати конституційну законність та стабільність функціонування механізму державного управління на основі принципу верховенства права, який виключає можливість впливу на рішення Конституційного Суду України будь-яких не правових чинників.

Виходячи з зазначеного, варто відзначити, що одним із проблемних аспектів у практичному здійсненні повноважень Конституційного Суду України є проблема виконання його рішень, без вирішення якої важко говорити про ефективне забезпечення збалансованості механізму державного управління. Більше того, потрібно вести мову не просто про обов'язок виконання резолютивної частини рішення Конституційного Суду, але й про дотримання основних принципових положень, викладених в тексті рішення Конституційного Суду. Зазначені вище проблемні питання є результатом низького рівня правової освіченості, правової культури та правової свідомості в першу чергу осіб, яким адресуються рішення Конституційного Суду України.

Як зазначалося вище, Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні порядок та строки виконання рішення і зобов'язати відповідні органи виконати рішення. Сам Конституційний Суд України тлумачить положення ст. 70 Закону України «Про Конституційний Суд України» у рішенні від 14 грудня 2000 року так, що рішення Конституційного Суду України незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України. Органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними [127].

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної

влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150), яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (частина друга статті 8) [135].

З огляду на реальний стан виконання рішень Конституційного Суду України та його «споглядальну позицію щодо здійснення контролю за реалізацією його актів, незважаючи на непоодинокі випадки ігнорування рішень суб'єктами, яким ці рішення адресовані» [23, с. 32] слід погодитися з тезою про те, що «домогтися ефективності виконання кожного рішення Суду поки що не вдається з причин, які не залежать від Конституційного Суду і перебувають поза межами його повноважень» [168, с. 6].

Тому видається, що одним із необхідних кроків у цьому напрямку є жорстка законодавча регламентація порядку та строків виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. У цьому зв'язку, видається позитивним досвід окремих держав Східної Європи.

У більшості європейських держав при здійсненні попереднього конституційного контролю виявляються потенційні негативні наслідки для держави чи громадян. А завдяки завчасно прийнятим рішенням органів конституційної юрисдикції усуваються можливі порушення основного закону.

Слід відзначити, що держава може називатися правовою лише у тому випадку, коли в ній визнаються, поважаються, забезпечуються, гарантуються і захищаються права людини. З метою підвищення ролі прав і свобод людини і громадянина в Україні як правовій державі у ст. 8 Конституції України гарантується право на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [69].

Одним із основоположних принципів існування і функціонування правової держави є верховенство конституції в системі нормативно-правових актів. З метою забезпечення дотримання конституції у більшості країн

сформовано інститути конституційного контролю, який, зокрема, здійснюють органи конституційної юрисдикції.

Безумовно, основною функцією Конституційного Суду України можна вважати функцію захисту прав та свобод людини і громадянина. Однак, в чинному законодавстві можливість громадянина безпосередньо звернутися до Конституційного Суду України у разі порушення його прав і свобод, а також захист судом порушених прав людини і громадянина за власною ініціативою не передбачено.

Таким чином, функція захисту прав і свобод людини і громадянина ні в Конституції України, ні в Законі України «Про Конституційний Суд України» [127] прямо не передбачена. Проте, можна стверджувати, що вона є основною в діяльності цього органу конституційної юстиції.

В законодавстві України не передбачено право громадян звернутися до Конституційного Суду України з приводу конституційності законів і, відповідно, немає можливості захистити свої права, якщо вони обмежені, звужені за змістом та обсягом відносно існуючих і гарантованих Конституцією України. Йдеться про прямий доступ громадян до конституційного правосуддя, про можливість не чекати, коли Президент України або народні депутати підтримають індивідуальне звернення щодо порушеного права людини у чинних законах, а власними зусиллями усувати порушення конституційних прав.

Необхідно також відзначити, що роль зазначених вище суб'єктів конституційного подання у захисті прав і свобод людини неоднакова. Так, практика діяльності органів конституційного правосуддя країн Європи показує, що ні посадові особи вищих органів державної влади, ні суди загальної юрисдикції не використовують можливості конституційного правосуддя щодо захисту прав і свобод людини так активно, як це роблять фізичні особи.

Аналіз статей 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України» [127], надає можливість зробити висновок, що законодавець передбачає

можливість фізичних та юридичних осіб звертатися до Конституційного Суду України. Але в законі йдеться про право звертатися до Суду для захисту своїх прав лише з питань офіційного тлумачення Конституції та законів України. Тобто, особа може звернутися до Суду лише з проханням тлумачення певної норми правового акта і лише у разі неоднозначного застосування цієї норми судом чи іншим органом державної влади. Вона не має можливості звертатися до Конституційного Суду України з проханням визнати той чи інший нормативний акт неконституційним. Таке право належить чітко визначеному колу осіб. Досліджуючи процедуру конституційного звернення, і вимоги, виконання яких є необхідною умовою при прийнятті звернення до розгляду, можна стверджувати, що для більшості громадян без кваліфікованої допомоги реалізація права на конституційне звернення є неможливою.

Одним із проблемних аспектів функціонування механізму державного управління слід виділити наявність прогалин в праві. Це значною мірою розбалансовує систему та зумовлює до прийняття хибних рішень окремими органами державної влади, а подекуди призводить до функціонального конфлікту. В таких ситуаціях органи конституційної юстиції можуть приймати ефективні рішення, що гарантуватимуть стабільність функціонування органів державної влади. Зокрема, О. Кузнєцова відзначає, що органи конституційної юстиції на практиці не лише констатують наявність прогалини, але й застосовують заходи з їх подолання або усунення. Виходячи з зазначеного, О. Кузнєцова виділяє функцію виявлення прогалин в праві як одну з функцій органу конституційної юстиції [211].

Варто погодитися з наведеним вище міркуванням, адже найчастіше орган конституційної юрисдикції виявляє та усуває встановлені прогалини та колізії в законодавстві. Завдяки юридичній силі рішень, що приймаються органами конституційної юрисдикції, вдається усунути правові колізії шляхом скасування окремих норм. Проте більш складна ситуація з розумінням ролі конституційної юстиції в сфері усунення прогалин в праві. Зокрема, рішення

прийняті органом конституційної юрисдикції володіють ознаками нормативно-правового акта, проте вони не можуть замінювати їх собою.

До вирішення питання усунення прогалин в праві засобами конституційної юстиції в різних державах застосовуються різноманітні підходи. Так, в Законі Республіки Білорусь «Про конституційне судочинство» окрема глава присвячена усуненню в нормативно-правових актах прогалин, виключенню в них колізій та правової невизначеності [129].

Зокрема, в главі 24 зазначеного нормативного акту вказано, що підставою для порушення провадження у справі про усунення в нормативних правових актах прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності є надіслані до Конституційного Суду звернення державних органів, інших організацій, а також громадян, у тому числі індивідуальних підприємців, що містять інформацію про наявність в нормативних правових актах прогалин, колізій і правової невизначеності. Провадження у справі про усунення в нормативних правових актах прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності може бути також порушено Конституційним Судом за власною ініціативою [129].

Таким чином, законодавець забезпечив Конституційний Суд Білорусі активність та можливість ініціативності в питаннях усунення прогалин, колізій та правової невизначеності. Крім того, така можливість передбачена і для різних органів державної влади та місцевого самоврядування, адже саме вони першими виявляють проблемні ситуації.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд Білорусі приймає рішення, в якому викладається висновок про наявність в нормативних правових актах прогалин, колізій, правової невизначеності, а також формулюється пропозиція конкретному державному органу, посадовій особі про необхідність усунення в цих актах відповідно до їх компетенції прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності.

Оскільки виконання рішень в Білорусі контролюється безпосередньо органом конституційної юрисдикції, то його діяльність щодо усунення прогалин, колізій та правової невизначеності має досить ефективний характер.

Подібним чином врегульовано питання й у законодавстві Молдови. Так, в ст. 79 Кодексу конституційної юрисдикції Молдови зазначено, що у разі виявлення прогалин в законодавстві, які пов'язані з нереалізацією положень Конституції, Конституційний Суд спрямовує подання до відповідного органу, в якому звертає увагу на необхідність усунення виявлених прогалин [61].

Варто відзначити, що органи конституційної юрисдикції в Україні та деяких європейських державах стикаються з подібними проблемами під час реалізації своїх повноважень. Це пов'язано з тим, що більшість з східноєвропейських держав є новими демократіями, в яких, на відміну від західноєвропейських держав, конституційна юстиція не формувалася в глибоких демократичних умовах. Відтак, практика конституційного правосуддя відображає нестабільність соціально-політичних процесів, нестандартні моделі судової поведінки, конфлікти з виконавчою та законодавчою гілками влади. Як наслідок, виникають досить суперечливі рішення, що продиктовані складністю загальнодержавних політичних процесів або надмірною обережністю суддів.

З огляду на викладене вище, з метою забезпечення ефективного функціонування механізму державного управління, при розгляді питання удосконалення діяльності конституційної юстиції в Україні необхідно переглянути законодавчий підхід до визначення правового статусу Конституційного Суду України. Наразі законодавство не відносить до однієї з гілок влади Конституційний Суд України. Такий підхід дає досить широкі перспективи реалізації своїх повноважень цим органом в системі органів державної влади. Разом з тим, відсутність законодавчо визначених функцій попереднього і наступного конституційного контролю, контролю за виконанням рішень, механізму конституційної скарги, можливості розглядати

рішення судів на предмет конституційності значно обмежує потенціал Конституційного Суду України.

Ефективність механізму державного управління та його подальший розвиток значною мірою залежать від роботи над удосконаленням функціонального наповнення конституційної юстиції. Конституційний Суд України має вийти з ролі пасивного наглядача та виконавця «політичних замовлень» та стати драйвером розвитку системи державного управління з метою якісного задоволення потреб суспільства.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

Держава є багатогранним суспільним політико-правовим феноменом, який став чи не найважливішим і найвідомішим надбанням людської цивілізації. Словник визначає термін «держава» як центральний інститут механізму здійснення публічної влади, до якого тяжіють усі інші елементи політичної системи і який відрізняється від інших політичних інститутів найвищою концентрацією влади, суверенністю й універсальністю, наявністю власної території та цілою низкою виняткових прав: на правотворчість, на застосування найбільш серйозних заходів примусу, на справляння податків [172, с.102].

Будь-яка сучасна держава має низку обов'язкових зовнішніх атрибутів і внутрішніх (сутнісних) ознак, які її характеризують якісно. Система цих ознак формувалася поступово протягом досить тривалого історичного періоду й стала результатом узагальнення державотворчої практики. До системи зовнішніх атрибутів сучасної держави належать: конституція; державні символи (державні герб, прапор, гімн, а в деяких країнах – і девіз); форма держави; територія; державна (офіційна) мова; грошова одиниця тощо. Чи не основним атрибутом сучасної держави з-поміж інших можна вважати саме наявність конституції країни. Така думка ґрунтується на ретельному аналізі

державотворчих процесів, що відбувалися у світі, починаючи з моменту появи перших конституцій у їх сучасному розумінні.

Саме наявність конституції із закріпленими в ній основоположними, загальновизнаними демократичними, правовими, соціальними принципами функціонування держави є передумовою для побудови особливого стану конституційної організації суспільства – конституціоналізму. Проте, навіть втілюючи в життя більшість із основоположних принципів, що закріплені в основному законі, навряд чи можливо утримати такий стан речей без допомоги спеціального органу, який би грав роль гаранта найважливіших суспільних відносин. Саме тому є необхідним функціонування органу конституційної юстиції на шляху побудови конституціоналізму.

Для науки і практики є необхідність захисту конституції та забезпечення її верховенства, захист прав і свобод людини і громадянина, забезпечення існування конституційного ладу. Саме тому однією із основних ознак притаманних механізму державної влади, вважаємо наявність органу конституційної юрисдикції, на який і покладається виконання вказаних завдань.

Захист конституції з метою забезпечення її верховенства і прямої дії передбачає єдність прав і обов'язків держави і особи, є важливою умовою, що гарантує дотримання прав людини, є іманентною властивістю будь-якої демократичної держави для збереження політико-правової стабільності і розвитку суспільних відносин [131, с. 161].

Стаття 1 Конституції України проголошує Україну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [69]. У зв'язку з цим постає необхідність в організації спеціального, особливого органу, який би став на охорону основних державних, правових та людських цінностей, що закріплені в Конституції.

Як результат необхідності правової дійсності, виходячи із сутності функціонування правової демократичної держави, створюються спеціальні

органи, які є базисом механізму реалізації і захисту конституційних принципів і норм.

Формування таких органів та їх організаційна форма багато в чому залежить від правових традицій та історії конституційного будівництва держави, а також в деякій мірі від запозичення напрацювань більш розвинутих держав. Тому і назва таких органів різниться в залежності від вказаних чинників. У зв'язку з цим часто застосовують узагальнюючу назву – «органи конституційної юстиції».

Для вітчизняної науки конституційного права термін «конституційна юстиція» порівняно новий. Хоча, на думку деяких вчених, розвиток конституційної юстиції в Україні веде свій початок від наукових концепцій, які лежать в її основі. Саме тому єдності у застосуванні терміна «конституційна юстиція» та розумінні його змісту в науці й досі немає.

Згідно зі словником термінів конституційного права, конституційна юстиція – це особливого роду судові органи – конституційні суди або квазісудові органи та їх діяльність із здійснення конституційного контролю [205, с.202]. Юридична енциклопедія визначає конституційну юстицію як поняття, яке іноді вживається для позначення судів спеціальної (конституційної) юрисдикції або судів загальної юрисдикції та їхніх функцій щодо вирішення питання відповідності різних нормативно-правових актів або тільки законодавчих актів конституції. Узагальнено ці функції називають судовим конституційним контролем, характер і зміст якого багато в чому визначаються природою органів, що його здійснюють [201, с.284-285].

Автор навчального посібника «Конституційна юстиція в Україні» [36] Т. Цимбалістий у своїй праці неодноразово вживає цей термін, проте його визначення не дає. В. Скомороха та М. Тесленко у своїх працях, присвячених функціонуванню Конституційного Суду України, уникають цього терміна, надаючи перевагу поняттю «конституційна юрисдикція» [169]. М. Кельман, хоч і вживає термін «конституційна юстиція», але теж не визначає його змісту, при цьому визначаючи конституційні суди в основному як державні органи

конституційного контролю [51]. М. Савенко під поняттям «конституційна юстиція» розуміє діяльність спеціалізованих органів, однією з функцій яких є здійснення конституційного контролю, що відіграє важливу роль у функціонуванні державного механізму, забезпеченні конституційної законності, захисті прав і свобод особи [160, с.45]. В. Скомороха та М. Савчин у дисертаціях, присвячених дослідженню діяльності Конституційного Суду України, дають свої визначення поняттю «конституційна юстиція», проте не проводять чіткої різниці із суміжними категоріями [161]. Так, В. Скомороха вважає, що поняття «конституційна юстиція» є узагальнюючим і означає систему органів і процедур, які дають змогу здійснювати перевірку на відповідність конституції актів парламенту, виконавчої влади, місцевого самоврядування тощо [166, с. 7]. М. Савчин розуміє конституційну юстицію як порядок організації та діяльності спеціалізованих органів правосуддя із забезпечення верховенства основних прав і свобод, верховенства конституції, конституційного ладу на основі права і справедливості для забезпечення належного функціонування публічно-владних інститутів та громадянської злагоди у вільному демократичному суспільстві [161].

В. Гергелійник розглядає конституційну юстицію як конституційно-правовий інститут, який реалізується спеціалізованими органами в межах судової чи контрольно-наглядової гілок влади, офіційна організація і діяльність якого спеціально встановлюються Конституцією та полягає у забезпеченні верховенства Основного Закону держави через прийняття загальнообов'язкових та остаточних за своїми юридичними наслідками рішень [29].

О. Мироненко вважає, що конституційна юстиція постає перед нами як судове конституційне право і процес, тобто конституційне правосуддя, а такі широко вживані у вітчизняній літературі категорії, як «конституційна юрисдикція», «конституційне судочинство» тощо, виступають у ролі значно вужчих понять для означення окремих правових інститутів конституційного правосуддя. Водночас, на його думку, категорія «конституційна юстиція» не

може зводитися лише до змісту категорії «конституційне правосуддя». Як явище і галузь знань, конституційна юстиція виходить за межі права і юриспруденції і вторгається до сфери політики і політології [88, с. 47].

Багато хто ототожнює поняття «конституційна юстиція» і «конституційне правосуддя».

Таким чином, існуючі поодинокі визначення поняття «конституційна юстиція» свідчать про неоднозначність його розуміння, а також про заміну його іншими «конкуруючими» термінами. Враховуючи те, що одна й та сама категорія може бути застосована для вивчення аналогічних правових інститутів різних країн, особливо важливе чітке розуміння змісту кожної категорії конституційного права [1, с. 210]. Це сприятиме ефективності порівняльно-правових досліджень та не схематично-еклектичному запозиченню зарубіжного досвіду, а з урахуванням перспектив його еволюції в умовах інших правових систем.

Отже, при визначенні конституційної юстиції часто вживають такі терміни, як «конституційна юрисдикція», «конституційне правосуддя» та «конституційний контроль». Проте можна погодитися з В. Гергелійником у тому, що ці терміни не відображають сутності конституційної юстиції і є неповними [29, с. 44-48]. Для правильного розуміння сутності описуваних явищ необхідно розмежувати ці поняття. Як слушно зауважує В. Скомороха, термін «юрисдикція» означає право суду здійснювати свою владу щодо справ визначеної категорії або таке ж його право стосовно визначеної справи [166, с. 7]. А. Мішин, Б. Страшун вважають, що діяльність судів щодо вирішення правових конфліктів називається юрисдикційною, а предметна і просторова сфера такої діяльності – юрисдикцією [1, с.2-3].

Тому вважаємо необхідним визначити терміни «конституційна юстиція», «конституційна юрисдикція» та «конституційний контроль» з метою чіткого та однозначного розуміння їх сутності.

Конституційна юрисдикція – компетенція відповідного органу щодо здійснення конституційного контролю. Зазвичай вона протиставляється

юрисдикції загальній, тобто сукупності повноважень звичайних судів щодо розгляду цивільних, кримінальних справ тощо.

Конституційний контроль – це повноваження органу конституційної юрисдикції щодо вирішення питання відповідності конституції нормативно-правових актів або дій органів політичної влади та громадських об'єднань, що здійснюють політичні функції. М. Кельман визначає конституційний контроль як діяльність компетентних органів щодо забезпечення верховенства Конституції, законів та інших нормативних актів. При цьому вчений фактично ототожнює конституційний контроль з «переважаючою формою його здійснення у розвинених країнах – судовим (квазісудовим) конституційним контролем» [51, с. 27].

Конституційна юстиція – це діяльність спеціального органу конституційної юрисдикції, який наділений особливими повноваженнями щодо здійснення конституційного контролю в процесі функціонування держави та суспільства.

Наведені вище думки вчених свідчать про існування різних точок зору на зміст поняття «конституційна юстиція», які можна розділити на групи. Першу складають ті вчені, які ототожнюють конституційну юстицію з конституційним правосуддям або з органами, що його здійснюють (М. Вітрук, А. Муллануров). Цей підхід можна назвати інституційним. Другу позицію підтримують ті, хто вважає визначальною в змісті конституційної юстиції її головну функцію – конституційний контроль (В. Гергелійник, В. Скомороха). Даний підхід можна назвати функціональним, так як він пов'язаний з реалізацією органом конституційної юстиції його основної функції. Третя точка зору полягає у тому, що конституційна юстиція розглядається ширше, ніж конституційний контроль, і охоплює, серед іншого, забезпечення верховенства прав людини як визначальну спрямованість всієї її діяльності (О. Мироненко, М. Савчин). Даний підхід можна визначити як гуманістичний.

Таким чином, досліджуючи функціональні аспекти діяльності органів конституційної юстиції України, ми будемо розуміти їх в інституційному

аспекті. Адже саме такий підхід, на нашу думку, дозволить виділити та охарактеризувати функціональні характеристики органів конституційної юстиції в механізмі органів державної влади найбільш повною мірою.

Важливе значення має визначення природи конституційної юстиції. Тобто з'ясування необхідності функціонування в державі особливого органу, який володіє спеціальними повноваженнями.

Можна стверджувати, що орган конституційної юстиції виступає «хранителем» основних конституційних цінностей. Насправді, державі потрібен орган, який би виконував роль платонівських «аристократів духу» [127], наближаючи таким чином існуючу державу до ідеальної форми. Основа необхідності конституційної юстиції у тому, що відповідний орган відіграє роль «клапана», який не дає переростати будь-якому конфліктові в суспільстві та державі у відверте протистояння. Конституційна юстиція, опираючись на власний авторитет та конституцію, дозволяє врегулювати будь-який конфлікт.

Особливий статус органу конституційної юстиції підкреслюється його особливим місцем в системі стримувань і противаг, де він виступає своєрідним «мовчазним наглядцем» і активізується у випадках необхідності правової охорони конституції. Тобто йому притаманні повноваження особливого функціонального типу, які реалізуються при забезпеченні конституційності. Саме це дозволяє йому ефективно охороняти конституційні цінності та врегульовувати виникаючі протиріччя і суперечності в процесі функціонування держави та її органів.

Досить часто необхідність існування органу конституційної юстиції пов'язується з наявністю писаної конституції та необхідності забезпечувати її верховенство. В деякій мірі так і є. Проте це досить поверхнєве розуміння, яке не достатньо чітко визначає місце органу конституційної юстиції в державному механізмі.

Зародження ідеї правової охорони конституції пов'язують перш за все з необхідністю існування певного інституту, наділеного повноваженнями скасовувати нормативні акти, що суперечать основному закону. Тобто мається

на увазі конституційний контроль за відповідністю нормативних актів конституції. У зв'язку з цим, досліджуючи правову природу та місце органів конституційної юстиції в державному механізмі, вважаємо за необхідне звернутися до вивчення сформованих у світі моделей правової охорони конституції. Це дасть змогу чітко визначити місце органу конституційної юстиції у державному механізмі та сформулювати його основні ознаки.

Виділяють дві моделі організації органів конституційної юстиції – європейську (її ще називають австрійською) та американську (або англосаксонську). Критерієм для виділення даних моделей слугували не лише географічне розташування місця їх виникнення, але й такі важливі чинники як правова система, в якій виникали органи конституційної юстиції, принципи їх організації, особливості правового статусу, правові традиції, значення рішень у правовій системі тощо.

Початкові форми конституційного контролю як самостійного виду державної діяльності можна побачити вже в державах ще в епоху середньовіччя. Так, наприклад, у Великобританії в XVII ст. Таємна рада визнавала закони законодавчих нарад (легіслатур) американських колоній недійсними, якщо вони суперечили законам англійського парламенту або загальному праву. В кінці XVIII ст. деякі англійські акти були визнані судом недійсними на території північноамериканських штатів.

Доктрина неспеціалізованого конституційного контролю найбільш чітко була сформульована в загальновідомій справі «Мербері проти Медісона» (1803 р.), в якій Верховний Суд США встановив, що закон Конгресу, який суперечить федеральній Конституції, може бути визнаний судом неконституційним, тобто наділив себе повноваженнями судового контролю за відповідністю законів конституції. Вказаний прецедент, закріплений у 1810-1824 рр. Верховним Судом шляхом винесення аналогічних рішень, заклав основи «американської» (англосаксонської) моделі конституційної юстиції, згідно з якою конституційний контроль здійснюють суди загальної юрисдикції. Таким чином, конституційний контроль у країнах з

«американською» моделлю конституційної юстиції здійснюється судовою гілкою влади, без запровадження спеціалізованого органу.

Ідея спеціалізованого судового конституційного контролю активно почала втілюватися в життя на європейському континенті після Першої світової війни у вигляді спеціалізованих конституційних судів з виключними повноваженнями по перевірці конституційності законодавчих актів. Ця модель конституційного контролю отримала назву «європейської».

Європейська (австрійська) модель конституційної юстиції, у вигляді єдиного судового органу конституційної юстиції, сформувалася в Австрії – країні, яка була одним із фундаторів новітньої європейської моделі конституційного контролю, що «виникла на ґрунті філософських постулатів І. Канта, державно-правової практики Саксонії, на її узагальненнях і проектах конституцій Російської імперії, в яких чернігівець І. Петрунkevич разом з групою земців-однодумців уперше у світовій історії не тільки обґрунтував, а й чітко виписав основи формування і діяльності спеціального конституційного суду» [96, с. 19].

У подальшому дані ідеї щодо організації спеціального органу конституційної юстиції були розвинені та більш детально розроблені відомим австрійським юристом – суддею Конституційного суду Австрії Г.Кельзенom. Значною мірою завдячуючи йому, у вересні 1919 р. був створений Вищий Конституційний суд Австрії, а в Конституції 1920 р. був закріплений інститут конституційного судового провадження.

Як ми бачимо модель, яка обрана державою для формування органу конституційної юстиції, значною мірою впливає на місце даного органу в державному механізмі, а саме в системі розподілу влади, в механізмі стримувань і противаг, у вертикалі влади. Розглядаючи «американську» модель конституційної юстиції, можна сказати, що функція конституційного контролю «вмонтовується» в систему функцій, що покладаються на судову гілку влади і, таким чином, місце органів, які здійснюють конституційний контроль (тобто судів) є чітко визначеним в державному механізмі. У даному

випадку функція конституційного контролю, як провідна в діяльності органів конституційної юстиції, належить судовій гілці влади, яка займає основне місце в механізмі стримувань і противаг та покликана забезпечувати стабільність функціонування органів державної влади і правової системи в цілому.

Розглядаючи «європейську модель» функціонування органів конституційної юстиції, чітко визначити їх місце в державному механізмі набагато важче. Це пов'язано перш за все з організацією окремого спеціалізованого органу, основною функцією в діяльності якого є конституційний контроль, а всі інші похідні. У зв'язку з цим і породжені дискусії щодо місця даного органу в системі стримувань і противаг та віднесення його до конкретної гілки влади. Так, в більшості країн органи конституційної юстиції організовані в основному у вигляді судів, тому з формальної точки зору ми можемо відносити їх до судової гілки влади. Проте аналізуючи правову природу та функціональні характеристики даних спеціалізованих органів, стає зрозумілим, що організація конституційного контролю у вигляді судового органу є лише формою, а сутнісні характеристики набагато глибші. Тому багато вчених схиляється до думки, що дані органи у сукупності з деякими іншими необхідно відносити до окремої гілки влади – контрольної. Відповідно окрема ніша виділяється для контрольної гілки влади в механізмі стримувань і противаг.

Проблема визначення місця органів конституційної юстиції в державному механізмі ускладнюється ще й тим, що все частіше (особливо в новостворених державах) органи конституційної юстиції поєднують в собі ознаки, які притаманні і «американській» і «європейській» моделям. Тобто можна стверджувати, що на сьогодні інститут конституційної юстиції набуває універсального характеру. Проте, можна стверджувати, що наявність інституту конституційної юстиції в сучасній державі є невід'ємним атрибутом. Він є свідченням демократичної правової держави, найбільш ефективною

правовою гарантією верховенства конституції, головним елементом в механізмі її правової охорони.

Дослідивши проблематику визначення поняття конституційної юстиції та його співвідношення з такими суміжними поняттями, як конституційне правосуддя, конституційний контроль, судовий конституційний контроль, конституційна юрисдикція, конституційне судочинство, можна дійти наступних висновків.

По-перше, конституційну юстицію треба визначати крізь призму її функціональних характеристик.

По-друге, конституційна юстиція – це діяльність спеціально уповноваженого органу або їх сукупності, правовий статус яких закріплено на конституційному рівні. Діяльність такого органу ґрунтується виключно на конституції, а його рішення здійснюють безпосередній вплив на законодавство, суспільне життя, функціонування механізму державної влади та інших органів державної влади та має на меті забезпечення верховенства конституції в державі.

По-третє, діяльність органу конституційної юстиції можна розглядати як функцію, як засіб, а також як метод забезпечення стабільного та сталого функціонування механізму державної влади.

По-четверте, органи конституційної юстиції в Україні можна розглядати як вищий орган державної влади, що наділений владними повноваженнями з визнання рішень чи дій вищих органів державної влади такими, що не відповідають Конституції України.

По-п'яте, співвідношення термінів треба розглядати наступним чином: конституційна юстиція відображає реалізацію функціональних повноважень вищого органу державної влади конституційного контролю в рамках конституційної юрисдикції, яка визначена спеціальним нормативним актом.

1.3. Еволюція органу конституційної юрисдикції в Україні як елементу системи органів державної влади

В науковій літературі виділяють дві основні моделі органів конституційної юрисдикції, основні відмінності формування, організаційна форма та особливості функціонування яких багато в чому залежить від державотворчих традицій та історії політичного будівництва держави, а також, в деякій мірі, від запозичення напрацювань держав з тривалим історичним досвідом формування системи органів державної влади. Відповідно, формування та діяльність органу, що покликаний забезпечувати контроль за конституційністю законів не започатковується взагалі, що властиво в основному країнам англосаксонської традиції державотворення (американська модель), або забезпечується спеціальним органом, який займає особливе місце в системі органів державної влади, що є характерним для переважної більшості країн романо-германської традиції державотворення (європейська модель).

Аналізуючи наукові праці з питань становлення та розвитку органу конституційної юрисдикції в Україні як елементу системи органів державної влади, можна дійти висновку, що політичні погляди на даний інститут формувались протягом тривалого часу. У зв'язку з цим, важливо дослідити історію розвитку та становлення органів конституційної юрисдикції. Адже, саме за допомогою ретроспективного аналізу становлення та розвитку органів конституційної юрисдикції є можливим розуміння сутності, значимості даного інституту та, в певній мірі, передбачення найімовірніших тенденцій подальшого розвитку. Водночас значний науковий інтерес становить аналіз функціонування інституту конституційної юстиції в європейських державах, які мають досвід у вирішенні питань пов'язаних з політичними перетвореннями у перехідний період становлення.

Формування ідей необхідності існування органу конституційного контролю та розвиток органів конституційної юрисдикції як елементу

механізмів державної політики прослідковується на протязі всього часу розвитку думки про систему органів державної влади та політичної організації держави. У зв'язку з цим, необхідно провести загальну періодизацію розвитку ідей про конституційний контроль, в рамках якої можна буде виділити етапи становлення органів конституційної юрисдикції в Україні як елементу системи органів державної влади.

Становлення і розвиток органів конституційної юрисдикції в історії становлення державності та думки про систему органів державної влади слід розглядати в наступних періодах:

- 1) з часів античності і до появи перших писаних конституцій;
- 2) від появи перших писаних конституцій і до кінця XIX ст.;
- 3) становлення та розвиток органів конституційної юрисдикції від початку XX ст. і до теперішнього часу.

Перший період пов'язаний із зародженням ідей про необхідність функціонування спеціального органу наділеного компетенцією конституційного контролю, який би зміг врегулювати спори між різними державними органами. Тривалість даного періоду обмежується рамками від античності і до появи перших писаних конституцій. За початок періоду визначено античність у зв'язку з тим, що перші згадки про існування певного органу конституційного контролю з'являються лише за часів цієї історичної епохи.

За часів античності вплив діяльності системи судових органів на функціонування апарату державної влади був істотний. Так, без згоди суду присяжних в Афінах – гелієї (створеної в 594 р. до н. е.) – жоден законодавчий акт не міг бути чинним. Процедури розгляду справ у гелієї були схожі з процедурами судового розгляду. Ними передбачалося заслуховування сторін та розгляд законопроекту після цього комісією для прийняття остаточного рішення. Водночас здійснювалася процедура звинувачення у протизаконності, коли кожен громадянин міг під клятвою заявити про те, що нова законодавча пропозиція не відповідає чинним нормам права [172, с. 208]. Основна ідея

процедури звинувачення у протизаконності була надалі впроваджена в інститут конституційної скарги – право громадян оскаржити нормативно-правовий акт, що знайшло закріплення, зокрема, у законодавстві ФРН [52, с. 13].

Дослідники проблем становлення органів конституційної юрисдикції визначають і більш ранні строки її витоків – Стародавня Греція. В.Гергелійник, у свою чергу, пропонує досліджувати органи конституційної юрисдикції, починаючи з періоду становлення й розвитку державних органів у країнах стародавньої цивілізації [52, с. 12]. Зокрема, він указує на найдавнішого попередника сучасного інституту конституційної юрисдикції – раду старійшин (герусію), яка існувала у Спарті на межі IX-VIII сторіч до н. е. і мала повноваження припиняти рішення Народних зборів у разі відхилення народу «від прямого шляху». На народних зборах раз на рік обирали колегію ейфорів (5 осіб), яка мала право скасовувати вердикти царів, якщо вони не відповідали «встановленим законам» [29, с. 53].

За часів Київської Русі про витоки органу конституційної юрисдикції можна говорити лише значною мірою узагальнено, зважаючи на те, що боярські думи приймали рішення, які мали відносно великий вплив на суспільне життя.

Окремі науковці при дослідженні виникнення спеціального державного органу конституційного контролю відзначають про його становлення з часів Римської імперії або старого Німецького Рейху (1180 р.), коли судові органи розглядали спори між правителями. Згадується і про існування попередніх форм конституційного розгляду у Франції із середини XIII ст. У Португалії судово-конституційний розгляд був запроваджений Кодексом Філіпа (Philips Code) у XVII ст. [96, с. 18].

М. Вітрук, досліджуючи сутність спеціального державного органу уповноваженого на конституційне правосуддя, називає загальний термін упровадження конституційного контролю – епоха середньовіччя. Як приклад початкової форми конституційного контролю він наводить діяльність Таємної

ради у Великій Британії у XVII ст., яка визнавала закони законодавчих зборів (легіслатур) американських колоній не чинними, якщо вони суперечили законам англійського парламенту або загальному праву [26, с. 13].

Деякі науковці, зокрема А. А. Клішас, дотримуються думки про те, що перші праобрази сучасних органів конституційної юрисдикції своїм корінням сягають колоніального інституту захисту особистих і колективних прав корінних жителів Америки, який відомий під назвою процедури ампаро (*el juicio de amparo*) [20, с. 9-11].

Якщо звернутися до історії запровадження органів конституційної юрисдикції у Речі Посполитій, то О. Мироненко виокремлює «Генріхові артикули» 1572 р., якими було закріплено за кожним депутатом парламенту право щодо скасування постанови усього сейму [56, с. 77]. Називають також «конституції» Стефана Баторія, якими було врегульовано функціонування органів з контрольними функціями збереження стародавніх звичаїв (наприклад, Ради січових старшин) [90, с. 75].

Слід погодитися з думкою О. Мироненко, що історію становлення органів конституційної юрисдикції в системі органів державної влади доцільно розглядати концептуально від появи вчення про демократію, справедливу державу, право та законність, тобто з часів Античності. А в практичному аспекті – від народження держави, елементів політичного, квазісудового та судового контролю за дотриманням стародавніх звичаїв [91, с. 48].

Логічним продовженням цього важливого теоретичного висновку та його підтвердженням є подальша історія становлення органів конституційної юрисдикції та формування підходів до запровадження конституційного судочинства.

Другий період розвитку органів конституційної юрисдикції слід розглядати в таких темпоральних межах – від появи перших конституцій і до кінця XIX ст., тобто часу, коли дістали широкого поширення ідеї глобальної демократизації.

Більшість науковців схиляється до твердження про те, що виникнення інституту конституційної юрисдикції можна пов'язувати лише з появою писаних конституцій. Зокрема, на думку М. Нуделя, лише за наявності писаної конституції, яка проголошена верховним законом держави, створюється можливість для формулювання тези про недійсність законів, що суперечать конституції держави, і про перевірку законів з точки зору їх відповідності конституції [106, с. 16].

Звичайно, поширення писаних конституцій – це історичний процес. Тому, науковці неодноразово робили спроби углядіти в ранніх нормативно-правових актах праобраз сучасної конституції, а в ранніх спробах обмежити у владі певний орган держави – зародження функції конституційного контролю, а відтак і органів конституційної юрисдикції.

Відправною точкою запровадження судового конституційного контролю вважається справа «Мербері проти Медісона» (1803 р.), за якою Верховний суд США встановив, що закон Конгресу, який суперечить федеральній Конституції, може бути визнаний судом неконституційним. Тим самим суд наділив себе повноваженнями у сфері конституційної юрисдикції, а саме – здійснення конституційного контролю. Крім того, науковці часто вказують на судові справи у окремих штатах ще до проголошення конституції США 1787 р., у яких окремі нормативні акти визнавалися такими, що не відповідають конституції штату. Тому першою країною, яка запровадила конституційний контроль, називають США.

Контроль з боку конституційних судів після Першої світової війни був поширений у Європі. Конституційне судочинство здійснювалося з винятковими повноваженнями щодо перевірки конституційності законодавчих актів. Ця модель судового конституційного контролю отримала назву «європейська» на відміну від «американської» (англосаксонської), згідно з якою конституційний контроль здійснювався судами загальної юрисдикції.

Європейська (австрійська) модель органів конституційної юрисдикції, у вигляді єдиного державного органу конституційної юрисдикції, сформувалася в Австрії [89, с. 19].

На становлення конституційного судочинства, формування інституту судового конституційного контролю значною мірою вплинули ідеї професора права Віденського університету Ганса Кельзена. Вони й були покладені в основу створення в Австрії у вересні 1919 року Вищого Конституційного Суду. Власне інститут конституційного судочинства був нормативно закріплений у Конституції у 1920 році.

Важливо зазначити, що в рамках цього періоду на теренах сучасної України також можна віднайти зародки державного органу конституційного контролю. Так, 5 (16) квітня 1710 р. на раді козачих старійшин було схвалено Конституцію Пилипа Орлика (*Pacta et Constitutiones legum libertatumque exercitus zaporoviensis*; повна назва правового акта – «Договір та Встановлення прав і вольностей Війська Запорозького та всього вільного народу Малоросійського між Ясновельможним гетьманом Пилипом Орликом та між Генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, що за давнім звичаєм і за військовими правилами схвалені обома сторонами вільним голосуванням і скріплені найяснішим гетьманом урочистою присягою»), яка у своїх нормах фіксувала ідеї, що базуються на теорії природного права та його інституту прав людини в «природному стані» (свобода, рівність, власність), а також містила положення теорії поділу влади в організації державного управління за трьома напрямками, які функціонують самостійно, – законодавчий, виконавчий, судовий. В. Шишкін, здійснивши аналіз тогочасних закордонних правових теорій, стверджує, що «об’єктивно виходить, що сама поява ідеї поділу влади могла бути пов’язана саме з іменем Пилипа Орлика; щодо ж політико-нормативної її реалізації, то першість тут беззаперечно належить українському гетьману» [89, с. 19]. Також ст. ст. 6, 7, 8 Конституції суттєво звузили абсолютистські можливості гетьмана і його владні повноваження (наприклад, ст. 6 містить такі положення: «Якщо ж у діях

ясновельможного гетьмана буде спостережено щось незгідного справедливості, хибного щодо військових прав і вольностей чи зловорожого Вітчизні, то генеральні старшини, полковники і генеральні радники владні використати свободу голосу, щоб висловити докір його ясновельможності і рішуче стримати від зневаги отчистих прав і вольностей. На ті докори ясновельможний гетьман не повинен ані ображатися, ані не має права за них мстити, – навпаки, повинен постаратися виправити переступи») [204]. Водночас ст. 7 Конституції 1710 р. фактично передбачила відокремлення повноважень судової влади від інших інститутів державної влади, її незалежність у висновках під час ухвалення рішень, а також обов’язкову для всіх юрисдикцію цих рішень («Якщо б провинився хто ... то ясновельможний гетьман не повинен карати того винуватця за такі провини засобами своєї влади чи особисто призначати йому кару. Така справа – кримінальна чи якась інша – має бути передана на розгляд Генерального суду. І хоч би яке неприхильне, а проте безстороннє рішення він ухвалив, – такому повинен кожен правопорушник підкоритися») [70; 204].

Необхідно відзначити, що подальший розвиток ідей необхідності правового захисту основоположних норм (конституційних норм) відбувався у руслі вчень та теорій, що виникали в результаті англійської, американської і французької революцій. Так, послідовник французького сенсуалізму і школи природного права та теорії суспільного договору український мислитель Я. Козельський (1729 – 1794 рр.) обґрунтував необхідність захисту ідеального, природного, завжди «правильного і справедливого» права від права реального, заснованого на зовнішніх проявах, яке, як зазначає вчений, подекуди формулюється у «штучних» і «шкідливих» законах. Не називаючи у своїх працях суспільний договір «конституцією», не вживаючи стосовно закону категорій «конституційний» або «неконституційний», автор, проте, на думку О. Мироненка, обґрунтовує поняття «правний закон», тобто «закон, що відповідає праву», і, таким чином, робить вагомий внесок до майбутньої теорії конституційної юстиції [92, с. 89].

Слід також відзначити, що певні ознаки політичного контролю також простежуються на українських землях, які перебували до 1867 р. у складі Австрійської імперії, і об'єктами якого були імперські та крайові конституційні акти (статути). Як відомо, західні українські землі, починаючи з другої половини XIX ст., перебували у формально конституційних державах, оскільки Угорщина й Австрія ухвалили декілька конституційних законів про імперське представництво, про загальні права громадян, про імперський суд, про судову владу, про здійснення урядової влади тощо. Проте контроль за їх дотриманням зосереджувався виключно в руках політичної влади – австрійського імператора. Так, ст. 12 Конституційного закону про здійснення урядової влади, встановлюючи відповідальність за недотримання конституції, приписувала, що притягнення до такої відповідальності здійснюється виконавчою владою. Таким чином, суди Австро-Угорщини були усунені від ревізії законів і актів імператора. Крім того, ст. 7 Конституційного закону про судову владу забороняла «судовим місцям судити про силу правильно виданих законів», але дозволяла їм «судити про силу адміністративних розпоряджень під час і у випадку процесів, які законним чином ведуться у судових місцях» [92, с. 91; 93, с. 78].

Аналіз робіт І. Петрункевича, здійснений О. Мироненком, дозволив встановити, що в 1904 р. український правознавець з очолюваною ним групою «Союз визволення» схвалили і оприлюднили проект «Основного державного закону Російської імперії». Даний проект вміщував і обґрунтовував такі актуальні положення:

визначив поняття «конституційна юстиція», «конституційний суд», «вищий конституційний суд»;

обґрунтував переваги контролю за конституційністю законів та інших нормативних актів з боку саме спеціального судового органу;

піддавав критиці американську й англійську моделі конституційної юстиції, швейцарську практику визнання неконституційними тільки кантональних, а не федеральних законів.

О. Мироненко наголошує на тому, що статті 75 – 78 у розділі 9 «Про Верховний суд» даного проекту містили формулювання, які (за 15 років до того, як це було здійснено в Австрії і Чехії) за умови практичної реалізації започатковували б спеціальний судовий орган конституційного контролю. Так, ст. 75 проекту вказувала на те, що Верховний суд засновується для захисту Основного державного закону від порушення чи для вирішення спорів про його тлумачення. Згідно проекту «Основного державного закону Російської імперії» повноваження Суду за обсягом не поступалися колу питань, віднесених до відання сучасних конституційних судів. Крім того, у проекті визначалася компетенція Суду, суб'єкти звернення, його місце в системі органів державної влади, порядок формування і т. ін.

Здійснення ретельного аналізу змісту проекту «Основного державного закону Російської імперії» дало підставу О. Мироненку наполягати на визнанні І. Петрункевича фундатором ідеї новітньої європейської судової конституційної юстиції [94, с. 79; 95, с. 72].

Ідеї необхідності функціонування конституційної юстиції знайшли своє відображення у лекціях професора державного права М. Лазаревського, в яких у тісному зв'язку зі світовим досвідом проаналізовано всі проблеми становлення та розвитку органів конституційної юрисдикції в системі органів державної влади. Так, дослідник всебічно подає історію вчення про поділ влад і концептуальну характеристику її гілок; досліджує такий принцип конституційного контролю, як необхідність обмеження влади; на підставі юридичної природи актів верховного управління вибудовує їх чітку ієрархію, обґрунтовуючи при цьому ще один принцип конституційної юстиції – виокремлення актів першої категорії (основні закони), яким повинні відповідати акти другої категорії (звичайні закони), а акти третьої категорії (укази організаційні та виконавчі) бути підпорядкованими як тим, так і іншим. Найнижчими, за М. Лазаревським, в ієрархії актів верховного управління є «розпорядження суто адміністративного характеру», які вчений визначав як «безумовно підзаконні». М. Лазаревський також піднімав проблему надання

конституції «особливої недоторканості, гарантування її від постійних змін», зазначаючи при цьому, що «найдієвішою гарантією конституційності законів визначається конституційний контроль, суть якого полягає у тому, що судам надається право вирішувати питання щодо конституційності кожного даного закону і відмовляти неконституційним законам у їх застосуванні». Вважаючи, що конституційна норма є «старшою нормою», «більш обов'язковою», ніж норма закону, яка «є обов'язковою лише умовно, тобто у випадку повної відповідності конституції», М.Лазаревський наголошує на праві суду застосовувати виключно, «старшу норму», тобто положення конституції.

На основі аналізу наукового доробку М. Лазаревського, О. Мироненко стверджує, що вчений, таким чином, задовго до Х. Кельзена висунув ідею «судового закладу *ex officio*», тобто спеціально уповноваженого державного органу, який займався б перевіркою законів щодо їх відповідності конституції. М. Лазаревський обґрунтував положення про те, що «заклад *ex officio*» не лише буде гарантією конституційності законів, але й змінить характер конституції, перетворюючи її із засобу формулювання виключно об'єктивних прав на джерело прав суб'єктивних [95, с. 64].

Крім того, на початку ХХ ст. становленню і розвитку ідей конституційної юстиції на українських землях також сприяли такі вчені, як: В. Дурденевський, М. Бердяєв, Є. Трубецькой, Б. Кістяківський, М. Туган-Барановський, С. Єфремов, А. Шептицький, П. Чубинський.

Як свідчить аналіз наукової літератури, у ХХ ст. для більшості держав Західної Європи характерним було спрямування на формування цілісної самостійної системи виявлення, оцінки і відновлення порушеної конституційної рівноваги та розробки основних конституційних принципів. Однак, у країнах Східної Європи в даний період процес розвитку конституційного контролю був складнішим, оскільки радянська правова доктрина відкидала принцип поділу влади, наполягала на єдності державної влади, покладала реалізацію принципу народного суверенітету на органи народного представництва і не приймала ідею незалежного контролю

конституційності законів. Водночас в радянські часи конституція практично розглядалась посадовими особами та більшістю науковців не як юридичний регулятор поведінки державних органів та громадян, а як політична декларація, а наука державного права складалась переважно з ідеологічних суджень. За таких умов теоретична і практична можливість легітимації конституційного правосуддя була відсутня, внаслідок чого даний контроль міг здійснюватися лише самим законодавчим органом, що втілював єдність і неподільність усіх гілок влади.

Змістовно особливим є генезис конституційної юстиції в Україні в рамках третього періоду. В той час, як у попередні періоди пов'язані в основному з теоретичними розробками та ідеями необхідності функціонування конституційної юстиції, то саме в цей період почався процес інституційного оформлення органів конституційної юрисдикції як складового елементу системи органів державної влади з виділенням повноважень щодо гарантування верховенства права, правової охорони конституції, визнання конституційності нормативних актів, вирішення спорів між вищими органами державної влади тощо.

У зв'язку зі складністю історичного процесу становлення конституційної юстиції в Україні, доцільно виділити окремі етапи її розвитку, що обумовлені певними історичними подіями. Крім того, необхідно відзначити, що розвиток інституту конституційної юстиції в Україні невід'ємно пов'язаний з історією конституційної юстиції в Союзі Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР). Саме тому дослідження генезису конституційної юстиції в Україні до моменту встановлення незалежності, проводитиметься в рамках СРСР.

Перший етап (від початку XX ст. і до 30-тих років) позначився зародженням ідей про необхідність впровадження в механізмі державної влади інституту конституційного контролю. У цей період політична карта Європи переживала значні зміни, зокрема, пов'язані зі створенням СРСР. Відповідно й розуміння сутності конституційного контролю та його значення в

державному механізмі було під впливом ідеології, яка пропагувалася новоствореною державою.

В соціалістичних країнах вважалося, що проблеми поділу влади та рівноваги між гілками не існує і мова йде лише про розподіл функцій між органами державного управління, органами правосуддя та прокуратури. Водночас визнавалося, що (відповідно до доктрини радянського права) жодний з цих органів не може розташовуватись на одному рівні з парламентом, який, у відповідності до принципу єдності влади, визнавався вищим органом державної влади.

За таких умов в країнах соціалістичного спрямування традиційно не міг існувати конституційний контроль взагалі та орган конституційного контролю зокрема, оскільки це б суперечило принципу повновладдя парламенту. Таким чином, в соціалістичних країнах Східної Європи конституційний контроль знаходився поза компетенцією спеціальних органів або судів, завданням яких було застосовувати в процесі судочинства закони та інші нормативні акти [93, с. 182-183].

Слід також відзначити, що в країнах Східної Європи на початку минулого століття мали місце спроби створити орган судового конституційного контролю. Зокрема, в даному регіоні Конституційний Суд вперше створений 17 листопада 1921 р. в Чехословацькій Республіці (1918 – 1938 рр.), проте цей інститут на той час не відігравав значної ролі в політичній системі країни [36, с. 89].

У системі державного апарату СРСР у зв'язку з тим, що існування даного органу держави не передбачалося, інститут конституційного правосуддя радянськими науковцями загалом належним чином не досліджувався. Як показує аналіз наукових праць (М. Нуделя, В. Маклакова, А. Венгєрова, С. Зівса, Л. Лунца. І. Левіна, О. Жидкова, А. Мішина та ін.), тогочасна наука упродовж більш ніж сімдесятилітнього існування здебільшого піддавала критиці будь-яку «антизаконодавчу» і

«антипарламентську» діяльність спеціального державного органу позапарламентського конституційного контролю [82].

Другий етап (30-і – 60-і рр.) характеризується тим, що, починаючи з 1923 р. (ще до прийняття першої союзної Конституції), в СРСР почала формуватись модель судової конституційної юстиції радянського типу, а саме: модель із значно обмеженими повноваженнями [103, с. 100-101; 41, с. 20].

Дана політична модель радянського конституційного контролю була закладена і в наступних конституціях СРСР, проте здійснювалась уже не судовими органами [89].

Другий етап розвитку конституційної юстиції також пов'язаний із подіями Другої світової війни та з тими змінами, які відбулися після її завершення.

У країнах Східної Європи після Другої світової війни обов'язковою стала радянська правова доктрина і, як зазначає Л. Гарліцкі, на теренах цих держав спеціальний державний орган конституційної юрисдикції в основному також був відсутній [71]. Водночас перші вимоги до комуністичних органів про створення інституту конституційної юстиції мали місце під час політичної нестабільності в Польській Народній Республіці (1956 р.). У Соціалістичній Федеративній Республіці Югославія створено конституційний суд (1963 р.), який був наділений повноваженням вносити до парламенту подання про повторний розгляд прийнятого закону, який Суд вважав неконституційним (до парламенту було повернуто кілька законів, у тому числі про соціальне забезпечення) [93, с. 169].

Слід звернути увагу на те, що в післявоєнних країнах Західної Європи, з метою посилення гарантій забезпечення верховенства конституції в умовах необхідності подолання суспільних катаклізмів і гарантування верховенства права відбувалось формування конституційного правосуддя. Саме в цей час механізм судового конституційного захисту в західноєвропейських країнах почав набувати системного характеру: посилились вимоги до конституційної відповідальності; послідовно конкретизувалися повноваження інститутів

державної влади відповідно до функцій гілок влади; вдосконалювався конституційний механізм виявлення, оцінки і відновлення порушеного конституційного балансу інститутів влади; покращувався процес захисту конституційно закріплених прав і свобод людини та громадянина, які набували безпосередньо діючого характеру. Таким чином, в 1950-х – 1970-х рр. інститут конституційної юстиції в країнах Західної Європи стає ефективним засобом збереження стабільності суспільства; основним критерієм його дієвості визначається функціонування послідовне і безперервне [6, с. 52].

Третій етап (70-і – перша половина 80-х рр.) розвитку конституційної юстиції був пов'язаний з розвитком наукової думки щодо необхідності впровадження повноцінного інституту конституційної юстиції та з активізацією процесів щодо її встановлення.

Спроба встановлення конституційного суду була здійснена у Чехословацькій Радянській Соціалістичній Республіці під час подій «Празької весни» (1968 р.), що було виявом прагнення демократизувати існуючий на той час комуністичний режим. Прийнятий в цей час Конституційний закон про федерацію для здійснення контролю за правильним розподілом компетенції між федеральною та центральною владою передбачив також створення органу конституційної юрисдикції. Проте, фактично, незважаючи на демократичні традиції Чехословацької республіки і створення федерації в рамках комуністичного режиму, Суд так і не було створено [6, с. 10].

У Польщі, введення в 1981 р. військового стану дозволило Сейму Польської Народної Республіки прийняти новелу до Конституції, яка закріплювала створення нових судових палат: Конституційного Трибуналу, закон про який було прийнято лише 1985р. і Державного Трибуналу, який мав вирішувати питання конституційної правомірності дій політичних функціонерів і, який почав працювати через кілька місяців. На той момент, Конституційний Трибунал був єдиним подібним судом, що міг діяти в країнах соціалістичного табору, хоча його рішення не сприймалися ні державними

органами, ні суспільством в цілому. Таким чином, факт більш раннього виникнення (порівняно з іншими комуністичними державами) Конституційного Трибуналу не міг компенсувати його функціональної слабкості.

Варто звернути увагу на узагальнення результатів наукових досліджень з даної проблеми, проведені Ж. Овсепян. В залежності від ступеня автономності (від вищих представницьких органів) органи конституційного контролю, створені у різних країнах Східної Європи за період 1963 – 1989 рр., науковець диференціює на три категорії:

1) несудовий орган конституційного контролю в рамках парламентських органів, утворений в Угорській Народній Республіці;

2) орган судового конституційного контролю за конституційною законністю, який не підривав верховенства вищого представницького органу держави і був створений у Польській Народній Республіці;

3) спеціалізовані конституційні суди значною мірою автономні відносно вищих представницьких органів, що передбачалися в соціалістичних Югославії та Чехословаччині (зокрема, в Югославії, відповідно до Конституцій 1953, 1963 та 1974 рр. конституційні суди утворювались у федерації та шести її республіках; в Чехословаччині відповідним Конституційним законом (1968 р.) передбачалося створення конституційного суду федерації та у двох її республіках, проте на практиці вони не були створені) [107, с. 14-17].

Отже, незважаючи на наукову доктрину, що заперечувала існування конституційного контролю, в умовах нестабільності тоталітарної системи в деяких соціалістичних країнах спеціальні органи конституційного контролю все ж отримали формально-юридичне закріплення і певний інституційний розвиток. Проте на даному етапі компетенція цього органу державної влади значно обмежувалася і утворення дієвих конституційних судів, незважаючи на певні демократичні традиції даних країн, так і залишилися декларативними.

Тенденція до актуалізації питання щодо створення незалежного інституту конституційної юстиції визначилася внаслідок ліквідації однопартійних режимів в країнах Східної Європи. Ще на початку теоретичного обговорення необхідності функціонування даного інституту в цих країнах було акцентовано на тому, що децентралізована американська модель конституційного контролю не може бути в них застосована, у зв'язку з особливостями та відмінностями правової системи. Враховуючи ці та інші фактори, оптимальною формою організації конституційного контролю для країн цього регіону було визнано створення спеціалізованого органу відповідно до типу моделі конституційного суду, розробленої Х. Кельзенем.

Рецепція кельзенівської моделі в країнах Східної Європи проходила, на думку науковців, з певними особливостями, а саме: здійснювалася з великим запізненням, оскільки розпочалась лише після падіння комуністичного режиму в цих країнах; не спиралася на розвинуту систему правової держави, внаслідок централізованого партійного керування усіма органами влади; з перших днів свого існування конституційного суду вступали в конфлікт з іншими гілками влади.

Що стосується Радянського Союзу, то на межі 70-х рр. переважна більшість радянських науковців, виходячи з концепції верховенства представницької влади, виступали проти надання органу судового конституційного контролю статусу «конституційний суд», мотивуючи це тим, що даний орган не може здійснювати правосуддя, а його мотивовані висновки повинні розглядатись Верховною Радою [98, с. 94] Ошибка! Источник ссылки не найден..

У 1977 р. з прийняттям Конституції СРСР повноваження щодо здійснення конституційного контролю знову покладаються на президію представницького органу влади. Відповідно до п. 4 ст. 121 Конституції Союзу РСР 1977 р. Президія Верховної Ради СРСР здійснює контроль за дотриманням Конституції СРСР та забезпечує відповідність конституцій і законів союзних республік Конституції та законам СРСР [72; 99, с. 94-99].

Четвертий етап (друга половина 80-х – 90-і рр.), як свідчить аналіз наукової літератури, характеризується чітким визначенням процесу демократизації суспільного та політичного життя, який набув глобального характеру і вплинув на розвиток інституту конституційного контролю, незважаючи на несприятливі умови для розвитку демократичних інститутів.

Радикальні зміни конституцій Болгарії, Румунії, Польщі, Чеської і Словацької республік, Хорватії, Словенії, Угорщини та інших країн проголошували принцип багатопартійності, поділу влади, незалежності судової влади і створення конституційного суду та механізмів контролю за конституційністю законів, заснованих на кельзенівській моделі конституційної юстиції [76, 13]. Норми про створення перших конституційних судів були прийняті в Угорській Республіці (1989 р.), Чехословацькій Федерації (1990 р.), Республіці Болгарія (1991 р.) та ін. [85, с. 14].

На даному етапі розвитку органів конституційного контролю східноєвропейських країн можливо виділити як спільні так і відмінні риси. Так, основними функціями Конституційного трибуналу Польщі і Конституційної палати Румунії було здійснення конституційного нагляду. Вони приймали рішення про призупинення набрання чинності будь-якого нормативного акту, що суперечить Основному закону країни. Водночас їх діяльність здійснювалася виключно в рамках системи парламентаризму, оскільки рішення про відповідність Конституції нормативного акту, призупиненого органом конституційної юрисдикції, міг прийняти лише Парламент (відповідно Сейм в Польщі і Палата депутатів і Сенат в Румунії). Конституційні суди Болгарії, Угорщини, Словаччини, Чехії та Югославії також визнавалися органами, які здійснюють контроль за конституційністю законів. Водночас в даних країнах органи конституційної юрисдикції набували право самостійного прийняття рішення в частині анулювання закону чи підзаконного акту, який набрав чинності [107, с. 39].

В Радянському Союзі у період перебудови (1985 – 1991 рр.) уперше в радянській історії було створено прототип сучасного конституційного суду

(квазісудовий орган попереднього конституційного контролю). У цьому зв'язку на науковому рівні відбулась переоцінка зарубіжного досвіду з питань політико-правового характеру конституційного правосуддя і поглиблення теоретичних досліджень, спрямованих на вивчення можливостей розвитку даного інституту в СРСП [107, с. 16].

В кінці 80-х – на початку 90-х рр. у багатьох країнах Східної Європи виникли суттєві протиріччя між законодавчою і виконавчою владою в процесі яких органи конституційної юстиції виступали як арбітри і тому така роль органів конституційної юрисдикції сприяла політизації конституційного судочинства. На початку свого існування ці суди зіткнулися з проблемами, які на час панування комуністичних диктатур замовчувалися і не визнавалися. Зокрема це: національні й етнічні конфлікти, проблема визнання прав меншин (наприклад, угорців у Румунії або турків у Болгарії); права політичної опозиції (наприклад, членів правлячих у минулому комуністичних партій); питання, пов'язані з реалізацією економічних і соціальних реформ (наприклад, проблема приватизації).

У процесі тлумачення права органи конституційної юрисдикції, крім того, зіткнулись зі складнощами, викликаними швидкими соціальними змінами. Загальними для більшості постсоціалістичних країн причинами виникнення даної ситуації стали: а) відсутність розвинутого конституційного законодавства, що забезпечувало б чіткість тлумачення положень конституції; б) наявність у ньому прогалин та протиріч; в) недостатня визначеність компетенції конституційного суду, зокрема стосовно політичних конфліктів між гілками влади; г) вплив політичних сил на рішення конституційного суду і складнощі в забезпеченні його незалежності [72].

П'ятий етап розвитку конституційної юстиції (90-і – теперішній час) пов'язаний із її встановленням в більшості європейських держав та в Україні як невід'ємної складової державного механізму.

Можна констатувати, що існує певна ідентичність динаміки розвитку органів конституційного правосуддя східноєвропейських країн і завдань, які

перед ними стоять, що визначається їх складним соціально-політичним спадком. В державах, що належали до країн соціалістичного спрямування процес формування демократичних інститутів (в перші роки після падіння комуністичних режимів) закладався на ґрунті авторитаризму, що і дотепер суттєво ускладнює процес формування правової, соціальної і демократичної держави.

Слід погодитися з думкою І. Алексеєнка на рахунок того, що конституційний розвиток східноєвропейських держав характеризується як відповідною спільністю, так і значною специфікою [2, с. 139]. Відповідно до такого розвитку можна виділити певні спільні та відмінні риси у формуванні та функціональному призначенні органів конституційної юрисдикції. Наприклад, були засновані: Конституційний трибунал у Польщі, Конституційна палата в Румунії, Конституційний суд у Болгарії, Словаччині, Чехії та Югославії. Спільним для вищезазначених органів конституційної юрисдикції можна вважати їх європейську (австрійську) модель організації. Відмінності знаходимо лише при аналізі всього спектру їх функціональних повноважень, пов'язаних з попереднім чи наступним конституційним контролем, вирішенням конкретних категорій правових спорів та ін.

Що стосується встановлення інституту конституційної юстиції в незалежній Україні, то після проголошення Декларації про державний суверенітет України, ухваленої Верховною Радою Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – УРСР) 16 липня 1990 р., Конституція УРСР 1978 р. зазнала суттєвих змін. Зокрема, глава третя закріплювала принцип поділу влади на три гілки, що, зокрема, зумовлювало необхідність реформування інституту конституційної юрисдикції.

Відповідно до Закону УРСР «Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) УРСР» від 24 жовтня 1990 р. уперше в українській історії зафіксована норма про інститут конституційної юстиції [2, с. 606].

Існування і діяльність Конституційного Суду України надалі були передбачені проектами Конституції України від 1 липня 1992 р. та від 26

жовтня 1993 р., що характеризуються відсутністю паритетності законодавчої, виконавчої та судової гілок влади у формуванні органу конституційної юрисдикції, оскільки домінуюча роль, згідно даних проєктів, належала парламенту.

Подальший розвиток органів конституційної юрисдикції в Україні пов'язаний з підписанням Конституційного договору між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України», укладеному 8 червня 1995 р. Зокрема у ст. 38 цього договору зазначається: «Конституційний Суд України є незалежним органом судової влади, що забезпечує відповідність законів, інших нормативних актів законодавчої і виконавчої влади Конституції України, охорону конституційних прав та свобод людини і громадянина» [126]. Однак повноваження щодо здійснення конституційного контролю у цьому договорі закріплювались за Верховною Радою України, яка дає офіційне тлумачення Конституції, законів України, вносить до них зміни і доповнення, здійснює контроль за їх виконанням та контроль у сфері захисту прав людини (стаття 17 Конституційного договору) [74].

Чинна Конституція України, прийнята 28 червня 1996 р., закріпила у статті 147 положення про те, що Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні. В подальшому, на основі Конституції, 16 жовтня 1996 р. був прийнятий Закон України «Про Конституційний Суд України». Даний Закон став базисом для формування і функціонування конституційної юстиції в Україні.

Таким чином, можна підсумувати, що становлення органів конституційної юрисдикції в системі органів державної влади відбувалося в складних політико-державницьких умовах, які часто не були пов'язаними з демократією та демократичними інститутами. В Україні становлення органу конституційної юрисдикції відбувалося в складних умовах, пов'язаних з недостатністю демократизації суспільства та під впливом низки історичних,

зовнішньополітичних та інших чинників. Така ситуація була характерною для більшості держав у зв'язку з наявністю політичних протистоянь та компромісів, які мали місце при формуванні державності в східноєвропейських країнах. Крім того, необхідно підкреслити, що XX ст. було століттям становлення, в той час, як XXI ст. є епохою всебічного розвитку та утвердження вагомості органів конституційної юрисдикції в Україні.

Висновки до розділу 1

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що у науковій літературі відсутній єдиний підхід до ролі та місця органів конституційної юрисдикції у системі органів публічного управління.

Обґрунтовано, що у процесі діяльності конституційної юстиції, при винесенні рішень та висновків органом конституційної юрисдикції здійснюється вагомий вплив на функціонування механізму державного управління, перш за все, з огляду на загальнообов'язковість виконання прийнятих рішень цим державним органом. Рішення та висновки органу конституційної юрисдикції мають особливе місце.

Проведений аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження слід зазначити, що, по-перше, конституційну юстицію треба визначати крізь призму її функціональних характеристик. По-друге, конституційна юстиція – це діяльність спеціально уповноваженого органу або їх сукупності, правовий статус яких закріплено на конституційному рівні. Діяльність такого органу ґрунтується виключно на конституції, а його рішення здійснюють безпосередній вплив на законодавство, суспільне життя, функціонування механізму державної влади та інших органів державної влади та має на меті забезпечення верховенства конституції в державі. По-третє, діяльність органу конституційної юстиції можна розглядати як функцію, як засіб, а також як метод забезпечення стабільного та сталого функціонування механізму

державної влади. По-четверте, органи конституційної юстиції в Україні можна розглядати як вищий орган державної влади, що наділений владними повноваженнями з визнання рішень чи дій вищих органів державної влади такими, що не відповідають Конституції України. По-п'яте, співвідношення термінів треба розглядати наступним чином: конституційна юстиція відображає реалізацію функціональних повноважень вищого органу державної влади конституційного контролю в рамках конституційної юрисдикції, яка визначена спеціальним нормативним актом.

На основі узагальнення наукових поглядів та сукупності нормативно-правових актів, які тим чи іншим чином вплинули на становлення органів конституційної юрисдикції в Україні запропоновано періодизацію розвитку органів конституційної юрисдикції. Виділено такі періоди: 1) з часів античності і до появи перших писаних конституцій; 2) від появи перших писаних конституцій і до кінця XIX ст.; 3) становлення та розвиток органів конституційної юрисдикції від початку XX ст. і до теперішнього часу.

Обґрунтовано, що перший період розвитку органів конституційної юрисдикції пов'язаний із зародженням ідей про необхідність функціонування спеціального органу наділеного компетенцією конституційного контролю (конституційного судочинства), який би зміг врегулювати спори між різними державними органами. Тривалість даного періоду обмежується рамками від найдавніших часів і до появи перших писаних конституцій.

Визначено, що в рамках другого періоду розвитку органів конституційної юрисдикції виникли дві моделі здійснення конституційного контролю. Перша модель була поширена в Європі, де конституційне судочинство здійснювалося з винятковими повноваженнями щодо перевірки конституційності законодавчих актів. Ця модель судового конституційного контролю отримала назву «європейська». Друга модель здійснення конституційного контролю засновувалась на засадах його здійснення конституційними судами загальної юрисдикції та отримала назву «американської» (англосаксонської).

Встановлено, що на території України під час другого періоду становлення органів конституційної юрисдикції було прийнято Конституцію Пилипа Орлика та вироблено основоположні засади теорії її здійснення: визначено поняття «конституційна юстиція», «конституційний суд», «вищий конституційний суд»; обґрунтовано переваги контролю за конституційністю законів та інших нормативних актів з боку саме спеціального судового органу; піддано критиці американську й англійську моделі конституційної юстиції, швейцарську практику визнання неконституційними тільки кантональних, а не федеральних законів.

Виділено етапи періоду формування інституційного механізму конституційної юстиції в Україні. Основними характерними положеннями першого етапу розвитку конституційної юстиції в Україні є: зародження ідей про необхідність впровадження в механізмі державної влади інституту конституційного контролю; розуміння сутності конституційного контролю та його значення в державному механізмі було під впливом ідеології, яка пропагувалася новоствореною державою – СРСР; законодавча влада була сконцентрована в парламенті, а виконавча та судова влади були повністю підзвітними і підконтрольними їй; радянські науковці стверджували, що в країнах соціалістичного спрямування немає практики конституціоналізму, оскільки така практика суперечила б справжній демократії; заперечення проблеми поділу влади та рівноваги між гілками влади, так як значення мав лише розподіл функцій між органами державного управління, органами правосуддя та прокуратури; контроль конституційності не здійснювався прокуратурою, уповноваженою лише наглядати за дотриманням закону; тощо.

Другий етап розвитку конституційної юстиції в Україні опосередкований прийняттям Конституції СРСР 1924 р. Виокремлено основні характерні положення другого етапу, а саме: наділення Верховного Суду СРСР повноваженнями щодо надання висновків на вимогу ЦВК СРСР про законність тих або інших постанов союзних республік з позиції Конституції; рішення з питань конституційності законів Верховного суду могли вступити

в силу лише після їх затвердження Президією ЦВК СРСР; неконституційні акти поділялися не лише за характером, а й за змістом порушень (ті, що порушують закон; такі, за якими відомства привласнюють собі законодавчі функції; такі, що порушують суверенні права республік); інститут конституційної юстиції в основному був відсутній.

Третій етап розвитку конституційної юстиції в Україні (70-і – перша половина 80-х рр.) був пов'язаний з розвитком наукової думки щодо необхідності впровадження повноцінного інституту конституційної юстиції та з активізацією процесів щодо її встановлення, незважаючи на правову доктрину, що заперечувала існування конституційного контролю. В умовах нестабільності тоталітарної системи в деяких соціалістичних державах спеціальні органи конституційного контролю все ж отримали формально-юридичне закріплення і певний інституційний розвиток. Проте на даному етапі компетенція цього органу державної влади значно обмежувалася і утворення дієвих конституційних судів, незважаючи на певні демократичні традиції даних країн, так і залишилися декларативними.

Четвертий етап розвитку конституційної юстиції в Україні (друга половина 80-х – 90-і рр.) характеризується чітким визначенням процесу демократизації суспільного та політичного життя, який набув глобального характеру і вплинув на розвиток інституту конституційного контролю, незважаючи на несприятливі умови для розвитку демократичних інститутів. Виділено проблеми здійснення конституційного контролю на початку 90-х років. Зокрема це: національні й етнічні конфлікти, проблема визнання прав меншин; права політичної опозиції (наприклад, членів правлячих у минулому комуністичних партій); питання, пов'язані з реалізацією економічних і соціальних реформ (наприклад, проблема приватизації). У процесі тлумачення права органи конституційної юстиції, крім того, зіткнулись зі складнощами, викликаними швидкими соціальними змінами. Загальними для більшості постсоціалістичних країн причинами виникнення даної ситуації були: відсутність розвинутого конституційного законодавства, що забезпечувало б

чіткість тлумачення положень конституції; наявність у ньому прогалин та протиріч; недостатня визначеність компетенції конституційного суду, зокрема стосовно політичних конфліктів між гілками влади; вплив політичних сил на рішення конституційного суду і складнощі в забезпеченні його незалежності.

П'ятий етап розвитку конституційної юстиції (90-і – теперішній час) пов'язаний із встановленням в Україні органів конституційної юрисдикції як невід'ємної складової державного механізму. В державах, що належали до країн соціалістичного спрямування процес формування демократичних інститутів (в перші роки після падіння комуністичних режимів) закладався на ґрунті авторитаризму, що і дотепер суттєво ускладнює процес формування правової, соціальної і демократичної держави.

Обґрунтовано, що найбільш вдалою для України видається позиція, згідно з якою обґрунтовується саме особлива природа органів конституційної юрисдикції. Даний висновок пов'язаний з тим, що дослідження функціональних характеристик, інституційного оформлення, характеру, принципів і змісту діяльності даних органів в комплексі, вказує саме на їх особливе місце та роль в механізмі здійсненні державної влади. Органи конституційної юрисдикції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм. Лише державний орган, який володіє спеціальним статусом, здатний реалізувати завдання забезпечення сталого та ефективного функціонування механізму органів державної влади.

Визначено, що в законодавстві, що регулює діяльність органів конституційної юрисдикції підкреслюється лише певний функціональний аспект (контроль за дотриманням конституції, гарантування верховенства конституції, арбітраж тощо). Проте, це не дає підстави для характеристики конституційно-правового статусу цього органу виключно як контролюючого, арбітражного і таке інше. Адже функціональні характеристики органу

конституційної юрисдикції необхідно розглядати як складову статусу в комплексі з принципами та завданнями, компетенцією, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності.

Матеріали розділу дисертації викладені у працях [112-113].

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНУ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

2.1. Визначення основних напрямків функціонального забезпечення реалізації повноважень органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади

Функції органу конституційної юрисдикції мають вагоме значення та вплив на функціонування механізму державного управління. У зв'язку з цим, потребують ретельного аналізу підходи до розуміння функцій, повноважень та компетенції органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади та аналізу існуючого законодавства з цього питання. У процесі становлення державності, при організації та діяльності системи органів державної влади, реалізація окремих функцій органу конституційної юрисдикції дозволяє забезпечити стабільність функціонування механізму державного управління та рівновагу серед гілок влади.

Стабільність функціонування механізму державного управління крім того, що ґрунтується на основному законі, великою мірою залежить від внутрішньої рівноваги серед органів державної влади та їх компетенційної самостійності. Разом з тим, через історичні умови та політичний процес, особливо в державах «молодої демократії», складаються ситуації конфлікту серед державних органів різних гілок влади, порушення основного закону, спроби узурпації влади тощо. В таких умовах, орган конституційної юрисдикції, володіючи винятковим функціоналом та механізмами забезпечує верховенство права, політичну стабільність та баланс механізму державного управління.

З огляду на те, що орган конституційної юрисдикції є особливим державним органом, йому притаманна низка функцій, що прямо чи

опосередковано відображені в законодавстві. Однак, найбільша перевага цього органу в тому, що він не обмежений в застосуванні виключно законодавчо визначених важелів та механізмів вирішення окремих питань. Розгляд спорів чи тлумачення нормативних актів може здійснюватись ним з позиції базових принципів функціонування держави: верховенства права, пріоритету прав людини і громадянина, демократизму тощо.

У зв'язку із зазначеним, характеристика функцій органу конституційної юрисдикції дозволяє зрозуміти специфіку цього органу, його значення та місце в системі органів державної влади. Крім того, шляхом удосконалення функцій органу конституційної юрисдикції, можливо підвищити ефективність діяльності цього державного органу та забезпечити стабільність функціонування механізму державного управління.

Виділення та характеристика функцій органу конституційної юрисдикції України безперечно є важливим завданням з огляду на визначальну роль цього державного органу в системі державного управління. Необхідність у з'ясуванні функцій конкретного органу, органу конституційної юрисдикції зокрема, обґрунтовується тим, що саме функції найбільш яскраво демонструють специфіку, особливість та унікальність діяльності певного органу.

Зазначеним обумовлюється необхідність аналізу й функцій органу конституційної юрисдикції в Україні та пошук механізмів їх удосконалення з використанням досвіду європейських держав, які можна віднести до «молодих демократій». Зазначений аналіз функцій дозволить виділити їх значення в механізмі державного управління та вивчити перспективи удосконалення окремих із них.

З метою удосконалення діяльності органу конституційної юрисдикції, важливе теоретичне та практичне значення має виділення системи функцій органу конституційної юрисдикції, дослідження змісту цих функцій та їх характеристика як елементу правового статусу органу конституційної юрисдикції.

Варто відзначити, що функції органів конституційної юрисдикції стали предметом наукового дослідження вітчизняних вчених досить давно. Однак, слід зазначити, що розбіжності в розумінні змісту поняття «функція» визначають відмінності в уявленнях дослідників стосовно переліку функцій, які реалізуються органом конституційної юрисдикції.

Для початку, необхідно відзначити, що функції органу конституційної юрисдикції є обов'язковим елементом його правового статусу як складовий елемент функціональної характеристики. Адже, функції органу конституційної юрисдикції, в тій чи іншій державі, необхідно розглядати як складову правового статусу в комплексі з принципами та завданнями, компетенцією, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності. Саме за допомогою такого аналізу стає можливим зрозуміти значення та роль органу конституційної юрисдикції в механізмі державного управління.

Таким чином питання реалізації функцій органом конституційної юрисдикції в механізмі державного управління є актуальним з огляду на процес становлення державності та потребує детального вивчення та аналізу. Використання прогресивного досвіду розвинутих європейських держав щодо ефективного функціонування конституційної юстиції в механізмі державного управління, надзвичайно актуальна в період докорінних змін в Україні.

Якщо функції судів загальної юрисдикції розуміють як напрями, види і форми діяльності з вирішення правових конфліктів, спорів у сфері цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства, що здійснюється виключно судами на підставах, у межах та порядку, передбачених Конституцією і законами України, то визначення функцій органу конституційної юрисдикції, їх видів і ознак залишається дискусійним, попри значні здобутки вітчизняної та зарубіжної юридичної науки у вивченні цієї проблеми.

Однак, перш ніж звернутися до характеристики системи функцій органів конституційної юрисдикції, доцільно проаналізувати розуміння та

термінологічне визначення такого поняття як «функції конституційної юрисдикції». Такий аналіз дасть змогу уникнути розбіжностей в розумінні змісту, який наповнює зазначене поняття та уніфікувати підхід для подальшої характеристики кожної окремо взятої функції.

Функція державного органу вказує головний напрям його діяльності, шлях до загальної мети. Для вирішення конкретних завдань, що постають на цьому шляху, за органом юридично закріплюються певні потенційні можливості, які окреслюються через вид і міру можливої й належної поведінки (повноваження), сферу її застосування (предметну підвідомчість) та територію дії (територіальну підвідомчість).

Необхідно звернути увагу на те, що функції органу конституційної юрисдикції – це основні напрямки його діяльності, що реалізуються через призму наданих повноважень.

Однак, не варто функції органу конституційної юрисдикції обмежувати виключно повноваженнями передбаченими законодавством. Адже вони можуть також виражатися в змісті й інших норм наприклад, функція захисту прав і свобод людини і громадянина.

Незважаючи на те, що функції органів конституційної юрисдикції були предметом наукових досліджень науковців, вчені не мають єдиної думки щодо правової природи цих функцій. У зв'язку із зазначеним, науковцями запропоновано низку різноманітних функцій, що здійснюють органи конституційної юрисдикції виходячи з того чи іншого критерію класифікації.

На сучасному етапі розвитку науки дедалі частіше вчені звертаються до вивчення функцій органу конституційної юрисдикції. Однак, більшість досліджень обмежується аналізом окремо взятих функцій конституційної юстиції. У зв'язку з цим, постає необхідність систематизації функцій органу конституційної юрисдикції, та вивчення їх в сукупності. Такий підхід дозволить виділити перспективні напрями удосконалення вітчизняного інституту конституційної юстиції.

В науковій літературі існує підхід, згідно з яким, пропонується виділяти основні та додаткові (неосновні) функції органів конституційної юрисдикції. Так, основні функції органу конституційної юрисдикції виділяються із аналізу нормативно закріплених повноважень органу конституційної юрисдикції.

Водночас, слід звернути увагу на те, що хоча ця система функцій і обмежена порівняно з органами конституційної юрисдикції інших країн, проте, на перший погляд, вона справляє враження завершеної системи функцій.

Якщо ж виходити з того, що функціями органу конституційної юрисдикції є основні напрями його діяльності, то перелік функцій органу конституційної юрисдикції буде ширшим, у зв'язку з чим і пропонується виділяти крім основних – додаткові функції.

Так, М. Вітрук зазначає, що в процесі діяльності органу конституційної юрисдикції відбувається сприяння удосконаленню законотворчої роботи, реалізується конституційна відповідальність, надаються експертні висновки з конституційних питань тощо. А тому, це дає підставу вести мову про наявність додаткових функцій, що здійснюються органами конституційної юстиції [20, с. 244].

Розглядаючи систему функцій конституційної юрисдикції, М. Вітрук виділяє ті, що безпосередньо пов'язані із здійсненням повноважень конституційних судів та функції іншого характеру, під якими розуміються основні напрямки впливу правових позицій, що містяться у рішеннях органів конституційної юрисдикції на різноманітні сторони і сфери суспільного і державного життя. Так, до першої групи науковець відносить функції тлумачення конституції, конституційного контролю, визначення та встановлення компетенції органів публічної влади, захист прав і свобод людини і громадянина та додаткові функції, які пов'язані з дачею експертних висновків і провадженням реєстраційно-установчих операцій, що мають загальнообов'язковий характер [20, с. 245].

До групи функцій іншого характеру вчений відносить такі функції: соціально-політичну, примирюючу (третейську), суспільно-економічну, соціальну, теоретико-пізнавальну, прогностичну, виховну, профілактичну та організаційно-управлінську. Зокрема, М. Вітрук відзначає, що такі функції іншого характеру притаманні державам молодій демократії [20, с. 244-245].

Крім того, деякі вчені відносять до функцій Конституційного Суду України такі як правотворча, арбітражна, управлінська, представницька, міжнародна, політична, економічна, соціальна, духовна, інформаційна, інтеграційна, координаційна, охоронна.

Таким чином, на підставі викладеного матеріалу, слід констатувати, що систему функцій органу конституційної юрисдикції в Україні складають основні функції, які є конституційно визначеними та додаткові (неосновні функції), які виділяються за окремими ознаками та за елементами діяльності. Такий підхід дає можливість побудувати єдину систему функцій органів конституційної юрисдикції та прослідкувати спільні функціональні напрямки діяльності конституційної юстиції в Україні та окремих європейських державах.

Варто звернути увагу на твердження В. Шаповала про те, що Конституційний Суд України не має прямого зв'язку зі здійсненням правосуддя [202, с. 45]. Під поняттям «правосуддя» необхідно розуміти діяльність компетентного суду, яка здійснюється від імені держави за встановленою законом процедурою і змістом якої є розгляд і вирішення конфліктів або правових питань, що виникають у процесі реалізації норм конституційного, цивільного, кримінального, адміністративного й інших галузей права. Тобто йдеться про делегування функції конституційного правосуддя судам загальної юрисдикції.

Зважаючи на місце, яке посідає орган конституційного контролю в механізмі балансу влад, роль його інструментарію й, насамперед, тлумачення конституції в забезпеченні поділу влади, для такого органу характерна третейська функція. Крім того, властиві органу такого типу миротворча та

інтегруюча функції, які визначають його роль як гаранта політичного миру в державі.

Формування державності в Україні відбувалося під впливом низки чинників як внутрішнього так і зовнішнього характеру. Тому, в умовах нестійкої державності, дисбалансу гілок державної влади органам конституційної юрисдикції доводилося шукати досить непростий баланс між ідеальним правовим принципом та оточуючою реальністю. Тобто прагнути до такого оптимального рішення, яке б представляло собою максимально можливе здійснення ідеального принципу у конкретних історичних умовах.

З цього приводу слід зазначити, що перед органами конституційної юрисдикції держав нової демократії постають спільні правові проблеми перехідного періоду. Зокрема, до таких проблем можна віднести незбалансованість системи розподілу влади, конфліктування законодавчої та виконавчої гілок влади, прогалини в законодавстві, низький рівень розвитку парламентаризму, невідповідність національного законодавства загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права, відсутність механізмів реалізації рішень органів конституційної юрисдикції, низький рівень розробки національних конституційно-правових доктрин.

Таким чином, можна стверджувати, що органи конституційної юрисдикції в державах нової демократії, невідворотно виступають арбітрами в складних спорах між законодавчою та виконавчою гілками влади, в яких досить часто доводиться відстоювати незалежність судової гілки влади. Органи конституційної юрисдикції в таких ситуаціях беруть на себе відповідальність з розробки правової доктрини та удосконалюють національне законодавство в руслі його гармонізації із загальноєвропейським правовим простором.

Досить цікаву думку стосовно значення конституційної юстиції на сучасному етапі розвитку державності та права висловлює В. Ковальчук. Зокрема, він зазначає, що змінилася сама концепція ролі конституційної юстиції в житті суспільства та держави. Так, із органу, який був покликаний

здійснювати виключно формально-юридичну функцію, а саме забезпечувати верховенство конституції і утверджувати ієрархію правових норм на чолі саме з конституцією як «основоположною нормою», він перетворився в орган, призначенням якого стало забезпечення функціонування нової ціннісно-орієнтованої парадигми права, головна мета якої полягає в забезпеченні свободи особи як головної передумови ефективної діяльності держави [59]. Крім того, науковець звертає увагу на те, що у механізмі легітимації державної влади конституційні суди виконують функцію посередника між народом та владою, який, з одного боку, захищає право народу на його волевиявлення, що реалізовується, перш за все, через вибори та референдум, а з іншого – здійснює контроль за легітимністю актів органів державної влади [59].

Дійсно, аналіз діяльності органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих європейських державах вказує на людиноцентристський вектор як пріоритетний напрямок в діяльності. Удосконалення чи запровадження інституту конституційної скарги, рішення що захищають основоположні права людини перед державою є проявом такої діяльності конституційної юстиції. Також, практика функціонування органів конституційної юрисдикції в Україні та європейських державах доводить, що конституційна юстиція є дієвим засобом врегулювання політичних конфліктів, вагомість рішень якої підтверджується великою довірою зі сторони громадян.

Підтвердженням зазначеного є практика діяльності органів конституційної юрисдикції окремих європейських держав, яка характеризується різноманітням та своєрідною специфікою, що відображає дух конституційного судочинства в кожній із держав нової демократії. Наприклад, Конституційний Суд Угорщини неодноразово захищав принцип людської гідності, соціально-економічні права, право на життя. Він ставив під сумнів фінансово-податкову політику уряду, спрямовану на скорочення державних розходів. Суд розвивав концепцію соціальних прав, але висказався проти теорії переважного права бувших власників націоналізованого майна (хоча послідовно захищав реституцію) [87, с. 41].

Конституційний Суд Чехословаччини, що проіснував всього вісім місяців, вніс вклад у вирішення федеративних проблем. В подальшому Конституційний Суд Чеської Республіки не однократно приймав до розгляду скарги на порушення соціальних прав. На відміну від Конституційного Суду Угорщини він практикував ринковий підхід до вирішення соціальних проблем [46, с. 13]. Конституційний Трибунал Польщі звертався до розгляду питань, що хвилював усіх без винятку жителів країни: право жінок на приватність (справа про аборти) і принцип світської освіти (справа про викладання релігії в державних школах) [33, с. 47]. Особливістю болгарської конституційної юстиції є те, що розгляд справ ініціювався переважно парламентом. Відтак Конституційний Суд відіграв стабілізуючу роль, вирішуючи конфлікти всередині Законодавчих Зборів [102, с. 74].

Варто зазначити, що конституційна юстиція східноєвропейських держав повсякчас стикається з безліччю проблем та перешкод. Це пов'язано з тим, що більшість зі східноєвропейських держав є новими демократія, в яких, на відміну від західноєвропейських держав, конституційна юстиція не формувалася в глибоких демократичних умовах. Відтак, практика конституційного правосуддя відображає нестабільність соціально-політичних процесів, нестандартні моделі судової поведінки, конфлікти з виконавчою та законодавчою гілками влади. Як наслідок, виникають досить суперечливі рішення, що продиктовані складністю загальнодержавних політичних процесів або надмірною обережністю суддів.

З огляду на зазначене вище можна констатувати, що серед науковців немає єдності стосовно визначення функцій конституційної юстиції. У пошуках об'єднуючої ознаки, можна говорити про забезпечення стабільності функціонування механізму державного управління, як провідний і основоположний напрям в діяльності даного органу як в Україні так і в європейських державах.

Що стосується класифікації функцій органів конституційної юрисдикції, то необхідно відзначити про наявність різних критеріїв, за якими функції

об'єднуються у певні групи (наприклад: за об'єктом і сферою діяльності, за способами і видом діяльності тощо). На думку автора цілком обґрунтовано здійснити розподіл функцій органів конституційної юстиції на дві групи: основні та неосновні (додаткові). Такий підхід дозволить виокремити та проаналізувати провідні функції, що здійснюються органами конституційної юрисдикції в процесі реалізації їх повноважень. Тобто ті функції, які складають основне наповнення діяльності органів конституційної юрисдикції. Також, виділення в окрему групу неосновних (додаткових) функцій дасть змогу охарактеризувати окремі аспекти діяльності органів конституційної юрисдикції, які реалізуються ними не через призму законодавчо визначених повноважень та є похідними від них.

До основних функцій органу конституційної юрисдикції в Україні слід віднести наступні: конституційного правосуддя (вирішення спорів про право), конституційного контролю, офіційного тлумачення конституції, функцію захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція). Окремо необхідно виділити та проаналізувати функцію розгляду конституційних скарг, яка в окремих державах Європи виступає в якості основної (Чеська Республіка, Польща), проте на даний час не набула визнання та поширення в Україні.

Віднесення зазначених функцій до основних відображає виділення пріоритетних напрямів діяльності, що характерні для органів конституційної юрисдикції в Україні та державах Європи.

До групи додаткових (неосновних) функцій варто віднести: правотворчу; примирюючу; політичну; соціально-економічну; профілактичну; представницьку; міжнародну; теоретико-пізнавальну; інформаційну; прогностичну; виховну.

Виділення зазначених функцій в окрему групу обґрунтовано тим, що вони пов'язані з реалізацією законодавчо визначених повноважень лише побічно та здійснюються органами конституційної юрисдикції України додатково. Проте, наявність таких функцій свідчить про те, що конституційне

правосуддя в стає потужним засобом динамічного та стабільного розвитку суспільства і держави та поглиблення демократії.

Слід констатувати, що функції органів конституційної юрисдикції є взаємопов'язаними та утворюють певну систему. В сучасних умовах розвитку науки та наукового мислення саме використання системного підходу до дослідження функцій єдиного органу конституційної юрисдикції, як єдиної цілісної системи, надасть можливість згрупувати і впорядкувати знання при вивченні окремих функцій. Крім того, такий підхід дозволяє глибше та повніше зрозуміти зміст кожної з функцій.

Підводячи підсумок викладеного, можна визначити, що під функціями органу конституційної юрисдикції слід розуміти основні напрямки діяльності, що реалізуються органом конституційної юрисдикції через призму його повноважень з метою виконання основоположних завдань. Досліджуючи функції органу конституційної юрисдикції через призму його повноважень слід сказати про багатогранність кожної окремо взятої функції, оскільки вона може відображатися в декількох повноваженнях.

Узагальнюючи, можна констатувати, що функція державного органу вказує головний напрям його діяльності, шлях до загальної мети. Для вирішення конкретних завдань, що постають на цьому шляху, за органом юридично закріплюються певні потенційні можливості, які окреслюються через вид і міру можливої й належної поведінки (повноваження), сферу її застосування (предметну підвідомчість) та територію дії (територіальну підвідомчість).

Функції органів конституційної юрисдикції – це напрямки реалізації (застосування) компетенції на шляху до виконання поставленого перед органом конституційної юрисдикції завдання через здійснення наданих повноважень.

Систему функцій органів конституційної юрисдикції в Україні складають основні функції, які є конституційно визначеними та додаткові (неосновні функції), які виділяються за окремими ознаками та за елементами

діяльності. Такий підхід дає можливість побудувати єдину систему функцій органів конституційної юрисдикції та прослідкувати функціональні напрямки діяльності конституційної юстиції в Україні в механізмі державного управління.

Слід виокремити наступні основні функції органів конституційної юрисдикції: конституційного правосуддя (вирішення спорів про право), конституційного контролю, офіційного тлумачення, розгляд конституційних скарг, функція захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція). Додатковими функціями органів конституційної юрисдикції можна вважати наступні: правотворча, примирююча; політична; соціально-економічна; профілактична; представницька; міжнародна; теоретико-пізнавальна; інформаційна; прогностична; виховна.

Важливою для функціонування механізму державного управління є третейська функція органу конституційної юстиції, яка виражається в повноваженнях, що спрямовані на усунення дисбалансу гілок державної влади та створенні балансу між ідеальним правовим принципом та оточуючою реальністю, тобто виробленні такого оптимального рішення, яке б представляло собою максимально можливе здійснення ідеального принципу у конкретних історичних умовах.

Надважливим для ефективного функціонування механізму державного управління є конституційний контроль рішень і дій вищих посадових осіб держави, організації і діяльності політичних партій та інших громадських об'єднань, здійснюваний органами конституційної юстиції, спрямований як на відновлення конституційності, так і в ряді випадків – на встановлення фактів порушення конституції, конституційної присяги, вчинення тяжких злочинів вищими посадовими особами держави (главою держави, головою уряду, верховним суддею та ін.), антиконституційної діяльності політичної партії, громадського об'єднання, що є підставою (юридичним фактом) для їх відмови від посади (імпічменту), для заборони чи призупинення діяльності політичної

партії, громадського об'єднання. Такого роду повноваження конституційних судів передбачені в Болгарії, Молдові, Словаччині, Польщі.

З огляду на зазначене, необхідно вивчити значення кожної функції органу конституційної юрисдикції для функціонування механізму державного управління. А використовуючи прогресивний досвід органів конституційної юрисдикції окремих європейських держав, можливо визначити напрями удосконалення реалізації окремих функцій органом конституційної юрисдикції в Україні та запропонувати розширення його функціоналу з огляду на виклики часу та забезпечення більшої ефективності механізму державного управління.

2.2. Державне регулювання механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції

Питання державного регулювання механізмів функціонування органу конституційної юрисдикції в Україні неможливо вивчити без дослідження статусу органу конституційної юрисдикції в Україні і визначення його основних елементів. Орган конституційної юрисдикції, за сукупністю елементів правового статусу має виключний вплив на функціонування механізму державного управління через призму прийняття рішень щодо відповідності основному закону рішень вищих органів державної влади. Важливо також проаналізувати основні практично реалізовані у європейських державах підходи до позиціонування органу конституційної юрисдикції в механізмі державного правління.

Побудова ефективного механізму державного управління передбачає системну роботу над вирішенням проблемних питань, що виникають при взаємодії органів державної влади як на найвищому державному рівні так і на регіональному. Розвинуті демократії будуються на принципах, відображених в основних законах, впровадження та захист яких має відбуватися з

використанням інструментів конституційної юстиції. Дослідження досвіду застосування конституційної юстиції в європейських державах свідчить про те, що діяльність органу конституційної юрисдикції в механізмі державного управління відіграє в окремих випадках надважливу роль за рахунок вирішення конфліктних ситуацій на найвищому рівні. Водночас, обсяг ефективного впливу на механізм державного управління безпосередньо залежить від законодавчо закріпленого статусу органу конституційної юрисдикції. Органи конституційної юрисдикції, які наділені повним об'ємом активних та пасивних засобів реагування на порушення основного закону, які володіють достатнім об'ємом функціонального ресурсу та засобами контролю за виконанням своїх рішень демонструють можливість реального забезпечення дотримання принципів, закріплених в основному законі. Механізм державного управління має працювати в першу чергу в інтересах суспільства та окремо взятого громадянина. У цьому зв'язку надзвичайно важливо забезпечити взаємодію органу конституційної юрисдикції з органами державної влади. Державно-управлінські відносини мають будуватися на неухильному дотриманні основного закону та підкріплюватися ефективним контролем з боку органу конституційної юрисдикції. Разом з тим, орган конституційної юрисдикції повинен бути політично незаангажованим та залишатися органом, що зрівноважує механізм державного управління, а не виступати безпосереднім регулятором, перебираючи на себе непритаманні функції.

В більшості сучасних теоретичних досліджень різноманітних державно-правових явищ, правовий статус аналізується науковцями як центральне поняття. У зв'язку з цим, сформульовано значну кількість визначень поняття «правовий статус» та запропоновано різноманітні підходи до розуміння його сутності та змісту.

Досліджуючи функціональний аспект конституційної юстиції в Україні, виникає необхідність з'ясування сутності категорії «правовий статус» та його структури, як складової частини правового статусу. Це пов'язано з тим, що

через функціональні обов'язки, що покладаються на органи конституційної юрисдикції здійснюється вплив на механізм державного управління.

У науковій літературі, попри вживаність терміна «правовий статус», відсутнє його уніфіковане визначення. Крім того, дослідження категорії «правовий статус» часто має фрагментарний характер, застосовується щодо окремих суб'єктів державно-управлінських відносин.

Досліджуючи природу правового статусу, важливо з'ясувати значення категорії «статус». Етимологічно слово «статус» означає правове становище (сукупність прав та обов'язків) фізичної або юридичної особи. При цьому варто звернути увагу на думку Л. Москвич на рахунок того, що статус суб'єкта – це насамперед певна сукупність його соціальних можливостей, обсяг і характер яких залежить від тієї ролі, соціальної функції, яку виконує він у суспільстві. Виходячи з зазначеного, логічним є визначення правового статусу як сукупності прав і обов'язків фізичних та юридичних осіб [101, с. 44].

У сучасній теорії держави і права існує значна кількість різних за змістом і смисловим навантаженням підходів до питання правового статусу. З одного боку, це є свідченням неабиякої актуальності цієї проблеми, а з іншого – різноманітність наукових поглядів зумовлює існування таких категорій як «правове положення», «правове становище», що призводить до понятійної невизначеності та перешкоджає у формуванні єдиного комплексного визначення категорії «правовий статус».

Не вдаючись до аналізу позицій науковців щодо змісту кожного із зазначених понять, необхідно відзначити, що наповнення понять «правовий статус», «правове положення» та «правове становище» різним змістом є штучним, частково обумовленим різними перекладами слова «статус» (з лат. status – становище, положення, статус). Можливо припустити необхідність виділення таких понять для характеристики різних аспектів правового буття фізичної особи та її взаємодії з іншими суб'єктами права. Проте, відносно органів конституційної юрисдикції, такий підхід застосовувати не варто.

Статус органу конституційної юрисдикції в системі державного

управління є багатоеlementною категорією, яка включає конституційний статус, тобто статус, який визначений лише нормами Основного Закону, а також елементи правового статусу органу конституційної юрисдикції, що визначається нормами інших джерел конституційного права.

Правовий статус органів конституційної юрисдикції в Україні та європейських державах слід характеризувати як галузевий правовий статус спеціальних органів конституційної юрисдикції, якому (статусу) притаманні певні особливості, що роблять органи конституційної юстиції особливим органом в системі органів державної влади та відмінним від системи судів загальної юрисдикції.

Для чіткості розуміння специфіки правового статусу органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих європейських державах, необхідно звернутися до аналізу нормативних актів, що регулюють їх діяльність. Завдяки цьому стане можливим виділення спільних та відмінних особливих ознак правового статусу органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих європейських державах та їх значення в механізмі державного управління.

Так, ст. 147 Конституції України визначає, що Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України [69]. Вказане положення закріплене також і в Законі України «Про Конституційний Суд України» у ст. 1, де вказано, що Конституційний Суд України – є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України. [167].

Подібним чином закріплено основи правового статусу органів конституційної юрисдикції в законодавстві окремих європейських держав. Наприклад, відповідно ст. 189 Конституції Республіки Польща

Конституційний Трибунал вирішує спори про компетенцію між центральними конституційними органами держави [67]. Виходячи зі ст. 173 Конституції Республіки Польща можна констатувати, що Конституційний Трибунал віднесено до влади, яка є обособленою і незалежною від інших влад. А в ст. 1 Закону Республіки Польща «Про Конституційний Трибунал» вказано, що його основним призначенням є розгляд питань про відповідність нормативних актів та міжнародних договорів Конституції та виконання інших завдань, що визначені в Конституції [130]. Таким чином, можна висловити думку, що Конституційний Трибунал знаходиться поза судової системи. Самостійність Конституційного Трибуналу, знаходить своє відображення в його автономії.

Досить цікавим є досвід Чеської Республіки стосовно закріплення в Конституції основ правового статусу Конституційного Суду шляхом його характеристики у ст. 83 як судового органу захисту конституційності. Таким чином, Конституційний Суд чітко віднесено до судової гілки влади основною метою якого визначено захист конституційності. Водночас, статтею 91 Конституції Чеської Республіки, яка визначає систему судів, Конституційний Суд не включено до її складу [73], хоча норми, що закріплюють систему судів Республіки та їх компетенцію і норми, що закріплюють основи конституційного статусу Конституційного Суду містяться в одному розділі конституції. Це свідчить про особливість правового статусу Конституційного Суду Чеської Республіки.

Конституція Республіки Білорусь визначає Конституційний Суд як контролюючий орган, основним завданням якого є контроль за конституційністю нормативних актів [21, с. 98-100]. При цьому, норми, що закріплюють основи правового статусу Конституційного Суду Білорусі, розташовуються в розділі 4 Конституції Білорусі, в окремій главі 6 «Суд». Дана обставина дає підстави позиціонувати Конституційний Суд Білорусі як судової орган конституційного контролю. Зазначене підтверджується також Кодексом Республіки Білорусь Про судоустрій і статус суддів від 29 червня 2006 року, в якому ст. 5 закріплює судову систему Республіки та визначає, що

Конституційний Суд Республіки Білорусь належить саме до судової системи [202, с. 45].

Аналіз законодавства Румунії, вказує на особливий правовий статус Конституційного Суду Румунії. Зокрема, окремий розділ Конституції присвячений Конституційному Суду. Так, у ст. 142 Розділу V Конституції Румунії визначено, що Конституційний Суд повинен бути гарантом верховенства Конституції [59]. Зазначене положення дублюється в ст. 1 закону №47/1992 «Про організацію і функціонування Конституційного Суду». В цій же статті також вказано на те, що Конституційний Суд є єдиним органом конституційної юрисдикції в Румунії і не залежить від будь-якого органу публічної влади та керується в своїй діяльності виключно Конституцією та діючими законами [87]. Виходячи із зазначеного, можна констатувати, що Конституційний Суд Румунії, є обособленим і незалежним від інших гілок влади та виступає у ролі своєрідного арбітра, що стоїть над усіма гілками влади та покликаний гарантувати верховенство Конституції Румунії.

Дослідивши основні засади позиціонування органів конституційної юстиції України та окремих європейських держав в системі органів державної влади, можна констатувати наявність як спільних так і відмінних рис. Так, спільним можна визначити те, що всі проаналізовані органи конституційної юрисдикції прямо (Польща, Чехія) чи опосередковано (Білорусь, Румунія) розуміються законодавцем як органи, що володіють спеціальною компетенцією. Такий висновок виходить з аналізу тексту конституцій зазначених держав.

Разом з цим, в законодавстві кожної окремої держави, що регулює діяльність органів конституційної юрисдикції, підкреслюється лише певний функціональний аспект діяльності органу конституційної юстиції (контроль за дотриманням конституції, гарантування верховенства конституції, арбітраж тощо). Проте, це не дає підстави для характеристики правового статусу цих органів виключно як контролюючих, арбітражних і таке інше. Адже функціональні характеристики кожного окремо взятого органу конституційної

юстиції, в тій чи іншій державі, необхідно розглядати як складову правового статусу в комплексі з принципами та завданнями, компетенцією, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності, формами взаємодії та значенням в механізмі державного управління. Саме за допомогою такого аналізу стане можливим зрозуміти специфіку правового статусу органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих європейських державах і виокремити характерні спільні та відмінні ознаки.

Досліджуючи правовий статус органу конституційної юрисдикції в Україні, необхідною є характеристика складових елементів правового статусу та визначення їх змісту.

Аналіз завдань органів конституційної юрисдикції надає первинне розуміння їх призначення в системі органів державної влади. Саме завдання формує уявлення про особливість правового статусу органів конституційної юрисдикції та дозволяє відшукати спільні та відмінні риси в процесі функціонування органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих європейських державах.

Завдання, які покладаються на орган конституційної юрисдикції безпосередньо закріплюються в нормативно-правовому акті, що регулює його діяльність або є відображенням комплексного аналізу правових норм, що складають основу правової регламентації функціонування такого органу.

Так, в Законі України «Про Конституційний Суд України» закріплено, що Конституційний Суд України забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [167].

Як вбачається із зазначеної норми Закону, постановка завдання Конституційного Суду України у вигляді забезпечення верховенства Конституції України на всій території України вимагає від нього постійної

реалізації всіх повноважень з метою виконання такого складного завдання, яке є незмінюваним, провідним та спрямованим на досягнення конституційної законності.

Слід зазначити, що системний аналіз вказаних норм законодавства в різних державах відображає відсутність необхідного обсягу повноважень для виконання Конституційним Судом України поставленого завдання. Адже практичним завданням Конституційного Суду України є забезпечення конституційного правопорядку у вищих органах державної влади, а в доповнення до цього – захист конституційних прав і свобод громадян. Фактично в актах Суду переважає захист конституційного правопорядку в системі державного управління. Таким чином, можна стверджувати про вирішальну роль цього органу в механізмі державного управління.

Дослідження законодавства окремих європейських держав показує, що вивести спільний знаменник в існуванні однакового підходу щодо закріплення завдань органу конституційної юстиції на законодавчому рівні досить складно.

Так, деякі держави пішли шляхом закріплення завдання органу конституційної юрисдикції саме як гарантування або забезпечення верховенства основного закону на всій території держави, що є схожим до України. Наприклад, у ст. 1 органічного закону Румунії №47/1992 «Про організацію і функціонування Конституційного Суду» зазначено, що Конституційний Суд є гарантом верховенства Конституції [66].

На відміну від зазначеного, в законодавстві окремих європейських держав має місце виокремлення декількох основних завдань, що покладаються на орган конституційної юрисдикції. Важливо також зауважити, що досить часто завдання, які покладаються на конституційну юстицію, закріплюються в одній статті з повноваженнями органу конституційної юрисдикції (Білорусь, Молдова, Польща, Чехія) або ототожнюються з його повноваженнями. Наприклад, у Законі Республіки Білорусь «Про конституційне судочинство» закріплено, що Суд встановлюється з метою забезпечення верховенства

конституції та її безпосередньої дії на всій території республіки [129]. Крім того, здійснено перерахунок інших завдань, які ставляться перед Судом.

Такий підхід до визначення завдань органу конституційної юрисдикції дає підстави зробити наступний висновок. Законодавець шляхом безпосереднього закріплення повноважень органу конституційної юрисдикції поряд з завданнями підкреслює їх постійний характер та незмінюваність в процесі реалізації конституційною юстицією своїх повноважень. Саме виконання основних завдань є гарантією стабільного функціонування механізму державного управління, що досягається через реалізацію повноважень передбачених законодавством. Вбачається необхідним визначити, що завдання органу конституційної юрисдикції – це основоположна програма діяльності, яка є постійною і незмінюваною та втілюється в життя через реалізацію законодавчо визначених повноважень.

Як зазначалося вище, одним із основних елементів правового статусу органу конституційної юрисдикції є принципи його діяльності.

Закон України від 16 жовтня 1996 р. «Про Конституційний Суд України» проголошує засади, на яких базується діяльність Конституційного Суду України. До них відносяться засади верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків [167].

Звичайно, видається неможливим функціонування органу конституційної юстиції, якщо верховенство права не складає фундамент його діяльності. Принцип верховенства права як засада конституційної держави полягає, насамперед, у зв'язаності держави правом, належному функціонуванні та обмеженні державної влади правом, насамперед, правами й основоположними свободами людини.

Принцип верховенства права означає, що право має тлумачитися не як продукт вольових рішень органів державної влади, як сукупність юридичних норм, встановлених державою, а як сукупність правил поведінки, вироблених суспільною практикою. Тому під верховенством права слід розуміти

визначальну роль права у стосунках між усіма учасниками суспільного життя, у життєдіяльності державних і недержавних організацій, соціальних спільностей, груп, об'єднань, усіх людей.

Стосовно принципу верховенства права як основи діяльності органів конституційної юстиції можна відзначити, що безпосереднє закріплення вказаного принципу в законодавстві окремих європейських держав не є аксіоматичним. Наприклад, в Главі 2 Закону Республіки Білорусь «Про конституційне судочинство» від 08 січня 2014 року визначено такі принципи як законність, незалежність, колегіальність, гласність, змагальність, рівність сторін, всебічне, повне і об'єктивне дослідження матеріалів справи, використання усної та письмової форм конституційного судочинства, презумпція конституційності актів та встановлення мови конституційного судочинства [129]. А в статтях 4–13 розкривається значення зазначених принципів.

Подібним чином відсутнє у законодавстві закріплення принципу верховенства права як основи діяльності органу конституційної юстиції в Молдові, Румунії, Польщі, Чехії. Відсутність в тексті нормативно-правових актів вказівки на принцип верховенства права як базис функціонування органів конституційної юрисдикції в зазначених державах дає підстави зробити висновок про недосконалість правової регламентації їх правового статусу. Більше того, закріплюючи пріоритетним принцип законності (наприклад як в законодавстві Республіки Білорусь), законодавець таким чином обмежує «глибину» діяльності органу конституційної юстиції, який при вирішенні певного спору про право перестає керуватися «духом права». Крім того, орган конституційної юрисдикції, якому довірено тлумачити основний закон держави в першу чергу повинен діяти на основі принципу верховенства права. Адже верховенство права – це ідея, еталон, досягнути якого повинна прагнути будь-яка демократична держава.

Як зазначалося вище, статус органу конституційної юстиції не можна розглядати лише в площині контрольного органу, що звужує визначення його

правової природи. Також, немає підстав відносити конституційне правосуддя до наглядової діяльності, оскільки не можна надавати їй системності, плановості та ініціативного характеру, коли йдеться про конституційний правопорядок і усунення порушень Конституції у нормотворчості. Тобто, наявність в Конституційного Суду України повноважень щодо тлумачення Законів України і Конституції України, а також повноважень перевіряти нормативні акти на предмет відповідності Конституції та скасовувати їх в разі невідповідності, не обмежує компетенцію конституційної юстиції винятково наглядово-контрольною діяльністю.

Слід зазначити, що при формуванні конституційної юстиції в Україні, Білорусі та інших європейських державах був обраний підхід створення органу, що повноважний тлумачити основний закон держави та бути гарантом його верховенства в державі. У зв'язку з цим і пов'язана особливість компетенції органів конституційної юстиції в Україні.

Виходячи з зазначеного, можна визначити, що компетенцію органу конституційної юрисдикції слід розглядати як сукупність повноважень передбачених в законодавстві, що відображають діяльність конституційної юстиції як органу, який шляхом здійснення судочинства визначає конституційність, підтверджує або скасовує нормативно-правові акти, які прийняті суб'єктами влади і стали предметом конституційно-правового спору.

Одним із основних елементів правового статусу органу конституційної юрисдикції є гарантії його діяльності. Слід відзначити, що виділення такого елементу правового статусу має важливе значення для функціонування органу, на який покладається завдання із забезпечення верховенства основного закону на території держави.

Таким чином, можна зробити висновок, що в окремих європейських державах в нормативних актах відображено фінансові, організаційні, інформаційні, матеріально-технічні гарантії діяльності органу конституційної юстиції. Можна припустити, що така практика є спрямованою на запобігання будь-якого впливу зі сторони певних державних органів та посадових осіб.

Разом з тим, гарантії діяльності органу конституційної юрисдикції слід вважати обов'язковим елементом його правового статусу.

Як зазначалося вище, функціональні характеристики є складовим елементом правового статусу органу конституційної юстиції. Варто відзначити, що під функціональними характеристиками слід розуміти сукупність функцій, якими характеризується діяльність органів конституційної юрисдикції. Це обумовлено тим, що будь-яка діяльність органу конституційної юрисдикції пов'язана з реалізацією окремої функції через призму законодавчо визначених повноважень.

На основі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що статус органу конституційної юрисдикції – це узагальнена характеристика державно-правового буття конституційної юстиції, що виражається через її функціональні характеристики в комплексі з принципами та завданнями, повноваженнями, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності.

Важливо звернути увагу на те, що наразі потребує дослідження проблема нормативного закріплення кожного із зазначених елементів правового статусу органу конституційної юрисдикції та механізм реалізації цих норм. Лише при детальному дослідженні всіх елементів правового статусу органу конституційної юрисдикції можливим є визначення його місця та ролі в механізмі державного управління.

Водночас, можна констатувати, що шляхом виокремлення органу конституційної юрисдикції як окремого органу в системі органів державної влади, незалежного від жодної з гілок влади, досягається основна мета побудови правової держави з ефективним механізмом державного управління. Реальне дотримання рішень органу конституційної юрисдикції справляє значний вплив на правотворчу, правозастосовну та правосудну діяльність органів державної влади та судових органів та на функціонування механізму державного управління загалом.

2.3. Проблеми функціонування механізму реалізації повноважень органом конституційної юрисдикції

Як зазначалося в попередніх частинах дисертаційного дослідження, функції складають функціональну характеристику органу конституційної юрисдикції, яка є обов'язковим елементом його конституційно-правового статусу. Саме тому, функції органу конституційної юрисдикції, в тій чи іншій державі, необхідно розглядати як складову конституційно-правового статусу в комплексі з принципами та завданнями, компетенцією, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності. Саме за допомогою такого аналізу стає можливим зрозуміти специфіку конституційно-правового статусу органів конституційної юрисдикції.

Аналізуючи систему функцій органів конституційної юрисдикції України, Польщі, Угорщини, Молдови, Білорусі та інших європейських держав варто звернути увагу на те, що вона є багаторівневою. Саме тому, в науковій літературі існує підхід, згідно з яким, пропонується виділяти основні та додаткові (неосновні) функції органів конституційної юрисдикції. Такий підхід взятий за основу і в дисертаційному дослідженні.

Так, основні функції органів конституційної юрисдикції виділяються із аналізу повноважень органів конституційної юрисдикції, які закріплені в Конституції та в законах, що визначають та регулюють діяльність конституційної юстиції.

Додаткові функції виокремлюються в процесі здійснення основних функцій органів конституційної юрисдикції та залежать, в першу чергу, від сфери суспільних відносин в межах якої конституційна юстиція реалізує одне із своїх повноважень.

Як зазначалося в дисертаційному дослідженні, функції органів конституційної юрисдикції є взаємопов'язаними та утворюють певну систему. Тому, виникає необхідність детального аналізу основних функцій, що

здійснюються органами конституційної юрисдикції в процесі реалізації їх повноважень в системному зв'язку з виділеними в окрему групу неосновними (додатковими) функціями.

Цілком обґрунтовано розпочати характеристику функцій органів конституційної юрисдикції з тих, які складають основне наповнення діяльності органів конституційної юрисдикції – з основних. В межах дисертаційного дослідження визначено, що до основних функцій органів конституційної юрисдикції слід віднести наступні: конституційного правосуддя (вирішення спорів про право), конституційного контролю, офіційного тлумачення конституції, розгляд конституційних скарг, функцію захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція).

Безперечно, теорія і практика здійснення органами конституційної юрисдикції своїх функцій у кожній окремо взятій державі є унікальною, але дослідження цієї проблеми без подальшого порівняння відповідного вітчизняного й зарубіжного досвіду видається неможливим. Система організації державної влади будь-якої країни є органічною складовою суспільства, продуктом його діяльності, відтворенням його менталітету і рівня розвитку. При цьому запозичення позитивного досвіду організації та функціонування системи органів державної влади в іншій може сприяти усуненню помилок, прорахунків і негативних явищ, що має особливу актуальність і значимість для України. Зважаючи на зазначене, актуальним є вивчення особливостей функціонування органів конституційної юрисдикції в механізмі державної влади в порівняльному аспекті з діяльністю подібних органів в інших державах.

Органи конституційної юрисдикції європейських держав, в тому числі й України, побудовані за Європейською (австрійською) моделлю конституційної юстиції. Так, В. Чиркін, порівнюючи функції органів конституційної юрисдикції у країнах із романо-германською правовою системою і функції конституційного контролю в інших країнах, зазначив, що

там, де не існує конституційних судів, конституційних рад чи інших аналогічних органів, їх роль виконують суди загальної юрисдикції, для яких така діяльність стала спеціалізованою (США, Канада, Індія та ін.) [198, с. 79].

Перш за все, слід відзначити загальну тенденцію до розширеного тлумачення вченими функцій органів конституційної юрисдикції, а також ігнорування такої важливої функції, як здійснення конституційного правосуддя. Це призводить до того, що на теоретичному рівні органи конституційної юрисдикції часто сприймаються як квазісудові, тобто такі, що мають несудовий характер. Зокрема, варто відзначити думку В. Скоморохи про те, що Конституційний Суд України не належить до судової влади [166, с. 9].

Вище визначено перелік основних функцій органів конституційної юстиції. Але в кожному разі функція конституційного правосуддя є провідною, головною для органів конституційної юрисдикції більшості країн світу. Зокрема, Д. Руссо вважає, що Конституційна Рада Франції при вирішенні спорів, пов'язаних із виборами, виконує функцію правосуддя, і остання за своїм характером відрізняється від функції контролю за конституційністю законів [159, с. 9], а М. Чудаков наголошує, що в ряді країн світу органи конституційної юрисдикції є судами у справах зі звинувачення вищих посадових осіб держави [199, с. 173]. Аналізуючи функції органу конституційної юрисдикції України, можна стверджувати, що йому притаманна функція конституційного правосуддя.

В попередньому розділі дисертаційного дослідження було проаналізовано різноманітні наукові підходи до розуміння правової природи органів конституційної юрисдикції. Зокрема, обґрунтовано особливу природу органів конституційної юрисдикції в системі органів державної влади. Такий висновок пов'язаний з тим, що дослідження функціональних характеристик, інституційного оформлення, характеру, принципів і змісту діяльності в комплексі, вказує саме на особливий статус в системі органів державної влади. Органи конституційної юрисдикції, виходячи зі своїх повноважень,

вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм.

Так, відображення функції конституційного правосуддя віднаходимо в ст. 3 Закону Республіки Польща «Про Конституційний Трибунал», де визначено, що будь-який суд республіки може звернутися до Конституційного Трибуналу з питанням про право, стосовно відповідності нормативного акту Конституції, якщо відповідь на питання про право буде визначати проблему, яка перебуває на розгляді в суді [130]. Аналізуючи Кодекс конституційної юрисдикції Республіки Молдова у ст.4 також знаходимо прояв функції конституційного правосуддя. Зокрема, в зазначеній нормі вказується, що Конституційний Суд вирішує виключно питання права [61].

Функція конституційного правосуддя (вирішення спорів про право) є багатогранною та проявляється при здійсненні органами конституційної юрисдикції законодавчо визначених повноважень. Тобто зазначена функція не є уособленою в одному чи декількох повноваженнях органу конституційної юрисдикції, а реалізується ним постійно, коли виникає будь-яка з підстав вирішення певного правового конфлікту засобами конституційної юстиції.

Варто погодитися з думкою А. Селіванова, який зазначає, що за характером, принципами і змістом своєї діяльності Суд здійснює саме конституційне правосуддя, яке має на меті встановлення конституційної істини про право та покликане забезпечувати конституційне правокористування та реальний конституціоналізм [163, с. 60].

Таким чином, функція конституційного правосуддя (вирішення спору про право) є однією з провідних в діяльності органу конституційної юрисдикції України, адже вирішення правового конфлікту та встановлення істини про право є пріоритетним завданням органів конституційної юрисдикції.

Основною функцією, яка здійснюється всіма органами конституційної юрисдикції як в Україні так і в європейських державах є конституційний

контроль. Зазначена функція є особливо актуальною при розгляді місця і ролі органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади. Саме діяльність з перевірки на відповідність конституції законів та інших правових нормативних актів, міжнародних та внутрішньодержавних договорів, а також рішень і дій посадових осіб та органів публічної влади, включаючи і судові органи виокремлює орган конституційної юрисдикції в системі органів державної влади. Конституційний контроль, здійснюваний органами конституційної юрисдикції у законотворчості (більш широко – в нормотворчості) і в правозастосуванні, виступає як правовідновлююча (захисна) функція, спрямована на відновлення конституційності, конституційного правопорядку.

Обсяг повноважень органів конституційної юрисдикції щодо реалізації конституційного контролю різний і індивідуальний в конкретних державах.

Як правило, об'єктами конституційного контролю, здійснюваного органами конституційної юрисдикції, можуть бути:

закони, регламенти та постанови парламенту та інші правові нормативні акти вищих органів державної влади (глави держави, уряду та ін.);

конституції та інші установчі акти (статути), закони та інші правові нормативні акти органів державної влади суб'єктів держави і автономних утворень;

внутрішньодержавні договори (між центральною владою, владою суб'єктів держави і автономних утворень, між останніми та ін.);

акти місцевої публічної влади, в тому числі місцевого самоврядування;

правові акти вищих судових органів і прокуратури;

міжнародні договори, акти міждержавних утворень, до складу яких дана держава входить.

У Законі України «Про Конституційний Суд України» [167] в ст. 7 визначено повноваження Конституційного Суду України. Аналізуючи зміст статті, можна дійти висновку, що більшість з визначених повноважень відображають саме функцію конституційного контролю.

Аналізуючи зміст ст. 2 закону Республіки Польща «Про Конституційний Трибунал», також знаходимо підтвердження тому, що функція конституційного контролю є основною в його діяльності.

Схожі норми, які підтверджують твердження про те, що значна частина повноважень органів конституційної юрисдикції носять контрольний характер знаходимо в законодавстві Чеської Республіки, Болгарії, Румунії та інших європейських держав.

Якщо звернутися до Кодексу Республіки Білорусь Про судоустрій і статус суддів від 29 червня 2006 року, то віднайдемо у ст. 5 пряме твердження того, що Конституційний Суд Республіки Білорусь – орган судового контролю за конституційністю правових актів в державі, що здійснює судову владу шляхом конституційного правосуддя [62].

На думку М. Вітрука при здійсненні функції конституційного контролю у сфері законотворчості (нормотворчості) органи конституційної юрисдикції одночасно реалізують додаткову функцію сприяння законодавчої діяльності – як у напрямку його вдосконалення і розвитку (через «негативні» і певною мірою «позитивні» законодавчі повноваження конституційних судів), так і в затвердженні конституційних засад у законодавчому процесі [22, с. 12].

Варто зазначити, що визнання органом конституційної юрисдикції закону (окремого його положення) що не відповідає конституції означає втрату ним юридичної сили, його усунення з правового простору. Поряд з цим органи конституційної юрисдикції можуть давати рекомендації по новому законодавчому регулюванню, вказуючи, як правило, на характер, предмет, зміст такого регулювання (Не підмінюючи законодавця в остаточному виборі того чи іншого варіанту змісту нової правової форми). Правові позиції органу конституційної юрисдикції, що містяться в його рішеннях, при цьому виступають як критерії, параметри, своєрідні «моделі» майбутнього законодавчого регулювання.

На сприяння законодавцю в його діяльності спрямовані і такі повноваження органів конституційної юрисдикції, передбачені в низці

європейських держав, як право законодавчої ініціативи, право внесення пропозицій щодо зміни і доповнення конституції, право послань, доповідей про свою діяльність (Молдова, Білорусь).

Конституційний контроль рішень і дій вищих посадових осіб держави, організації і діяльності політичних партій та інших громадських об'єднань, здійснюваний органами конституційної юрисдикції, спрямований як на відновлення конституційності, так і в ряді випадків – на встановлення фактів порушення конституції, конституційної присяги, вчинення тяжких злочинів вищими посадовими особами держави (главою держави, головою уряду, верховним суддею та ін.), антиконституційної діяльності політичної партії, громадського об'єднання, що є підставою (юридичним фактом) для їх відмови від посади (імпічменту), для заборони чи призупинення діяльності політичної партії, громадського об'єднання. Такого роду повноваження конституційних судів передбачені в Болгарії, Молдові, Словаччині, Польщі.

Кардинальною проблемою, на погляд Ю. Тодики, є забезпечення ефективної реалізації на практиці норм Конституції України. Це залежить, насамперед, від правильного розуміння і застосування Конституції та законів України, які повинні їй відповідати. Таке розуміння досягається, зокрема, і завдяки діяльності Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення. Акти такого тлумачення обмежені нормами Конституції як об'єктивної волі Українського народу. Шляхом офіційного тлумачення Конституційний Суд об'єктивно впливає на правотворчий процес, оскільки акти тлумачення визначають також межі розуміння конституційних приписів, положень законів, інших правових актів відповідними державними органами, органами місцевого самоврядування, усіма, хто причетний до правотворення, а також до правозастосування як реалізації правових норм [179, с. 148].

Слід зауважити, що функція офіційного тлумачення Конституції та законів є основною в діяльності Конституційного Суду України та безпосередньо передбачена повноваженнями, визначеними в ст. 150 та ст. 151 Конституції України і ст. 7 Закону «Про Конституційний Суд України».

Також, досліджуючи законодавство, що регулює діяльність органів конституційної юрисдикції окремих європейських держав варто відзначити про основний характер функції офіційного тлумачення конституції в їх діяльності.

Варто відзначити, що Конституційний Суд Республіки Білорусь все ж таки може здійснювати офіційне тлумачення. Але не конституції держави, а декретів та указів президента Білорусі, що стосуються конституційних прав, свобод і обов'язків громадян. При цьому, таке тлумачення здійснюється за ініціативою самого президента [62].

Тлумачення Конституції і законів як одна з категорій справ, що розглядаються і вирішуються Конституційним Судом України, має процесуальні особливості, що відрізняють її від інших підвідомчих Конституційному Суду України. Разом з тим, тлумачення здійснюється в рамках конституційного ведення взагалі, а тому розгляд процесуальних особливостей даної категорії справ неможливий без врахування загальних норм, що регулюють конституційне судочинство в цілому.

В сучасних умовах розвитку держави і суспільства, до однієї з основних функцій органів конституційної юрисдикції варто віднести функцію захисту прав і свобод людини і громадянина.

Фундаментальні гарантії захисту прав і свобод людини в Україні закладені передусім у Конституції України. Саме факт закріплення в Основному Законі України окремих прав і свобод і врегулювання загальних засад взаємодії людини і держави є базисом для функціонування системи національних органів, діяльність яких спрямована на захист порушених прав. Крім того, Конституція України в ст. 55 гарантує кожному право, після використання всіх національних засобів правового захисту, звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Таким чином, механізм захисту прав і свобод людини в Україні будується за дворівневим принципом: національна система і міжнародна.

Як зазначалося вище, до державного механізму захисту прав людини в Україні відносять, як правило, органи, однією з функцій яких (основною або додатковою) є захист прав і свобод людини і громадяни. Виходячи з системного аналізу Конституції України та Закону України «Про конституційний Суд України», можна зробити висновок, що Конституційний Суд України слід також розглядати як важливий елемент державного механізму захисту прав людини.

Дійсно, функції Конституційного Суду України безпосередньо в законодавстві не визначені. Цим породжується дискусія в наукових колах щодо системи і розуміння цих функцій. У законодавстві відображені лише повноваження Конституційного Суду України, виходячи з яких, під функціями цього органу слід розуміти основні напрями діяльності, які реалізуються конституційним судом через призму його повноважень з метою виконання основних цілей і принципів конституційного правосуддя, а також затвердження конституційної законності в межах території держави.

Згідно ст. 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» завданням суду є забезпечення верховенства Конституції України як Основного Закону держави на всій території України. Як вже зазначалося вище, саме закріплення основних прав і свобод людини в Конституції є первинною і головною гарантією їх захисту [167]. Таким чином, функція захисту прав і свобод людини все-таки властива конституційному суду і виконується ним через призму повноважень визначених у законодавстві.

Посилення ролі Конституційного Суду України в державному механізмі захисту прав людини відбулося внаслідок конституційної реформи щодо правосуддя, завдяки якій юридичні та фізичні особи в Україні отримали можливість реалізувати конституційне право на подання конституційної скарги до Конституційного Суду.

Так, 2 червня 2016 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», яким, зокрема, розширила доступ громадян та юридичних осіб до Конституційного

Суду України через запровадження інституту конституційної скарги. Відповідно до ст. 151-1 Конституції України, Конституційний Суд вирішує питання про відповідність Конституції України (конституційність) закону України за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. Відповідні зміни відобразились і в профільному законодавстві шляхом прийняття Закону України «Про Конституційний Суд України» [167] в новій редакції.

Слід звернути увагу на те, що у сучасних державах сформовані і функціонують різні процедури захисту прав людини органами конституційної юстиції, ініціаторами яких є самі індивіди. Деякі процедури передбачають захист конституційної юстицією всього спектра прав передбачених конституцією, деякі - лише окремих, конкретно визначених.

Найбільш поширеними процедурами захисту прав людини шляхом індивідуального звернення до органів конституційної юстиції є: індивідуальна конституційна скарга; процедура *habeas corpus*; процедура *habeas data*; процедура *mandato de suguranca*; процедура *amparo*; народна скарга (*action popularis*).

Кожна із зазначених процедур має свої особливості і сформувалася через історичні, соціально-політичних та інших обставин. Крім того, критично важливим для встановлення тієї чи іншої процедури має правова система, яка сформована і функціонує в державі.

Спираючись на дослідження вчених, які присвячені проблема захисту прав людини за допомогою конституційної юстиції, можна сказати, що найбільш універсальним за своїми можливостями є інститут індивідуальної конституційної скарги. Даний інститут є дієвим засобом захисту конституційних прав від порушень, викликаних актами або діями органами і посадовими особами органів державної влади. Інститут індивідуальної

конституційної скарги заснований в ФРН, Польщі, Чехії, Словенії та інших державах.

Класична форма конституційної скарги функціонує в ФРН, де особа, яка вважає себе притисненою в конституційних правах, може звернутися до Конституційного суду безпосередньо з приводу конституційного контролю правозастосовчого акту, а в особливих випадках - нормативного акту. У Польщі судовий конституційний контроль (в польській юридичній літературі вживається термін «контроль конституційності права») здійснюється Конституційним Судом за допомогою як абстрактного контролю (при перевірці законів, міжнародних договорів і т.д. на предмет відповідності конституції) так і за допомогою інституту конституційної скарги, шляхом безпосереднього захисту прав і свобод людини.

Досліджуючи досвід Республіки Польща пов'язаний з використанням інституту конституційної скарги, необхідно відзначити факт закріплення в Конституції Польщі в ч.1 ст. 79 права на звернення до конституційного суду зі скаргою з питання про відповідність Конституції закону чи іншого нормативного акта безпосередньо кожним, чиї конституційні свободи або права були порушені. Закріплення такого права на конституційному рівні є основною гарантією захисту конституційних прав людини.

Можливість звернення до конституційного суду з конституційною скаргою передбачена також і в Конституції Чехії. Аналізуючи ст. 85 Конституції Чехії, де закріплений текст присяги судді Конституційного суду, слід зазначити важливий момент закріплення його головним завданням і обов'язком захист природних прав людини. У продовження цієї ідеї ст. 87 закріплює можливість звернення зі скаргою до Суду не тільки приватних осіб, але і територіальних органів місцевого самоврядування у зв'язку з незаконним втручанням з боку держави. Така особливість є досить цікавою і надає можливість територіальній громаді захищати свої права як колективного суб'єкта.

Варто зазначити, що традиція конституційної скарги в державах, приклади яких наведено вище, має тривалу історію та довгий період становлення. Роками відточувалися процедури звернення зі скаргою, розгляду та ухвалення рішення; механізми імплементації рішень та їх виконання; виховувалась правосвідомість громадян.

Тому шлях становлення, що проходить інститут конституційної скарги в Україні є не менш складним та тривалим. З моменту прийняття попередньої редакції Закону України «Про Конституційний Суд України» наукова спільнота наголошувала на необхідності запровадження інституту конституційної скарги, як важливої складової механізму захисту прав людини. І ось, після внесення відповідних змін до Конституції України у 2016 році близько року знадобилося законодавцю для того, щоби втілити ці положення Основного Закону в профільному законодавчому акті. Однак ця подія не стала початком розгляду конституційних скарг Судом, адже не було затверджено Регламент Конституційного Суду та не сформовано колегії і сенати Суду. Тому, фактично реалізація функції захисту прав і свобод людини і громадянина шляхом застосування механізму конституційної скарги стала можливою лише в березні 2018 року, після прийняття та затвердження всіх необхідних документів. Слід звернути увагу на те, що багато питань, пов'язаних з інститутом конституційної скарги потребують подальшого удосконалення. Зокрема, обізнаність людей щодо наявності такої можливості, вимогливість до змісту скарги, процедура розгляду скарги, виконання рішень і висновків за результатами розгляду тощо.

Безумовно, запровадження інституту конституційної скарги в Україні є значним підсиленням механізму захисту прав і свобод людини і громадянина. Крім того, з'явився додатковий «фільтр» між національною і міжнародною системами захисту прав людини та реальна можливість удосконалення законодавства шляхом усунення неконституційних норм. Визнання положень законодавчих актів неконституційними внаслідок розгляду конституційної

скарги дозволяє уникнути в подальшому порушень прав і свобод людей внаслідок застосування неконституційних положень.

Однією з форм реалізації функції захисту прав і свобод людини конституційною юстицією є конституційний контроль. Конституційний Суд України, виходячи із норм Основного Закону України, здійснює попередній (превентивний) і наступний (репресивний) конституційний контроль.

Зазначені види конституційного контролю відіграють важливу роль у механізмі захисту Судом прав і свобод людини. Однак, вони розглядаються в загальному сенсі, тобто носять «абстрактний характер» і не дієві в конкретних правовідносинах, що вимагають негайного врегулювання. Разом з тим, оцінюючи діяльність конституційної юстиції, слід відмітити, що процедура абстрактного нормоконтролю в діяльності Конституційного Суду України проявила високу ефективність в державному механізмі захисту прав людини.

Іншою формою захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України є повноваження з розгляду конституційного подання про необхідність офіційного тлумачення Конституції України. Аналіз діяльності Конституційного Суду України, показує, що, даючи офіційне тлумачення правових норм, відбувається забезпечення прав людей у питаннях, що були предметом розгляду органів судової або виконавчої влади. Однак, функцію офіційного тлумачення Конституційного Суду України важко віднести до дієвих засобів захисту прав і свобод громадян з огляду на те, що уповноважені на конституційне подання особи з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав і свобод людини мають право звернутися до Конституційного Суду України по таке тлумачення виключно за наявності фактів неоднозначного застосування положень Конституції чи законів України судами або іншими органами державної влади.

Необхідно відзначити, що роль суб'єктів (Президент України, Уповноважений з прав людини, народні депутати), уповноважених на звернення до Конституційного Суду з конституційним поданням про визнання того чи іншого нормативного акту неконституційним у зв'язку з порушенням

ним прав і свобод людини, неоднакова. Так, практика діяльності органів конституційного правосуддя країн Європи показує, що «...ні посадові особи вищих органів державної влади, ні суди загальної юрисдикції не використовують можливості конституційного правосуддя щодо захисту прав і свобод людини так активно, як це роблять фізичні особи» [24, с. 76]. Як стверджує німецький фахівець у галузі конституційного права П. Геберле, – «саме громадян слід вважати головними гарантами конституційних цінностей» [28, с. 59].

У зв'язку з цим можна виділити ще один позитивний наслідок введення конституційної скарги. Конституційний Суд може стати «фільтром» справ на шляху до Європейського Суду з прав людини і таким чином скоротити кількість звернень з України і виробити національний механізм дієвого захисту прав. Але це представляється можливим лише при закріпленні за Конституційним Судом повноважень щодо призначення справедливої компенсації та необхідності перегляду остаточних рішень загальних судів у разі прийняття позитивного рішення по конституційній скарзі.

Встановлення інституту конституційної скарги також сприяє підвищенню рівня довіри громадян до державних органів і судової системи зокрема. Усвідомлення громадянами реальної можливості захистити свої конституційні права за допомогою висококваліфікованого аполітичного Суду буде ще одним дуже важливим кроком на шляху до формування громадянського суспільства.

Таким чином, є підстави вести мову про універсалізацію конституційної юстиції в аспекті її здатності стати ефективним елементом механізму захисту прав і свобод людини. Це підтверджується досвідом країн Європи.

Важливою функцією органів конституційної юстиції є функція забезпечення принципу поділу державної влади. Реалізація цієї функції дозволяє забезпечувати поділ влади та урегульовувати спірні питання, що виникають між центральними органами державної влади. Також, органи конституційної юрисдикції шляхом реалізації зазначеної функції

врегулюють конфлікти щодо повноважень між центральними органами державної влади та місцевими органами влади, між федеральною владою та її суб'єктами і автономними утвореннями у разі спору щодо компетенції. Зазначена функція реалізується через спеціальні повноваження органів конституційної юрисдикції щодо вирішення спорів про компетенцію (Польща, Білорусь), а також при здійсненні інших повноважень (тлумачення конституції, перевірка конституційності закону тощо).

Варто погодитися з думкою І. Сліденко стосовно того, що існування та діяльність органу конституційної юрисдикції є тією самою зв'язуючою ланкою, яка, з одного боку, сприяє незалежному функціонуванню різних гілок влади, а з іншого перетворює їх у єдиний моноліт, знову ж таки завдяки специфічності повноважень [173, с. 209-210].

В сучасних умовах є достатні підстави стверджувати, що органи конституційної юрисдикції відіграють надзвичайно важливу роль в підтриманні державного механізму у період побудови сучасної демократичної правової держави. Саме діяльність конституційної юстиції дозволяє реалізувати повною мірою механізм стримувань та противаг, що спрямований на урівноваження та збалансування різних гілок влади.

В Законі України «Про Конституційний Суд України» [167] безпосередньо не визначено арбітражних повноважень Суду. Проте, аналізуючи практику діяльності Конституційного Суду України, можна стверджувати, що Суд своєю роботою сприяв утвердженню в державі принципу розподілу влад та налагодженню механізму стримувань і противаг, сприяючи таким чином балансу різних гілок влади. Аналіз практичної роботи Конституційного Суду України дає змогу стверджувати, що його діяльність в якості арбітра влад, який стоїть на охороні принципу розподілу влади та системи стримувань і противаг, принципово не відрізняється від діяльності органів такого типу, що діють в державах Європи. Також, варто відзначити, що інструментарій, який використовує в своїй діяльності Конституційний Суд

України, є досить ефективним засобом сприяння поділу влад та підтримки існуючої системи стримувань і противаг.

Будучи судом та одночасно одним із вищих органів державної влади, Конституційний Суд України діє поряд із Главою держави, Парламентом та Кабінетом Міністрів України і за певними ознаками стоїть вище цих органів, контрольні функції яких є похідними від їх основних функцій. Конституційний Суд України може визнати неконституційними й акти Президента України, і Парламенту, і Кабінету Міністрів України.

У ситуації конфронтації владних структур сучасної України діяльність Конституційного Суду України за офіційним тлумаченням Конституції та законів України виконує завдання забезпечення функціонування структур державного механізму в режимі згоди. Шляхом офіційного тлумачення Конституції України та законів Конституційний Суд України опосередковано впливає на законодавчий процес і безпосередньо – на правозастосовчу практику.

Відповідно до ст. 150 Конституції України тлумачення Основного Закону України та поточного законодавства складає виключну прерогативу Конституційного Суду України. У цьому відношенні положення органу конституційної юрисдикції в системі стримувань і противаг визначається юридичними характеристиками самого Основного Закону. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй (ч. 2 ст. 8 Конституції України). В аспекті функціонального призначення Конституційного Суду України найвища юридична сила Конституції України над іншими законами проявляється в тому, що Суд єдиний з'ясовує смисл законів, інтерпретуючи й роз'яснюючи їх у точній відповідності з Конституцією України.

В сучасних умовах можна спостерігати випадки довільного тлумачення (а відповідно й порушення) норм Конституції України «політичними», вищими органами (посадовими особами) держави у процесі їх діяльності.

Зміст такого власного тлумачення норм Основного Закону України визначається політичними цілями відповідної владної структури. Зазначене явище є неприпустимим і ставить під сумнів сам принцип поділу влади, оскільки грубо порушує принцип правової держави, держави, у якій діяльність всіх владних структур зв'язана правом і здійснюється в межах нормативних приписів. Сама Конституція України встановила механізм розв'язання суперечностей, що виникають у згадуваному процесі. Таким механізмом є Конституційний Суд України, який уповноважений здійснювати офіційне тлумачення Основного Закону України за відповідними зверненнями. Призначенням цього конституційного механізму, зокрема, і є попередження можливості порушення принципу поділу влади і здійснення недемократичної політичної практики вищими органами державної влади через розширювальне тлумачення ними конституційних норм.

Конституційний Суд України є визначальним чинником приведення в дію правового механізму стримувань і противаг у здійсненні державної влади в Україні. При цьому діяльність сучасного конституційного правосуддя в Україні у якості гаранта дотримання та реалізації норм Основного Закону України в аспекті забезпечення реальності й ефективності системи стримувань і противаг покликане забезпечувати верховенство Конституції України як правової основи цієї системи та забезпечення прав людини.

Як зазначалося, функції органу конституційної юрисдикції в Основному Законі України та Законі України «Про Конституційний Суд України» в аспекті ролі Конституційного Суду України в забезпеченні поділу влади майже не визначені, хоча, Суд відіграє одну з вирішальних ролей у функціонуванні механізму поділу влади.

Особлива значущість конституційного правосуддя в механізмі забезпечення реальної дії системи стримувань і противаг була засвідчена подіями після видання Президентом України відомого Указу «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України» від 2 квітня 2007 р. та повтором схожої ситуації у 2019 році при виданні аналогічного Указу

Президента. Рішення, що належало прийняти органу конституційної юрисдикції, відносилось до так званих компетенційних спорів і мало безпрецедентну політичну вагу. У цьому рішенні мала знайти відображення та унікальна роль, яку відіграє конституційне правосуддя як гарант верховенства права, у врегулюванні політичних конфліктів, учасниками яких є вищі органи державної влади. Ці рішення також демонстрували, яку вирішальну роль відіграє Конституційний Суд України в наповненні конкретним змістом узагальнених і пробільних конституційних положень про статус вищих органів державної влади України, окремі елементи діючої системи стримувань і противаг, а відтак, у розвитку змішаної форми правління в Україні.

Було очевидно, що за будь-якого результату рішення органу конституційної юрисдикції, на яке очікували основні учасники політичного конфлікту, матиме доленосне значення в новітній політичній історії України. Ці рішення Конституційного Суду України набувають особливої значущості з огляду на перспективи утвердження в Україні демократичної, правової держави.

Таким чином, Конституційний Суд України, при вирішенні питань права основу яких становить політичний інтерес, невідворотно потрапляє в лещата політичного протистояння вищих органів державної влади. Так, події нещодавнього часу довели, що на сьогодні Конституційний Суд України занадто залежний від окремих гілок влади та підданий впливу низки факторів різного характеру, що не дозволяють йому відстояти навіть власну самостійність. Тому, поки що, Конституційний Суд України не спроможний реалізувати роль органу, рішення та висновки якого сприймаються як беззаперечна правова істина.

В окремих європейських державах в законодавстві, що регулює діяльність органів конституційної юрисдикції безпосередньо передбачено їх арбітражні повноваження. Наприклад, в Законі Республіки Польща «Про Конституційний Трибунал» у ст. 2 визначено, що Трибунал вирішує

компетенційні спори, що виникають між центральними конституційними органами держави [130].

Питання, що вирішуються Конституційним Трибуналом у процесі спору, мають конституційний характер, тобто стосуються конституційного обсягу компетенції органу влади, а не того, що є предметом чинного законодавства. Виключно в процесі вирішення спору про компетенцію між центральними конституційними органами держави Конституційний Трибунал здійснює правосуддя, свідченням чого є:

а) наявність сторін два (або більше) центральні конституційні органи держави;

б) наявність принципу змагальності (кожна зі сторін визнає себе компетентною або некомпетентною; як наслідок, кожна зі сторін обстоює свою точку зору);

в) наявність юрисдикційної процедури (вирішення цього спору шляхом звернення до спеціалізованого органу конституційної юрисдикції, а отже, спір вирішується в конституційному провадженні).

Нарешті, Республіка Польща, наділивши Конституційний Трибунал вказаною компетенцією, забезпечила розподіл повноважень між органами влади для єдиного конституційного балансу.

Завдання щодо розгляду компетенційних спорів вдало сформульовано в ч. 3 ст. 134 Конституції Республіки Молдова: «Конституційний Суд гарантує верховенство Конституції, забезпечує реалізацію поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову і гарантує відповідальність держави перед громадянином і громадянина перед державою» [68].

Аналіз Конституції Чеської Республіки вказує на те, що Конституційний Суд цієї держави також наділений повноваженням щодо вирішення компетенційних спорів, що виникають між органами державної влади та між органами місцевого самоврядування. Таке повноваження відображено в пп. к, п. 1, ст. 87 Конституції Чеської Республіки [73].

Таким чином, можна стверджувати, що функція забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція) є притаманною для органів конституційної юрисдикції України та європейських держав. Прояв цієї функції віднаходимо серед повноважень органів конституційної юрисдикції щодо врегулювання компетенційних спорів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Саме завдяки остаточності рішень органів конституційної юрисдикції, які спрямовані на врегулювання конфлікту між органами державної влади, вдається зберегти баланс в механізмі стримувань та противаг.

Сучасна наука виділяє також додаткові повноваження органів конституційної юрисдикції, до яких варто віднести: правотворчу; примирюючу; політичну; соціально-економічну; профілактичну; представницьку; міжнародну; теоретико-пізнавальну; інформаційну; прогностичну; виховну.

Аналізуючи правотворчу функцію органів конституційної юстиції в Україні перш за все варто зазначити, що на відміну від країн Західної Європи, в Україні традиційно продовжує домінувати напрям юридичного позитивізму, а саме: суд і правотворчість є несумісними, оскільки це суперечить принципу розподілу влади, закріпленому в ст. 6 Конституції України [63, с. 103-104].

У загальній теорії права зазвичай виділяють три підходи до визначення правотворчості. В основі диференціації таких підходів, по суті, знаходиться різний об'єм (зміст) поняття «право», яке по-різному розуміється вченими-юристами. Керуючись такими підходами, умовно можна виділити наступні визначення правотворчості:

- правотворчість як законотворчість, або прийняття нормативно-правових актів особливого виду, які закріплюють основи правової системи з наступним уточненням їх положень в підзаконних актах, при цьому в останніх є лише єдина можлива функція;

- роз'яснення або уточнення закону без змін його основного змісту;

– правотворчість як нормотворчість, або прийняття загальнообов’язкових правил поведінки;

– правотворчість як правоутворення та правовстановлення.

Окремі дослідники вважають, що безпосереднє закріплення норм права можливо тільки в законах. У межах другої позиції слід говорити про «широке розуміння правотворчості, як діяльності, направленої на досягнення цілей суспільства; організовано оформленої діяльності держави з виявлення потреб у нормативно-правовому регулюванні суспільних відносин щодо створення відповідно з виявленими потребами нових правових норм, зміні і скасуванні діючих». Останній, найбільш широкий підхід, передбачає, що правотворчість можлива і при формуванні нових правовідносин, які існують до і за межами регулювання правових норм. Правотворчість на відміну від правоутворення, є цілеспрямованою діяльністю держави.

Як відомо, Конституції і законам відведена роль основних регуляторів суспільних відносин. Саме тому закони мають своє коло вирішуваних питань та суб’єктів їх прийняття. Інші державні і недержавні органи і організації, а також органи місцевого самоврядування встановлюють свої правила поведінки тільки на підставі і як доповнення положень законодавства у вузькому значенні (підзаконна правотворчість).

Із даного правила однозначно виділяється судова правотворчість, яка часто базується на вже прийнятих нормах законів і цим нагадує підзаконну правотворчість, однак інколи прирівнюється до законів за юридичною силою (наприклад, у разі визнання неконституційним закону повністю чи в окремій частині Конституційним Судом України). Більше того, в залежності від сфери регулювання акти судової правотворчості можуть мати різну юридичну силу, що не характерно ні для одного з державних або недержавних органів, компетенція яких є достатньо вузькою [14, с. 106].

Судова правотворчість є допустимою в рамках основної функції судових органів при здійсненні правосуддя і являє собою створення, удосконалення (зміну), скасування судовими органами норм права у встановлених офіційно

визнаних формах. Специфіка судової правотворчості в порівнянні з правотворчістю інших державних органів полягає у тому, що вона відбувається в процесі здійснення судовими органами своєї основної функції з відправлення правосуддя: вирішення конкретних юридичних справ; конституційного контролю; захисту прав громадян в їх взаємовідносинах з органами виконавчої влади; встановлення юридично значимих фактів і станів [48].

Питання щодо юридичної природи рішень Конституційного Суду України в правовій науці є дискусійним і на даний час. Одні автори вважають, що Конституційний Суд України бере участь в правотворчості і його рішення є джерелами права. Інша частина авторів відстоює протилежну точку зору [193, с. 156].

На думку Є. Євграфової, рішення Конституційного Суду України пов'язані із системою національного законодавства, є її частиною і важливим джерелом права. Звільняючи систему законодавства від невідповідних Конституції України актів, вони тим самим підпадають під визначення поняття нормативно-правового акта [43, с. 66]. Дане право Конституційного Суду України, як вважають В. Погорілко і В. Федоренко, «передбачає не тільки скасування або зміну цих нормативно-правових актів, але і видання нових конституційних нормативно-правових положень» [123, с. 14]. Рішення Конституційного Суду України, як зазначає Ю. Тодика, якими Конституційний Суд України дає офіційне тлумачення Конституції і законів України, є джерелами конституційного права [185, с. 140]. У свою чергу, В. Шаповал, притримуючись аналогічних поглядів, відносить Конституційний Суд України до суб'єктів законодавчої діяльності [203, с. 5-6].

Проте В. Нерсисянц, дотримуючись протилежних поглядів щодо визнання судових актів джерелами права, зазначає, що згідно Конституції або закону скасування нормативно-правового акта (як і його прийняття, і зміна) – це прерогатива правотворчих органів, а не суду. Суд уповноважений давати лише юридичну кваліфікацію акта щодо відповідності чи невідповідності

Конституції, закону. Рішення судового органу про невідповідність нормативно-правового акта Конституції, закону – є лише підставою для скасування цього акта компетентним правотворчим органом, а не саме скасування [80, с. 34].

На сьогоднішній день Конституційний Суд України фактично бере участь в правоутворенні і частково – в правотворчості. Природа правових актів Конституційного Суду України має неоднозначний характер, що проявляється у схожості з нормативно-правовим актом, актом тлумачення і судовим прецедентом. Участь в правотворчому процесі здійснюється шляхом прийняття Конституційним Судом України рішень про визнання неконституційними актів, оскільки саме ці рішення за своїми ознаками відповідають вимогам нормативно-правових актів, що є джерелами права в Україні. Конституційний Суд України бере участь тільки в «негативній правотворчості», так як не створює нових норм права, а лише повністю або частково їх скасовує. Ухвалюючи вказані рішення, Конституційний Суд України бере участь в правотворчості, однак офіційно такі рішення джерелами права не визнаються. Маючи ознаки нормативно-правового акта, рішення Конституційного Суду України мають повне право посісти місце в ієрархії джерел права між Конституцією України і законами, оскільки нормативний акт може бути скасований або змінений актом рівної або більшої юридичної сили [169, с. 452]. Поруч з цим, акти тлумачення Конституційного Суду України невірно розглядати як нормативно-правові акти, адже вони не володіють низкою ознак, що характеризують нормативно-правовий акт.

Аналізуючи органи конституційної юрисдикції окремих держав Європи, варто відзначити, що в окремих державах законодавчо закріплено можливість участі органу конституційної юрисдикції у законодавчому процесі.

Характеризуючи примирюючу функцію органів конституційної юрисдикції, перш за все варто відзначити, що вона є похідною від арбітражної функції. Тобто, вирішуючи спір про право, що виникає між органами державної влади, орган конституційної юстиції тим самим усуває подальший

розвиток протистояння. Оскільки рішення Конституційного Суду України є остаточним, то його можна розглядати як примирюючий акт. Завдяки примирюючій функції вирішується конфлікт та створюються передумови виходу із ситуації політичної конфронтації.

Властиві органу конституційної юрисдикції арбітражна та примирююча функції, визначають його роль як гаранта політичного миру в державі, також показують зв'язок органу конституційної юрисдикції і політики.

Вирішуючи питання права, орган конституційної юрисдикції в Україні, безумовно, виконує важливу політичну функцію, визначену його місцем у системі поділу влади.

Сам факт існування в державі органу, який щосили намагаються зробити якомога більше незалежним від політики створює цікавий парадокс, з приводу якого відомий італійський дослідник конституційної юстиції М. Капеллеті відзначив, що оскільки до третьої влади звертаються тому, що вона незалежна від політики, автоматично, таким чином, втягують її в політику [65, с. 106].

Природно, що велика кількість рішень Конституційного Суду України про неконституційність законів, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, а також про компетенційні спори цих органів містить тією чи іншою мірою оцінку їх діяльності. Ці рішення, навіть бездоганні у правовому відношенні, мають значний політичний резонанс і часто викликають незадоволення тих політичних лідерів, чиї дії (рішення) визнаються неконституційними. Але специфіка діяльності органу конституційної юрисдикції полягає в тому, що він не може ухвалювати компромісні рішення, бути посередником у спорах між іншими гілками влади.

Колишній голова Конституційного Суду України В. Скомороха, завжди підкреслюючи, що Суд вирішує лише питання права, разом із тим, вважав, що конституційному правосуддю взагалі притаманна певною мірою політична функція [169, с. 232].

Крім того, свій внесок щодо притаманності політичної функції органу конституційної юрисдикції роблять його судді. Формування цього органу

різними гілками влади фактично означає, що відповідно призначені судді так чи інакше пов'язані з тими силами, що їх призначили. Адже політичні погляди та уподобання судді певним чином відображаються в діяльності органу в цілому. Хоча рішення й приймаються колегіально, проте суддя окремою думкою може мотивувати рішення органу конституційної юрисдикції або висловлювати власні думки.

Врешті решт, як відзначав відомий конституціоналіст К. Песталоцца, рішення органу конституційної юрисдикції мають вагомий політичний вплив, а найголовніше полягає в наслідках, які він породжує і які мають передбачити судді, у тому числі й у політичній сфері.

Політична функція також відображається в процесі тлумачення Основного Закону, який можна вважати актом політичного консенсусу. За своїм змістом Конституція охоплює не лише державно-правову сферу, але й недержавну. Як відзначається дослідниками, конституція є політичним документом [176, с. 3]. У численних випадках орган конституційної юрисдикції звертається до історико-політичного способу тлумачення Конституції, а тому, має поміж іншого аналізувати і враховувати політичні умови прийняття Конституції чи окремого закону, розташування політичних сил, їх вплив на прийняття окремих норм [167, с. 7]. В Україні врахування зазначених факторів є особливо важливим, зважаючи на конституційні процеси, що відбуваються в сучасних умовах.

Важливо відзначити, що Конституційний Суд України у своїй діяльності не може уникнути вирішення питання, що прямо пов'язані з політикою або політичною системою. Але зважаючи на статус органу конституційної юрисдикції, він, вирішуючи питання, які певним чином пов'язані з політикою, має уникати втягування у політичну сферу і стояти на принципах права. Тому, Конституційному Суду України надзвичайно важко утримувати позиції незалежного від політики арбітра та приймати поза політичні рішення, які не переступатимуть межу права.

Зазначене дає підстави говорити про притаманність органу конституційної юрисдикції України політичної функції.

Щодо соціально-економічної функції, то слід відмітити, що вона полягає в конституційному закріпленні та обов'язку органів державної влади сформувати такі соціально-економічні умови, що сприяють розвитку громадянського суспільства та кожного його члена. Весь спектр дій та нормативних актів у цій сфері може бути предметом оскарження до органу конституційної юрисдикції у разі суперечності з Основним законом.

Крім зазначених, виділяють також інформаційну, доктринальну, представницьку, виховну, дисциплінарну, прогностичну функції органів конституційної юрисдикції, які, як правило, не несуть в собі значного змістовного навантаження чи окремого напрямку впливу на суспільне життя. Такі функції є похідними від законодавчо встановлених повноважень.

Підсумовуючи, варто звернути увагу на те, що орган конституційної юрисдикції є особливим органом державної влади, що не відноситься до жодної з гілок влади та наділений повноваженнями, що забезпечують збалансування та стабільність функціонування органів державної влади. Саме через призму основних та додаткових функцій розкривається вплив органу конституційної юрисдикції на державний механізм, систему органів державної влади та суспільно-політичне життя. Формування високопрофесійного та державницького органу конституційної юстиції може забезпечити політичну стабільність, злагодженість державного механізму влади та запобігти конфронтації та кризових проявів в системі органів державної влади.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що до основних проблем функціонування механізму реалізації повноважень органом конституційної юрисдикції належать, зокрема наступні.

По-перше, забезпечення ефективної реалізації на практиці норм Конституції України. Це залежить, насамперед, від правильного розуміння і застосування Конституції та законів України, які повинні їй відповідати. Таке розуміння досягається, зокрема, і завдяки діяльності Конституційного Суду

України щодо офіційного тлумачення. Акти такого тлумачення обмежені нормами Конституції як об'єктивної волі Українського народу. Шляхом офіційного тлумачення Конституційний Суд об'єктивно впливає на правотворчий процес, оскільки акти тлумачення визначають також межі розуміння конституційних приписів, положень законів, інших правових актів відповідними державними органами, органами місцевого самоврядування, усіма, хто причетний до правотворення, а також до правозастосування як реалізації правових норм.

Наступною проблемою є політичне упередження під час прийняття рішень Конституційним Судом України. В сучасних умовах можна спостерігати випадки довільного тлумачення (а відповідно й порушення) норм Конституції України «політичними», вищими органами (посадовими особами) держави у процесі їх діяльності. Зміст такого власного тлумачення норм Основного Закону України визначається політичними цілями відповідної владної структури. Зазначене явище є неприпустимим і ставить під сумнів сам принцип поділу влади, оскільки грубо порушує принцип правової держави, держави, у якій діяльність всіх владних структур зв'язана правом і здійснюється в межах нормативних приписів. Сама Конституція України встановила механізм розв'язання суперечностей, що виникають у згадуваному процесі. Таким механізмом є Конституційний Суд України, який уповноважений здійснювати офіційне тлумачення Основного Закону України за відповідними зверненнями. Призначенням цього конституційного механізму, зокрема, і є попередження можливості порушення принципу поділу влади і здійснення недемократичної політичної практики вищими органами державної влади через розширювальне тлумачення ними конституційних норм.

Ще однією проблемою під час реалізації діяльності органів конституційної юрисдикції є проблема захисту прав людини, оскільки на сьогодні відповідно до чинного законодавства право звернення до Конституційного Суду України мають лише посадові особи (Президент

України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим).

Також існує проблема забезпечення функції негативного правотворця. Так, рішення Конституційного Суду України, якими визнані закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі положення неконституційними, мають силу нормативно-правового акта. Визнаючи той чи інший нормативно-правовий акт неконституційним і тим самим скасовуючи його, Конституційний Суд України виконує функцію негативного правотворця. Такі рішення Суду фактично створюють нові правові норми. Вони поширюються на всіх суб'єктів права і породжують нові права та обов'язки. Таким чином, рішення Конституційного Суду України дійсно набувають нормативно-правового характеру, породжують юридичні наслідки загального значення, але набувають ознак судового прецеденту.

Висновки до розділу 2

Встановлено, що функції органів конституційної юрисдикції – це напрямки реалізації (застосування) компетенції на шляху до виконання поставленого перед органом конституційної юрисдикції завдання через здійснення наданих повноважень.

Обґрунтовано, що систему функцій органу конституційної юрисдикції в Україні складають основні функції, які є конституційно визначеними та додаткові (неосновні функції), які виділяються за окремими ознаками та за елементами діяльності. Такий підхід дає можливість побудувати єдину систему функцій органів конституційної юрисдикції та прослідкувати спільні функціональні напрямки діяльності конституційної юстиції в Україні та окремих державах Європи.

Виділено основні функції органу конституційної юрисдикції в Україні. Зокрема, це: конституційного правосуддя (вирішення спорів про право), конституційного контролю, офіційного тлумачення, розгляд конституційних скарг, функція захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція).

Обґрунтовано додаткові функції органу конституційної юрисдикції в Україні. Зокрема, це: правотворча, примирююча; політична; соціально-економічна; профілактична; представницька; міжнародна; теоретико-пізнавальна; інформаційна; прогностична; виховна.

Визначено, що третейська функція виражається в повноваженнях, які спрямовані на усунення дисбалансу гілок державної влади та створенні балансу між ідеальним правовим принципом та оточуючою реальністю, тобто виробленні такого оптимального рішення, яке б представляло собою максимально можливе здійснення ідеального принципу у конкретних історичних умовах.

Обґрунтовано, що пріоритетною функцією органу конституційної юрисдикції в Україні є функція конституційного правосуддя (функція вирішення спорів про право), яка проявляється при здійсненні органами конституційної юрисдикції законодавчо визначених повноважень. Тобто зазначена функція не є уособленою в одному чи декількох повноваженнях органу конституційної юрисдикції, а реалізується ним постійно, коли виникає будь-яка з підстав вирішення певного правового конфлікту засобами конституційної юстиції.

Встановлено, що функцією, яка реалізується всіма органами конституційної юрисдикції як в Україні, так і в державах Європи є контрольна, яка виражається у перевірці на відповідність конституції законів та інших правових нормативних актів, міжнародних та внутрішньодержавних договорів, а також рішень і дій посадових осіб та органів публічної влади, включаючи і судові органи.

Визначено, що конституційний контроль рішень і дій вищих посадових осіб держави, організації і діяльності політичних партій та інших громадських об'єднань, здійснюваний органами конституційної юрисдикції, спрямований як на відновлення конституційності, так і в ряді випадків – на встановлення фактів порушення конституції, конституційної присяги, вчинення тяжких злочинів вищими посадовими особами держави (главою держави, головою уряду, верховним суддею та ін.), антиконституційної діяльності політичної партії, громадського об'єднання, що є підставою (юридичним фактом) для їх відмови від посади (імпічменту), для заборони чи призупинення діяльності політичної партії, громадського об'єднання.

Визначені основні проблеми функціонування механізму реалізації повноважень органом конституційної юрисдикції належать, зокрема наступні. По-перше, забезпечення ефективної реалізації на практиці норм Конституції України. По-друге, політичне упередження під час прийняття рішень Конституційним Судом України. В сучасних умовах можна спостерігати випадки довільного тлумачення (а відповідно й порушення) норм Конституції України «політичними», вищими органами (посадовими особами) держави у процесі їх діяльності. Зміст такого власного тлумачення норм Основного Закону України визначається політичними цілями відповідної владної структури. По-третє, під час реалізації діяльності органів конституційної юрисдикції є проблема захисту прав людини, оскільки на сьогодні відповідно до чинного законодавства право звернення до Конституційного Суду України мають лише посадові особи (Президент України, щонайменше сорок п'ять народних депутатів України, Верховний Суд, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Верховна Рада Автономної Республіки Крим). По-четверте, проблема забезпечення функції негативного правотворця. Рішення Конституційного Суду України, якими визнані закони, інші нормативно-правові акти або їх окремі положення неконституційними, мають силу нормативно-правового акта. Визнаючи той чи інший нормативно-правовий акт неконституційним і тим самим скасовуючи його, Конституційний Суд

України виконує функцію негативного правотворця. Такі рішення Суду фактично створюють нові правові норми. Вони поширюються на всіх суб'єктів права і породжують нові права та обов'язки. Таким чином, рішення Конституційного Суду України дійсно набувають нормативно-правового характеру, породжують юридичні наслідки загального значення, але набувають ознак судового прецеденту.

Матеріали розділу дисертації викладені у працях [114; 117-119].

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ВЛАДИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

3.1. Шляхи удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції через призму функціонування Конституційного Суду України

Стале функціонування механізму державної влади стає можливим лише через призму діяльності органу конституційної юрисдикції. Зазначене підтверджується розкриттям змісту діяльності Конституційного Суду України як необхідної умови забезпечення конституційно визначеної системи органів державної влади та удосконалення механізмів державного управління. Особливий вплив на сталість роботи системи державних органів в розрізі поділу на гілки влади здійснюють основні функціональні характеристики органу конституційної юрисдикції в Україні. Слід підкреслити значення конституційної юстиції для побудови правової, демократичної держави з авторитетними інституціями. Зміст діяльності органу конституційної юрисдикції та доцільність широкого застосування можливостей Конституційного Суду України як державного органу з особливим статусом розкривається через призму реалізації його функціональних повноважень. Особливої уваги потребує подальше удосконалення функцій та повноважень Конституційного Суду України з огляду на порівняльну характеристику з органами конституційної юрисдикції окремих європейських держав. Потребують перегляду законодавчо визначені повноваження Конституційного Суду України з точки зору їх розширення та адаптації до сучасних викликів. Виходячи з цього, важливе значення рішень та висновків цього органу для удосконалення механізмів державного управління, а відтак особлива роль Суду в системі вищих органів державної влади як органу з особливим

статусом. Виходячи із визначення стратегічних завдань, що встановлені Конституцією України перед Конституційним Судом України, потребують підвищення ефективності застосування рішень та висновків Суду, взаємодії з вищими органами державної влади, потребують удосконалення механізми державного управління через призму результатів діяльності Суду. Важливо також розглянути можливі напрями удосконалення законодавства з метою підвищення ефективності Конституційного Суду України в механізмі здійснення державної влади.

Функціонування конституційно визначеного механізму державної влади перебуває під постійним тиском з боку різних явищ суспільно-політичного життя, економічного, соціального тощо. Разом з тим, сталість та ефективність функціонування органів державної влади є результатом зрілості державності. В державах «молодої демократії» особливу важливу роль в період становлення державності, інституційної визначеності, стабільності механізмів державного управління відіграє орган конституційної юрисдикції. Його діяльність покликана внести стабільність, визначеність, уніфікованість та синергію в роботу органів державної влади. Особливо яскраво роль органу конституційної юрисдикції проявляється в період політичних криз чи загострень [209-215].

Головною умовою сталого розвитку механізмів державного управління є вирішення поточних конфліктних ситуацій, які виникають у процесі взаємодії органів державної влади, а саме: забезпечення політичної стабільності та правової визначеності. Тобто, до таких ситуацій можна віднести: нечіткість (невідповідність прийнятих рішень органом державної влади основному закону) та неякісність прийнятих рішень (рішення, які дублюють або суперечать один одному та не сприяють ефективності функціонування механізму державного управління).

Варто відмітити, що останні десятиліття в Україні ознаменувались низкою реформ та перетворень. В тому числі й формуванням органів конституційної юрисдикції як необхідної умови побудови правової держави.

Будучи новітньо сформованими та опираючись лише на досвід діяльності подібних органів в інших державах, органи конституційної юрисдикції не уникнули помилок та недоліків у своїй діяльності. Проте, характеризуючи в цілому діяльність органів конституційної юрисдикції в державах «молодї демократії», можна говорити про їх позитивний вплив на формування правової держави та громадянського суспільства, ефективного механізму державного управління та на дотримання і реалізацію конституційно закріплених принципів верховенства права та пріоритету прав і свобод людини і громадянина. А набутий з роками досвід лише додає вагомості їх рішенням та висновкам.

Результати вивчення поглядів науковців на природу та статус органу конституційної юрисдикції дозволили визначити, що можливість впливу цього органу, як органу конституційного контролю, на діяльність парламенту, уряду та президента свідчать про його особливу роль в механізмі державної влади. Разом з тим, відносна самостійність і правова незалежність Конституційного Суду України в механізмі державної влади, його непідзвітність іншим органам державної влади є умовною та знаходиться в «системі механізму стримувань і противаг».

Слід зауважити, що класична система механізму стримувань і противаг не передбачає наявності четвертої гілки влади – контрольної. Проте тут буде доцільним аргумент історичного характеру, який полягає в тому, що в період зародження теорії поділу влади, були відсутніми уявлення про конституційний контроль, як необхідний елемент механізму державної влади. Принцип розподілу влади отримує свій розвиток лише з точки зору динамічної рівноваги, яка полягає в наділенні кожної гілки влади власною компетенцією незалежною одна від одної та самостійністю правового статусу при здійсненні власних повноважень. Тому, з огляду на компетенцію Конституційного Суду України, відсутні достатні підстави віднести його до однієї з гілок влади. Вбачається за доцільне виходити з твердження, що Конституційний Суд України є вищим державним органом з особливим статусом.

Окремо необхідно відзначити про важливість ролі Конституційного Суду України в механізмі державної влади, яка сутнісно визначається безпосередньо характеристиками основного закону держави. Завдяки особливостям та юридичним характеристикам актів, що видаються Конституційним Судом України, цим органом справляється значний вплив на державно-владні відносини та в окремих випадках накладають політичний відбиток на публічні правовідносини.

Крім того, особлива роль Конституційного Суду України полягає в юридичних характеристиках прийнятих ним актів. Оскільки цей орган є єдиним органом конституційного контролю, його рішення ґрунтуються в першу чергу на Конституції, то, відповідно, навіть ті позиції, що не виходять безпосередньо з Основного закону, а є результатом тлумачення принципів верховенства права чи інших, несуть в собі юридичні характеристики на рівні норм конституції.

Зазначене є надзвичайно важливим для функціонування механізму державної влади, адже конкретні історичні, суспільно-політичні, економічні умови, світосприйняття відповідальних осіб за прийняття рішення можуть вносити суттєві корективи у «виключно конституційного характеру» рішення та висновки, які по суті мають обов'язковий характер до виконання. Здійснюючи свою діяльність, Конституційний Суд України приймає рішення та висновки, які безпосередньо впливають на правозастосування та опосередковано вносять корективи в діяльність нормотворчого органу. Таким чином, кінцевий вплив такого рішення відображається на діяльності кожного з органів державної влади, а відтак впорядковуються відносини в механізмах державного управління.

Важливо також відзначити і на безпосередньому впливі на механізм державної влади при здійсненні арбітражної функції Конституційним Судом України при вирішенні конфліктних чи потенційно конфліктних ситуацій між вищими органами державної влади. В таких ситуаціях конституційна юстиція вирішує спори пов'язані з розмежуванням повноважень чи вирішує

конституційність прийнятого рішення окремим органом, якщо воно впливає чи зачіпає інтереси іншого державного органу.

При здійсненні будь-якого напрямку своєї діяльності, Конституційний Суд України стикається з рядом проблем. Найвагомішими з них є прогалини в праві та відсутність адекватного нормативного правового регулювання суспільних відносин в Україні.

Досліджуючи діяльність Конституційного Суду України, необхідно визнати, що його діяльність була б позбавлена змісту, якби не законодавчо закріплений обов'язок виконання постановлених рішень. Саме результат діяльності у вигляді постановленого рішення є відображенням здійснення конституційною юстицією визначених функцій через призму законодавчо визначених повноважень.

Дійсно, звернення до аналізу законодавства підтверджує виняткову юридичну силу рішень органів конституційної юрисдикції та обов'язок їх виконання. Так, в ст. 151-2 Конституції України визначено, що рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. А в Законі України «Про Конституційний Суд України» відображено, що рішення і висновки Конституційного Суду України рівною мірою є обов'язковими до виконання. Зокрема, окрема глава 14 цього ж Закону регламентує виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. У разі необхідності Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні, висновку порядок і строки їх виконання, а також покласти на відповідні державні органи обов'язки щодо забезпечення виконання рішення, додержання висновку. Конституційний Суд України має право зажадати від органів, зазначених у цій статті, письмового підтвердження виконання рішення, додержання висновку Конституційного Суду України. Невиконання рішень та недодержання висновків Конституційного Суду України тягнуть за собою відповідальність згідно з законом.

Варто звернути увагу на те, що рішення, які приймаються Конституційним Судом України, неможливо розглядати окремо від процесів, що відбуваються в суспільстві та державі, оскільки вони значною мірою впливають на законодавче регулювання, права людини та на функціонування правової системи в цілому. У зв'язку з цим, необхідно визначити в якому обов'язі Конституційний Суд України своїми рішеннями може впливати на механізми державного управління, та чи можуть його рішення вносити «корективи» у функціонування системи державної влади взагалі.

Досліджуючи сутність рішень Конституційного Суду України, слід звернути увагу на те, що вони мають нормативно-правову природу, впливають на найважливіші суспільні відносини, розраховані на всіх учасників правовідносин, мають загальнообов'язковий та остаточний характер. Встановлені рішення Конституційного Суду України є загальнообов'язковими для застосування всіма суб'єктами правозастосування та органами державної влади при реалізації своїх повноважень. Крім того, рішення Конституційного Суду України здійснюють вагомий вплив на формування правової доктрини. Як слушно зауважує М.Орзіх «... приписи і практика Конституційного Суду України, зміст окремих думок суддів дають підстави вважати доктрину джерелом права, роль якої для Конституційного Суду України саме як джерела права зростатиме аж до того, щоб визначити його як суд доктринального права» [108, с. 57].

Завдяки наданим повноваженням та наділенні рішень Конституційного Суду України особливою юридичною силою, можна говорити про реальну можливість Суду впливати на функціонування системи державного управління та механізм державної влади в цілому шляхом винесення рішень, які в подальшому можуть бути використані при реалізації своїх повноважень органами державної влади.

При винесенні рішень з'являється небезпека виходу Конституційного Суду України за межі тлумачення, яка присутня через те, що в конституційному і поточному законодавстві наявна значна кількість

оціночних понять та через недосконалість юридичної термінології, що провокує Суд «скоригувати» зміст норми шляхом її тлумачення. При цьому порушення Конституції України стає особливо вірогідним, оскільки в основі інтерпретації можуть лежати не правові критерії.

Особливо увагу вчені звертають на проблематику політизації рішень Конституційного Суду України і, таким чином, впливу на існуючу правову систему політичних чинників. Дане питання актуалізується у зв'язку з тим, що значна частина справ, які розглядає Конституційний Суд України, має політичний характер.

Значну увагу громадськості привернуло одне з рішень Конституційного Суду України, а саме рішення від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012, яким розтлумачено норми Конституції України щодо застосування судами України нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та регулювання цими актами порядку та розмірів соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України. Одним із питань, які мав розглянути Суд, було питання про обов'язковість для застосування судами України нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України з питань соціального захисту громадян, виданих на виконання вимог Бюджетного кодексу України, Закону про Державний бюджет України на відповідний рік та інших законів України [134].

По суті Конституційний Суд України ствердно відповів на дане питання, підтвердивши, що Кабінет Міністрів України регулює порядок та розміри соціальних виплат та допомоги, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідно до Конституції та законів України. Дане рішення викликало значний резонанс у суспільстві та стало підґрунтям для дискусії про можливість обмеження підзаконними нормативно-правовими актами, що видані Кабінетом Міністрів України, закріплених у Конституції та законах обов'язкових соціальних виплат.

Дискусійним стало питання щодо наділення Кабінету Міністрів України повноваженням видачі підзаконних нормативних актів з метою регулювання

подібних відносин соціального забезпечення, опираючись на рішення Конституційного Суду України та на соціально-економічні можливості держави. Це пов'язано з тим, що вказані суспільні відносини повинні регулюватися лише законами, на що вказується в ст. 92 Конституції України, зокрема, у п. 6 закріплено регулювання виключно законами питань соціального та пенсійного забезпечення.

Отже, рішення органу конституційної юрисдикції призначені, насамперед, для вирішення питання відповідності Конституції певного нормативного акту та внесення правової одноманітності при застосуванні окремих положень Основного Закону, але аж ніяк не можна використовувати їх як правовий інструмент при вирішенні окремих політичних завдань.

Вплив рішень Конституційного Суду України на сформовану в державі правову систему є очевидним. Своїми рішеннями Конституційний Суд України повинен гарантувати верховенство Конституції України, забезпечувати конституційну законність та стабільність функціонування правової системи на основі принципу верховенства права, який виключає можливість впливу на рішення Конституційного Суду України будь-яких не правових чинників.

Виходячи з зазначеного, варто відзначити, що одним із проблемних аспектів у практичному здійсненні повноважень Конституційного Суду України є проблема виконання його рішень, без вирішення якої важко говорити про ефективне гарантування верховенства Конституції України. Більше того, потрібно вести мову не просто про обов'язок виконання резолютивної частини рішення Конституційного Суду, але й про дотримання основних принципових положень, викладених в тексті рішення Конституційного Суду. Зазначені вище проблемні питання є результатом низького рівня правової освіченості, правової культури та правової свідомості в першу чергу осіб, яким адресуються рішення Конституційного Суду України.

Як зазначалося вище, Конституційний Суд України може визначити у своєму рішенні порядок та строки виконання рішення і зобов'язати відповідні органи виконати рішення. Сам Конституційний Суд України тлумачить положення Закону України «Про Конституційний Суд України» [167] щодо виконання рішень Конституційного Суду України у рішенні від 14 грудня 2000 року так, що рішення Конституційного Суду України незалежно від того, визначено в них порядок і строки їх виконання чи ні, є обов'язковими до виконання на всій території України. Органи державної влади, органи Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, посадові та службові особи, громадяни та їх об'єднання, іноземці, особи без громадянства повинні утримуватись від застосування чи використання правових актів або їх положень, визнаних неконституційними.

Рішення Конституційного Суду України мають пряму дію і для набрання чинності не потребують підтверджень з боку будь-яких органів державної влади. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України (частина друга статті 150), яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (частина друга статті 8) [167].

З огляду на реальний стан виконання рішень Конституційного Суду України та його споглядальну позицію щодо здійснення контролю за реалізацією його актів, незважаючи на непоодинокі випадки ігнорування рішень суб'єктами, яким ці рішення адресовані слід погодитися з тезою про те, що домогтися ефективності виконання кожного рішення Суду поки що не вдається з причин, які не залежать від Конституційного Суду і перебувають поза межами його повноважень.

Тому видається, що одним із необхідних кроків у цьому напрямку є жорстка законодавча регламентація порядку та строків виконання рішень та висновків Конституційного Суду України. У цьому зв'язку, видається

позитивним досвід окремих держав-сусідів, що мають схожу проблематику державно-політичного життя.

Так, наприклад, досить в розгорнутій формі врегульовано питання виконання рішень органу конституційної юстиції в законодавстві Республіки Білорусь. Так, у ст. 85 закону Республіки Білорусь «Про конституційне судочинство» визначено юридичну силу висновків і рішень Конституційного Суду Білорусі та вказано, що вони є остаточними та оскарженню не підлягають. Також, в зазначеній нормі вирішено питання юридичної сили нормативних актів, які досліджувалися Конституційним Судом [129].

У ст. 86 зазначеного закону Білорусі «Про конституційне судочинство» визначено строки виконання висновків та рішень Конституційного Суду та визначено конкретні заходи, які мають бути вчинені уповноваженими органами у визначені строки. Статтею 88 зазначеного нормативного акту передбачено відповідальність за невиконання, неналежне виконання чи перешкоджання виконанню рішень Конституційного Суду [129].

Позитивним та важливим можна вважати закріплення білоруським законодавцем у проаналізованому вище законі норми (ст. 87), яка покладає обов'язок Конституційного Суду Білорусі здійснювати контроль за виконанням його рішень та висновків. Важливим є той момент, що орган конституційної юрисдикції виступає єдиним органом держави, який може оцінити належність виконання прийнятого рішення конкретним суб'єктом, якому воно адресоване. І, як наслідок, відреагувати потрібною мірою – роз'яснити рішення або здійснити заходи щодо притягнення суб'єкта до відповідальності. Крім того, законодавець надає свободу органу конституційної юстиції в здійснюваних заходах контролю, сформулювавши норму закону таким чином, що порядок здійснення такого контролю визначається Конституційним Судом самостійно [129].

Законодавство Республіки Молдова також містить норми, які визначають остаточність та обов'язковість виконання рішень Конституційного Суду. Так, ст. 140 Конституції Молдови передбачає остаточність та неможливість

оскарження рішень Конституційного Суду [21]. Також, в Законі Республіки Молдова «Про Конституційний Суд» у ст.ст. 28, 28¹, 28² визначено питання виконання рішень, строки виконання рішень Конституційного Суду та, в окремих випадках, конкретні дії, які зобов'язані вчинити органи державної влади. Досить цікавою є норма закріплена в ст. 28¹ зазначеного вище закону, яка передбачає ліквідацію прогалин в законодавстві, на які звертає увагу Конституційний Суд при розгляді окремих справ [14]. Таким чином, Конституційний Суд здатний реально впливати на правотворчу діяльність та реалізовувати свій потенціал в повному обсязі.

Необхідно також відзначити, що порядок виконання рішень Конституційного Суду Молдови регулюється також главою 10 Кодексу конституційної юрисдикції. Подібно до законодавства Білорусі в зазначеному нормативному акті врегульовано питання виконання рішень Конституційного Суду та контролю за виконанням рішень. Тому, можна вважати позитивним досвід Молдови та Білорусі, який покладає обов'язок контролю за виконанням рішень безпосередньо на Конституційний Суд. Як зазначалося вище, лише Конституційний Суд може оцінити належність виконання постановлених ним рішень.

Таким чином, позитивним є досвід Білорусі та Молдови стосовно законодавчого врегулювання порядку, строків та контролю виконання рішень органів конституційної юстиції. Тому, актуальним для України є запозичення досвіду зазначених держав стосовно врегулювання питань виконання рішень та контролю за виконанням рішень Конституційного Суду України.

Варто відзначити, що в законодавстві Польщі, Чехії, Угорщини також закріплено норми, що визначають рішення органів конституційної юрисдикції остаточними та обов'язковими до виконання.

Оскільки рішення органу конституційної юстиції є результатом здійснення його повноважень, то реалізація функцій конституційної юстиції можлива лише за умови виконання його рішень. У цьому зв'язку, проблемні

аспекти реалізації функцій органу конституційної юрисдикції в певній мірі пов'язані з питанням виконання його рішень.

Вище розглядалося питання сутності органу конституційної юрисдикції в Україні та встановлено, що він є вищим органом державної влади з особливим статусом. Дослідження досвіду держав окремих європейських держав (Молдова, Польща, Чехія, Білорусь) вказує на те, що у вітчизняному законодавстві, що регламентує діяльність конституційної юстиції, доцільно законодавчо удосконалити питання компетенції Конституційного Суду України та наділити його «активними» повноваженнями.

Важливе значення для функціонування механізму державної влади має вирішення конфліктних ситуацій між органами державної влади. Виходячи з системного аналізу, можна відзначити, що такою функцією (опосередковано) в системі органів державної влади, наділений орган конституційної юстиції – Конституційний Суд України.

Аналізуючи функцію забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражну функцію), можна стверджувати, що вона є притаманною для всіх органів конституційної юрисдикції європейських держав. Прояв цієї функції віднаходимо серед повноважень органів конституційної юрисдикції щодо врегулювання компетенційних спорів між органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Саме завдяки остаточності рішень органів конституційної юрисдикції, які спрямовані на врегулювання конфлікту між органами державної влади, вдається зберегти баланс в механізмі стримувань та противаг.

Одним із проблемних аспектів діяльності органів конституційної юрисдикції слід виділити наявність прогалин в праві. Зокрема, Конституційний Суд України, на відміну від аналогічних органів окремих держав, не наділений спеціальним повноваженням з оцінки конституційності правової прогалини. Але на практиці суд не лише констатує наявність прогалини, але й застосовує заходи з їх подолання або усунення. Виходячи з

зазначеного, функцію виявлення прогалин в праві слід вважати однією з найбільш значущих для функціонування механізмів державного управління.

Саме орган конституційної юрисдикції найчастіше виявляє та усуває встановлені прогалини та колізії в законодавстві. Завдяки юридичній силі рішень, що приймаються органами конституційної юрисдикції, вдається усунути правові колізії шляхом скасування окремих норм. Проте більш складна ситуація з розумінням ролі конституційної юстиції в сфері усунення прогалин в праві. Зокрема, рішення прийняті органом конституційної юрисдикції володіють ознаками нормативно-правового акта, проте вони не можуть замінювати їх собою.

До вирішення питання усунення прогалин в праві засобами конституційної юстиції в різних державах Європи застосовуються наступні підходи. Так, в Законі Республіки Білорусь «Про конституційне судочинство» [129] окрема глава присвячена усуненню в нормативно-правових актах прогалин, виключенню в них колізій та правової невизначеності.

Зокрема, в главі 24 зазначеного нормативного акту вказано, що підставою для порушення провадження у справі про усунення в нормативних правових актах прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності є надіслані до Конституційного Суду звернення державних органів, інших організацій, а також громадян, у тому числі індивідуальних підприємців, що містять інформацію про наявність в нормативних правових актах прогалин, колізій і правової невизначеності. Проведення у справі про усунення в нормативних правових актах прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності може бути також порушено Конституційним Судом за власною ініціативою [129].

Таким чином, законодавець забезпечив Конституційному Суду Білорусі можливість активної позиції та ініціативність в питаннях усунення прогалин, колізій та правової невизначеності.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд Білорусі приймає рішення, в якому викладається висновок про наявність в нормативних

правових актах прогалин, колізій, правової невизначеності, а також формулюється пропозиція конкретному державному органу, посадовій особі про необхідність усунення в цих актах відповідно до їх компетенції прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності.

Оскільки виконання рішень в Білорусі контролюється безпосередньо органом конституційної юрисдикції, то його діяльність щодо усунення прогалин, колізій та правової невизначеності має досить ефективний характер.

Подібним чином врегульовано питання й у законодавстві Молдови. Так, в ст. 79 Кодексу конституційної юрисдикції Молдови зазначено, що у разі виявлення прогалин в законодавстві, які пов'язані з нереалізацією положень Конституції, Конституційний Суд спрямовує подання до відповідного органу, в якому звертає увагу на необхідність усунення виявлених прогалин [68].

Варто відзначити, що Конституційний Суд України стикається з низкою проблем під час реалізації своїх повноважень. Це пов'язано з тим, що механізм державної влади переживає інституційне становлення та пошук ефективної моделі функціонування. Більшість з східноєвропейських держав, як і Україна, є новими демократіями, в яких, на відміну від західноєвропейських держав, конституційна юстиція не формувалася в глибоких демократичних умовах. Відтак, практика конституційного правосуддя відображає нестабільність соціально-політичних процесів, нестандартні моделі судової поведінки, конфлікти з виконавчою та законодавчою гілками влади. Як наслідок, виникають досить суперечливі рішення, що продиктовані складністю загальнодержавних політичних процесів або надмірною обережністю суддів. Проте, досвід окремих держав показує, що орган конституційної юрисдикції є ефективним елементом механізму державної влади.

Одним із пріоритетних напрямів удосконалення механізмів державного управління в сучасних умовах є перегляд ролі органу конституційної юрисдикції. Орган конституційної юрисдикції слід розглядати як елемент механізму державної влади зі значним впливом на систему органів державної влади.

Враховуючи необхідність удосконалення механізмів державного управління, необхідно провести удосконалення чинного законодавства України в частині наділення активними повноваженнями Конституційного Суду України. На основі аналізу діяльності органів конституційної юрисдикції в Україні та окремих державах східної Європи можна констатувати можливості впливу органу конституційної юрисдикції на механізми державного управління через призму функціональних характеристик. Окремої уваги потребує ефективність підходів в питаннях організації стабільного та ефективного функціонування механізму державної влади.

3.2. Перспективи розвитку механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції

Організація та діяльність органу державної влади має будуватись не лише на принципах конституційності та законності, але й на принципах ефективності та якості здійснення наданих повноважень і функцій. В сучасному світі стрімких перетворень та суттєвих змін у суспільно-політичному житті на передній план виходить саме питання ефективності діяльності органу державної влади. Саме тому, поряд з дослідженням питань організації діяльності та функціонування, взаємодії з державними органами інших гілок влади, забезпечення конституційно-правових засад діяльності необхідно також звернутися до вивчення питань незалежності та ефективності діяльності органу конституційної юрисдикції.

Одним із важливих питань сьогодення в діяльності Конституційного Суду є співвідношення між здійснення ним законодавчо визначених повноважень та політичним процесом і реальністю, в якій необхідно забезпечувати конституційність функціонування механізму державної влади в Україні. Досвід побудови в Україні конституційного ладу та механізму державної влади демонструє залежність цього процесу від політичних коливань у

суспільстві та політичній волі окремих груп впливу. Тому, неодноразово історично продемонстровано ті небезпеки, які очікують на державу та суспільство у випадку бездіяльності чи неефективності Конституційного Суду України. Як зазначив М. Цвік, конституційний суд виступає об'єктивно одночасно і важелем збалансування системи державної влади і захисником від будь-яких законодавчих спотворень тих фундаментальних норм і принципів, які встановлюються конституцією [194, с. 51].

Останні події ґрунтовних перетворень в законодавчій та політичній площині суспільного життя демонструють актуальність здійснення органом конституційної юрисдикції офіційного тлумачення основного закону та надання висновків на предмет відповідності Конституції проектів законів. Суспільний запит на незалежний експертний висновок про відповідність Конституції тих законодавчих процесів, що сьогодні ініційовані важко переоцінити. Питання освітньої, земельної, пенсійної, адміністративної та низки інших реформ, що докорінно змінюють діючі на протязі багатьох років підходи та механізми невідворотно пройдуть чи вже пройшли через аналіз та офіційне тлумачення Конституційним Судом України.

Саме в період ґрунтовних реформ та докорінних перетворень у суспільно-політичному житті в повній мірі проявляється значимість органу конституційної юрисдикції з точки зору гаранта верховенства Конституції. У цьому зв'язку, якість прийнятих рішень буде визначальною для подальшого втілення в життя реформ, а здатність швидко та неупереджено реагувати на прояви неконституційного характеру – показником ефективності.

Варто зазначити, що ефективність діяльності органу конституційної юрисдикції в системі органів державної влади безпосередньо залежить від рівня незалежності та гарантій діяльності суддів. Лише завдяки можливості суддів конституційного суду неупереджено та незалежно здійснювати свої повноваження дає змогу досягнути виконання судом основного завдання – забезпечення верховенства Конституції. У цьому зв'язку, слід звернутися до

визначення проблеми гарантування незалежності Конституційного суду та питань подальшого удосконалення законодавства у цьому напрямку.

На незалежність як гарантію діяльності судів в Україні Конституційний Суд України неодноразово звертав увагу у своїх рішеннях. Наприклад, у рішенні Великої палати Конституційного Суду від 04 грудня 2018 року № 11-р/2018 визначено, що законами України може бути розширений обсяг гарантій незалежності і недоторканності суддів, який має бути достатнім для здійснення ними своєї діяльності неупереджено, об'єктивно, безсторонньо та незалежно. Крім того, у зазначеному рішенні вказується на те, що захищеність суддів на рівні Конституції України є найважливішою гарантією незалежності судової влади, неупередженого, об'єктивного, безстороннього та незалежного виконання суддями своїх обов'язків щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення верховенства права та конституційного ладу в державі [147].

Звертаючись до подій новітньої історії України, важливо зазначити, що після Революції Гідності значна частина органів державної влади потребувала відновлення довіри до себе. Не оминула така ж ситуація і Конституційний Суд, який втратив значну частку своєї легітимності через політичну залежність частини складу суду від попереднього керівництва держави. Однак, навіть після 2014 року Конституційний Суд залишився політично залежним від суб'єктів його призначення, передусім від Президента. Таким чином, це призвело до того, що протягом тривалого періоду часу, Конституційний Суд України не міг «запуститися» та забезпечити ефективне виконання своїх функцій. В свою чергу, цим скористалися політичні сили, а механізм державної влади було розбалансовано. Таким чином протягом останніх кількох років Конституційний Суд не був здатен ефективно виконувати свої функції.

Забезпечення додаткових гарантій незалежності суддів Конституційного Суду України було втілено через ухвалення у 2016 році змін до Конституції України. Відповідно до статті 148 Конституції України відбір кандидатур на

посаду судді Конституційного Суду України здійснюється на конкурсних засадах у визначеному законом порядку. Беззаперечно, внесення таких змін до Конституції зробили крок уперед, однак норми нового закону не створюють належних умов для більшої незалежності суддів.

Такий висновок обґрунтовується наступним. Законом не встановлено будь-яких запобіжників чи умов щодо формування конкурсних комісій для відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду. Таким чином, це дозволяє суб'єктам призначення суддів Конституційного Суду, Президентові, Верховній Раді та З'їзду суддів, формувати конкурсні комісії на власний розсуд. Отже, можна припустити, що комісії залежатимуть від політичних органів, що їх утворюють, і тому обиратимуть політично лояльних суддів. Важливо відмітити, що законом чи іншим нормативним актом не врегульовано процедуру відбору кандидатів на посади суддів КСУ. Це надає змогу суб'єктам призначення впливати на відбір кандидатур.

Саме від регламентації конкурсного відбору в новій редакції Закону «Про Конституційний Суд України» залежить шанс деполітизувати призначення суддів КСУ та ліквідувати їхню подальшу залежність від суб'єктів призначення. На жаль, на рівні Конституції не вдалося змінити сам порядок формування КСУ, як рекомендували Венеціанська комісія. Зокрема, зауваження щодо конкурсного відбору кандидатів на посаду суддів КСУ містить Висновок Венеційської комісії № 870/2016 де зокрема критикується відсутність встановленого кількісного складу комісії (пункт 14) [220].

Також Венеційська комісія вказала на ризик безглуздості заходів із конкурсного відбору, адже незрозуміло, чи зобов'язаний суб'єкт призначати виключно кандидатів, рекомендованих комісією, або ж може ігнорувати такі рекомендації. Відбір кандидатів на посади суддів КСУ трьома різними комісіями, сформованими окремо кожним суб'єктом призначення, фактично може нівелювати передбачені чинною редакцією Конституції конкурсні засади формування Конституційного Суду, адже Президент, Верховна Рада та З'їзд суддів мають можливість сформувати абсолютно підконтрольні й

керовані конкурсні комісії, що запропонують їм потрібних кандидатів, знівелювавши саму ідею конкурсу.

Через це зацікавлені експерти пропонують натомість єдину конкурсну комісію, а також вичерпне врегулювання конкурсної процедури в законі задля гарантування фаховості й неупередженості майбутніх суддів КСУ/

Отже, в чинному законодавстві потрібно врегулювати проблему регламентації процедури призначення суддів КСУ та законодавчо визначити процедуру відбору кандидатів. Відсутність законодавчих змін може обернутися черговим блокуванням роботи Конституційного Суду.

Потребує удосконалення також і процедура звільнення суддів Конституційного Суду України. Нова редакції Конституції передбачила, що їх можна звільнити лише рішенням Конституційного Суду, і запровадила нову підставу для цього – грубе чи систематичне нехтування своїми обов'язками. Закон повторює це формулювання, однак не пояснює, що конкретно можна вважати такою підставою. Зважаючи на небезпеку того, що більшість нових суддів КСУ залишаться політично залежними від президента чи парламенту, ті з них, які демонструватимуть свою самостійність, опиняться під загрозою бути звільненими саме з такого невизначеного мотиву. У підсумку новий закон залишає діючих і майбутніх суддів КСУ у край вразливими до політичного тиску.

У зв'язку з викладеним, необхідно удосконалити діюче законодавство з метою посилення гарантій незалежності Конституційного Суду в частині процедури саме відбору кандидатів на посаду судді та в частині однозначного трактування грубого чи систематичного нехтування своїми обов'язками як підстави для звільнення.

Одним із ефективним механізмів призначення та звільнення суддів є виборність як це відбувається у США під час виборів суддів.

«Виборність» (англ. *electivity*) у праві розуміють як принцип заміщення посад шляхом виборів, а не призначення, що застосовується при формуванні судової системи (наприклад виборність суддів і народних засідателів), вибори

глави держави, глав муніципальних органів, депутатів усіх рівнів, керівного персоналу і в ряді інших випадків [183, с. 166].

У науковій літературі вживається термін «виборне начало» у формуванні суддівського корпусу. Новий тлумачний словник української мови розкриває поняття «начало» як: 1) вихідну точку, початок (про все, що має протяжність); 2) початок у процесі, розвитку чого-небудь; основні положення, принципи; 3) способи здійснення чого-небудь тощо [105, с. 816].

В енциклопедичній юридичній літературі під поняттям «принцип» або «начало» розуміється те, чим об'єднується в думки і в дійсність відома сукупність фактів. Ідеальні вимоги чи норми принципу зводяться до думки, що такий принцип повинен володіти найбільшою повнотою змісту, а зв'язок принципу з тим, що з нього пояснюється, повинен бути найбільш ясним і внутрішньо обов'язковим [207, с. 238]. «Виборний» – значить такий, що визначається, обирається на якусь посаду або для виконання певних обов'язків. Крім того, слово «виборний» вживається у значенні добірний, добраний за якою-небудь ознакою [23, с. 33].

Виборність суддів – один з конституційних принципів судової системи в ряді зарубіжних країн. Принцип виборності суддів означає, що всю або основну частину суддів у державі повинно обирати або безпосередньо населення, або певний представницький орган. Нині виборність суддів існує в деяких штатах США і в ряді кантонів Швейцарії [15, с. 117].

У США юристи стають суддями в один із таких способів: а) через призначення вищою виконавчою особою, за умови затвердження її кандидатури законодавчим органом; б) шляхом відбору вищою виконавчою особою зі списку кількох кандидатів, що його надає незалежна комісія; в) через загальні вибори; г) через вибори в законодавчому органі [86, с. 52-53]. При цьому, як зазначив Б. Футей, терміни перебування на посаді судді відрізняються залежно від суду. Судді можуть бути призначені на термін від 4 до 6 років, а в деяких випадках – від 12 до 15 за умови бездоганної поведінки, як правило, безстроково. Федеральна система є найвідомішим прикладом

висування кандидатур на посади виконавчою владою та затвердження її законодавчою [192, с. 57].

Аналізуючи порядок висунення та призначення федеральних суддів США, К. Гуценко зауважив, що кандидат на посаду судді повинен бути видатним юристом і лідером у тій місцевості, де він висувається, а його особиста і професійна репутація має бути бездоганною. До того ж в ході перевірки кандидата на посаду судді прискіпливо вивчається його особа та всебічно з'ясовуються професійні та особисті сторони. До такої перевірки залучається навіть Федеральне бюро розслідувань [35, с. 10-11].

Значна увага приділяється освіті та професійному рівню кандидатів на посаду судді. У США судді займають посаду після декількох років юридичної практики як приватні адвокати, прокурори та публічні захисники. В результаті новоспечений суддя у США, зазвичай значно старший колег, що працюють у країнах романо-германського права. До того ж не лише професійний, але й життєвий досвід вважається необхідним для винесення виважених та якісних рішень. З огляду на те, що згідно з більшістю схем заміщення судових посад суддей у США або обирає безпосередньо населення, або їх призначають на посади виборні офіційні особи, неабияке значення при цьому має попередній досвід роботи кандидата, зокрема і його політична кар'єра. Водночас після заміщення посади судді заборонена політична діяльність. Проте політична орієнтація судді не зникає і знаходить свій прояв в «судовій філософії» [25, с. 92].

Характеризуючи системи обрання суддів на посаду В. Бернам зазначив, що вибори суддів у багатьох штатах ґрунтуються на уявленні про те, що судді, як і інші посадові особи, які виконують владні функції, в демократичному суспільстві повинні бути відповідальними перед народом [9, с. 318].

З-поміж інших методів особливої уваги заслуговує метод, що загалом відомий як «План Міссурі». Вважається, що така система призначення зазнала підтримки, бо дозволяла уникнути політичного протекціонізму й надавала деякі гарантії неупередженості та професіоналізму суддів, залишаючи певну

свободу для глави виконавчої влади на підставі власних політичних міркувань. Цей метод базується на тому, що докладаються зусилля, щоб створити комісію на безпартійних засадах і таким чином уникнути партійного протекціонізму під час відбору. Коли виникає вакансія на посаду судді, комісія заохочує громадськість та юридичні кола висувати свої кандидатури. Потім комісія переглядає всі одержані відомості про кожного кандидата і проводить співбесіди з найбільш перспективними з них. Губернатор отримує список найбільш гідних претендентів формально – без урахування їхньої приналежності до тієї чи тієї політичної партії. В окремих штатах такий список складається з трьох прізвищ, в інших може бути висунуто 5 кандидатів [86, с. 55].

В результаті сутність його зведена до одного: глава виконавчої влади робить остаточний вибір, і суддю призначають на обмежений строк, наприкінці якого, якщо він бажає залишитися на посаді, має висунути свою кандидатуру перед виборцями. А висувається кандидатура не проти якого-небудь іншого кандидата і не в порядку партійного списку, а опираючись лише на власну репутацію, а вже виборцям належить вирішити, чи продовжить займати суддівську посаду відповідний кандидат [38, с. 47]. При цьому автор зауважує, що основним недоліком вказаного методу є те, що глава виконавчої влади, маючи право вирішального голосу, може зловживати ним та може бути схильний віддати перевагу не юридичним, а політичним талантам, а таке призначення може стати звичайним обманом громадськості [38, с. 48].

Таким чином, виборність суддів Конституційного Суду України зменшить можливості їх недоброчесності, у тому же час підвищить їх відповідальність перед тими, хто їх обрав.

Процедура відбору суддів Конституційного Суду України повинна мати наступні стадії.

По-перше, формування незалежної комісії з представників інститутів громадянського суспільства, які перевіряють відповідність документів вимогам, які вставляють перед майбутнім суддею Закон.

По-друге, оприлюднення списків кандидатів з їх автобіографіями та іншими даними в Інтернет ресурсах.

По-третє, голосування громадян за допомогою електронних ресурсів. Електронною ідентифікацією особи може бути електронний підпис (наприклад, електронний підпис, що використовується для подання електронної декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Це надасть можливість людям обрати тих антикорупційних керівників, яких вони вважають чесними, неупередженими, професійними, а також яким довіряють.

Крім того, потрібно передбачити процедуру звільнення суддів за правопорушення.

Зазначені зміни слід внести у Закон України «Про Конституційний Суд України».

Новітня історія незалежної України демонструє як стрімко може змінюватися політичне життя держави, а відтак і підходи до взаємодії гілок влади та функціонування системи органів державної влади. Водночас, діяльність будь-якого органу державної влади повинна бути якісною та ефективною, спрямованою на забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Держава в особі органів державної влади має не протиставляти себе пересічним громадянам, а забезпечувати їх можливість реалізувати свої права та захистити від посягань чи від неправомірних дій.

Варто відзначити, що ефективність діяльності Конституційного Суду демонструє не лише кількість прийнятих рішень, розглянутих скарг чи наданих висновків. Важливим мірилом ефективності є виконання висновків та рішень Конституційного Суду України. Про обов'язковість та юридичну силу рішень та висновків неодноразово висловлювався безпосередньо Конституційний Суд.

Так, в рішенні від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010 Конституційний Суд визначив, що відповідно до частини другої статті 150 Конституції України рішення та висновки Конституційного Суду України є остаточними і

обов'язковими до виконання [148]. Обов'язок виконання рішення Конституційного Суду України є вимогою Конституції України, яка має найвищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів (пункти 3, 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року № 15-рп/2000 у справі про порядок виконання рішень Конституційного Суду України) [135].

Це виключає можливість органу державної влади, у тому числі парламенту, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб відтворювати положення правових актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, крім випадків, коли положення Конституції України, через невідповідність яким певний акт (його окремі положення) було визнано неконституційним, у подальшому змінені в порядку, передбаченому розділом XIII Основного Закону України.

Також, у рішенні від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016 Конституційний Суд України зауважив, що закони, інші правові акти або їх окремі положення, визнані неконституційними, не можуть бути прийняті в аналогічній редакції, оскільки рішення Конституційного Суду України є "обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені" (частина друга статті 150 Конституції України). Повторне запровадження правового регулювання, яке Конституційний Суд України визнав неконституційним, дає підстави стверджувати про порушення конституційних приписів, згідно з якими закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй (частина друга статті 8 Основного Закону України) [136].

Разом з тим, реальність українського суспільно-політичного життя демонструє дещо інше відношення органів державної влади та політичних інституцій до рішень та висновків Конституційного Суду. Ігнорування приписів Конституційного Суду України вищими органами державної влади є частиною більш загальної проблеми, що знаходиться під кутом зору конституційно-правової відповідальності. У конституційному судочинстві

відсутній спеціальний орган. Який би здійснював контроль за виконанням актів Конституційного Суду України, на кшталт виконавчої служби. У країнах розвиненої демократії, де на засадах верховенства права ефективно функціонують органи конституційної юрисдикції, виконання їх актів є неухильним. Тому немає потреби законодавчо передбачати санкції чи формувати окремі органи. Лише в небагатьох країнах визначаються особи, на яких покладається виконання рішень конституційних судів. Приміром, Конституція Австрії покладає виконання рішень Конституційного Суду на Федерального Президента. Виконання здійснюється уповноваженими за його вказівкою і на його розсуд органами федерації чи земель, у тому числі федеральною армією [136-157; 124, с. 213].

Таким чином, політико-правова реальність на сучасному етапі розвитку української держави вимагає більш суворого та жорсткого контролю за виконанням рішень та висновків Конституційного Суду України, особливо в контексті виконання рішень прийнятих за результатами розгляду конституційної скарги. Адже, такі рішення безпосередньо породжують наслідки для конкретної особистості та можуть мати визначальний характер у конкретній життєвій ситуації.

У зв'язку з викладеним, пропонується внести зміни до чинного законодавства про Конституційний Суд України у частині виконання рішень та висновків суду:

- законодавчо передбачити строки виконання рішень і висновків Суду;
- визначити суб'єктів виконавчого контролю залежно від характеру прийнятого рішення;
- розвинути положення щодо контролю за виконанням рішень і висновків безпосередньо Судом, шляхом отримання відповідного підтвердження про виконання, в контексті реформування Конституційного Суду України як активного органу державної влади.

Відмінною ознакою конституційних судів європейської моделі є дія *erga omnes* їх рішень. Дія *erga omnes* означає, що ці рішення є обов'язковими для

кожного, на відміну від рішень, дія яких поширюється тільки на сторони конкретної справи (*inter partes*). Тоді як рішення щодо заяв на індивідуальний акт зазвичай мають дію *inter partes*, сфера дії рішень у справах про оскарження нормативного акту може бути різною і, як правило, залежить від вибору законодавця. Крім того, вид дії рішень різниться в залежності від визнання положення Конституційним судом конституційним або неконституційним.

Авторитет Конституційного Суду та остаточність його рішень попри проблеми з їх виконанням, дозволяє йому виступати арбітром у гострих спорах між суб'єктами конституційних правовідносин щодо розмежування владної компетенції, встановлення однозначного розуміння певних норм тощо. Позиція Конституційного Суду з приводу деяких фактів не раз ставала формою вирішення конституційних конфліктів. Таким чином, виступаючи активним суб'єктом конституційних правовідносин, Конституційний Суд України здатний активно впливати на їх характер і якість, однак і сам потребує шанобливого ставлення з боку всіх учасників конституційно-правової взаємодії [44, с. 68].

Знаковою подією стало для українського конституційного судочинства запровадження інституту конституційної скарги як одного з дієвих інструментів захисту прав і свобод людини і громадянина. Інститут конституційної скарги тривалий час формувався та застосовується у країнах розвинутої демократії. Водночас, для українського суспільства ця процедура захисту індивідуальних прав шляхом звернення до органу конституційної юрисдикції потребує подальшого розвитку та поширення.

У Законі «Про Конституційний Суд України» [167] визначено, що питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами розглядає Сенат Конституційного Суду України (у складі 9 суддів). При цьому, Сенати, відповідно до закону, наділені повною незалежністю в межах здійснення функції розгляду конституційних скарг, за відсутності будь-якого контролю з

боку Конституційного Суду України в цілому та діють, відповідно до Закону, як Конституційний Суд.

Кожен з двох сенатів діє у складі дев'яти суддів Конституційного Суду та розглядає справи за участю щонайменше шести суддів Конституційного Суду. Рішення Суду у справі за конституційною скаргою є ухваленим, якщо за це проголосували щонайменше дві третини суддів Конституційного Суду, які розглядали справу в Сенаті. Таким чином, закон може бути визнано неконституційним навіть чотирма суддями Конституційного Суду, що становить меншість від нормативно визначеного складу сенату.

З огляду на викладене, необхідно переглянути підхід до розгляду конституційних скарг та інших подань і звернень уповноважених суб'єктів з точки зору спів розмірності якості вивчення питання що розглядається та можливості перегляду ухваленого Сенатом рішення, у разі якщо воно суперечить усталеній практиці Суду чи порушує принципи встановлені в конституції.

Впроваджена модель містить ризики для демократичних принципів функціонування держави, не сприяє мінімізації помилки при ухваленні рішення, не спів розмірна в контексті можливих наслідків та вирішуючи питання індивідуального захисту, ставить під загрозу функціонування механізму державної влади.

У зв'язку з викладеним, доцільно переглянути та внести зміни до законодавства у частині формування Сенатів Конституційного Суду України, а саме виключити принцип випадковості (жеребкування) та запровадити більш прогнозований та стабільний варіант обрання суддів до Сенатів (наприклад пропорційно від кожного суб'єкта призначення).

Функціонування інституту конституційної скарги є критерієм ефективності державного механізму захисту прав і свобод людини і громадянина. Разом з цим, ефективність конституційної скарги залежить від дотримання низки умов: обов'язковість розгляду всіх звернень громадян без виключення чи посилення на строки; розумні строки розгляду конституційної

скарги; доступність та відсутність надмірної зарегульованості процедури звернення до конституційного суду; відновлення порушеного права як наслідок виконання рішення у разі задоволення конституційної скарги.

Однією із умов ефективного функціонування інституту конституційної скарги є можливість перегляду в порядку конституційного судочинства не лише норм законодавства на предмет відповідності Конституції, але й рішень судів загальної юрисдикції. Саме в такому випадку можна вести мову про всеосяжність конституційної скарги та реальну можливість відновлення конституційної справедливості. Разом з цим, активним учасником відповідних відносин у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина має бути судова гілка влади. Метою діяльності системи правосуддя має бути не сам процес здійснення правосуддя, а результат у вигляді захисту порушеного права.

З метою надання інституту конституційної скарги дієвого характеру доцільно передбачити можливість забезпечення прав і свобод людини і громадянина до моменту вирішення справи по суті. У зв'язку з цим, доцільно використовувати можливості чинного законодавства та видавати забезпечувальний наказ, з метою забезпечення конституційної скарги. Зазначений механізм крім захисту інтересів окремої особи, дозволить попередити можливе порушення прав інших осіб шляхом зупинення дії окремої норми чи нормативного акту на час розгляду конституційної скарги по суті.

З точки зору наділення Суду активними повноваженнями пропонується внести зміни до чинного законодавства в частині можливості Суду адресувати окремим органам державної влади доручень щодо вжиття заходів реагування відповідно до їх компетенції з подальшим інформуванням Конституційного Суду.

Так, пропонується внести зміни у законодавство передбачивши можливість Конституційного Суду України надавати доручення окремим органам державної влади на усунення прогалин внаслідок прийняття рішення

про невідповідність Конституції певного нормативного акту, встановлювати розумні строки на вжиття відповідних заходів та отримувати звіт про виконання рішення Суду.

Для встановлення органу конституційної юрисдикції як ефективного органу захисту прав людини і громадянина не достатньо лише нормативного закріплення зазначеної функції. В значній мірі це залежить від низки обставин та тривалого періоду роботи органу конституційної юрисдикції саме в частині правозахисної функції. Діяльність органу конституційної юрисдикції має виходити позиції не просто захисту конституційного порядку, а із необхідності захисту прав і свобод людини і громадянина які складають в значній мірі основу такого порядку.

Про зазначене свідчить практика діяльності конституційної юстиції в країнах, що характеризуються розвиненою демократією. Діяльність органів конституційної юрисдикції в таких країнах характеризується високим авторитетом, їх рішення стають основою для проведення реформ у різних сферах життя суспільства, доступністю громадян до конституційного правосуддя, здатністю забезпечувати реальний конституційний порядок в системі органів державної влади.

В той же час, більшість держав молодої демократії (посткомуністичні та посттоталітарні) впровадивши в державно-суспільне життя орган конституційної юрисдикції зіткнулися з низкою проблемних питань як у організації його роботи так і в виконанні приписів, що видаються ним. Справа в тому, що в таких державах на протязі багатьох років ідеологічно не сформовано та не сприймається обов'язок органів держави в першу чергу забезпечувати захист прав і свобод людини і громадянина. В таких державах навіть діяльність органів конституційної юрисдикції сприймається в першу чергу як така, що спрямована виключно на захист державного ладу та правової охорони конституції.

Такий стан речей значною мірою залежить від формування в державі громадянського суспільства, яке є найбільш зацікавленим суб'єктом захисту

як індивідуальних так і колективних прав і свобод. Формування громадської думки щодо виключної цінності людини та пріоритету прав людини і громадянина залежить від активності та рівня свідомості громадянського суспільства. У цьому зв'язку важливим аспектом подальшого розвитку громадянського суспільства є можливість безпосереднього звернення до органу конституційної юрисдикції з питань відновлення порушених прав. Як наслідок, у таких органах громадяни можуть захистити свої права і свободи від неконституційних актів і тим самим сприяти усуненню порушень конституції в діяльності інших органів держави.

За останні кілька десятиріч роль органів конституційної юрисдикції значно зросла, особливо в тих державах, де зменшувалась легітимність вищих органів державної влади чи політичних сил. Це зумовлено в першу чергу тим, що органи конституційної юрисдикції стали реальними захисниками основ конституційного ладу та окремих прав людини і громадянина. Більшість органів конституційної юрисдикції пройшли шлях трансформації від органу, що здійснює виключно формально-юридичну функцію із захисту конституції та утверджує затверджену ієрархію правових норм до органу, що утверджує основоположні державні та суспільні цінності і забезпечує права і свободи особи як передумови ефективного функціонування держави. Подібні трансформації відбуваються і з Конституційним Судом України.

Важливо відзначити, що роль органів конституційної юрисдикції зростає не лише через те, що вони стають потужним органом державної влади в механізмі державної влади. Довіра суспільства та здатність протистояти зазіханню на основоположні демократичні цінності та конституційні права і свободи з боку інших органів державної влади сформували підтримку та створили умови для розвитку органу конституційної юрисдикції як потужного органу державної влади.

Виключна роль органу конституційної юрисдикції також яскраво відображена в процесі легітимації державної влади, де вони виконують роль посередника між народом та органами державної влади і здійснюють контроль

за легітимністю актів виходячи з інтересів суспільства. У сучасних конституційних демократіях важливе місце в механізмі легітимації влади належить органам конституційної юрисдикції.

В більшості держав, в тому числі і в Україні, органи конституційної юрисдикції уповноважені прямо чи опосередковано здійснювати контроль за дотриманням прав громадян у процесі реалізації безпосередньої демократії. Оскільки формування влади в демократичній державі здійснюється шляхом народного волевиявлення, діяльність органу конституційної юрисдикції на всіх етапах цього процесу є надзвичайно важливою та чутливою з точки зору запитів суспільства на прозорість, демократичність та легітимність.

У рішенні від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 Конституційний Суд України дійшов висновку, що результати народного волевиявлення, отримані через вибори й референдум, є обов'язковими [145]. Крім того, у рішеннях від 28 квітня № 8-рп/2009 [144] та від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 [152] Конституційний Суд зазначив, що визначальне значення для функціонування демократичної держави, її республіканських засад має встановлений Основним Законом України порядок формування органів державної влади, зокрема періодичність їх обрання та призначення.

Також у рішенні від 15 жовтня 2008 року №23-рп/2008 Конституційний Суд України визначив, що Основний Закон України не тільки проголошує здійснення влади народом, а й визначає конкретні механізми його реалізації, насамперед, через референдум. Виключне право народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні на здійснення свого волевиявлення через всеукраїнський референдум за народною ініціативою не може бути обмежене Президентом України [153].

Із аналізу діяльності органів конституційної юрисдикції окремих європейських держав (Хорватія, Молдова, Франція, Словаччина) щодо забезпечення конституційності безпосереднього волевиявлення можна зробити висновок, що всі вони є активними учасниками цього процесу. Тобто запит від суспільства на ефективний конституційний контроль за процесом

обрання та встановлення державної влади задовольняється на всіх етапах процедури безпосередньої демократії (виборчий процес, референдум). Особливо важливим є питання надання висновку на конституційність щодо встановлення результатів виборів.

Конституційний Суд України приймає лише опосередковану роль у здійсненні народом безпосереднього волевиявлення. Зокрема, Конституційний Суд у своїй практиці неодноразово звертався до проблем безпосереднього народовладдя та приймав рішення щодо окремих аспектів виборчого процесу чи питань референдуму. Однак, в сучасних умовах суспільство потребує активної участі Конституційного Суду України в процесі легітимації державної влади за результатами народного волевиявлення. Діюче законодавство не відображає можливості Конституційного Суду здійснювати контроль за виборами та референдумами, тим самим не даючи змоги реалізовувати легітимуючи функцію у повному обсязі.

З метою забезпечення гарантій безпосередньої демократії та прав громадян на державну владу, що встановлена легітимним конституційним шляхом доцільно переглянути функціональні повноваження Конституційного Суду України, забезпечивши законодавчо можливість КСУ здійснювати конституційний контроль за проведенням виборів та референдумів, а також за остаточним встановленням їх результатів. Крім того, доцільно розглянути питання обов'язкового попереднього конституційного контролю нормативно-правових актів, що регламентують питання безпосереднього волевиявлення (виборів та референдуму). Знову ж таки, питання щодо активізації органу конституційної юрисдикції в Україні як єдиного органу конституційного контролю. Розгляд звернень уповноважених суб'єктів щодо окремих питань виборчого законодавства чи питань референдуму не забезпечують у повній мірі гарантії демократичного суспільства.

Враховуючи досвід окремих європейських держав, внесення відповідних змін до законодавства надало б змогу встановити ефективний конституційний контроль та ліквідувати прогалини чи неузгодженості з Основним Законом у

виборчому та референдному законодавстві. Таким чином, це посилює легітимуючу функцію Конституційного Суду та забезпечило додатковий захист суверенних прав українського народу на волевиявлення та демократичне встановлення державної влади.

Ще одним важливим аспектом діяльності Конституційного Суду України в сучасних умовах має бути діяльність спрямована на подолання корупції та її проявів в механізмі державної влади. Навіть найменші корупційні прояви зводять нанівець демократичні напрацювання та руйнують принципи, на яких побудована державна влада. Корупція знищує довіру суспільства до державних органів, ставить під сумнів реальність забезпечення прав і свобод людини і громадянина та підриває національний суверенітет.

Здавалося б, що питання боротьби з корупцією віднесено виключно до сфери уповноважених правоохоронних органів та належить розглядати в порядку кримінального судочинства. Разом з цим, захист конституційного ладу, конституційних прав і свобод людини і громадянина, функціонування державного механізму влади від будь яких корупційних проявів має бути одним із питань, що стоїть на порядку денному Конституційного Суду України.

У рішенні від 6 червня 2019 року № 3-р/2019 Конституційний Суд прямо вказував на те, що Україна як демократична та правова держава має забезпечити створення умов для запобігання чи протидії корупції та належного юридичного регулювання відносин з притягнення до юридичної відповідальності осіб, які вчинили корупційні правопорушення [154]. В той же час, на сьогодні Конституційним Судом не сформовано юридичну позицію та не відображено будь яким чином зв'язок обов'язку держави із запобігання та протидії корупції із закріпленими в Конституції принципами демократичної, правової держави та верховенства права.

Відсутність зазначених юридичних позицій не надає правових орієнтирів органам державної влади, громадянському суспільству, спеціальним органам уповноваженим на протидію корупції щодо організації їх діяльності та

створення умов для запобігання та протидії корупції та безпосередньому запобіганню проявам корупції.

Конституційний Суд України у рішенні від 06 червня 2019 року №3-р/2019 визначив, що розбудова України як демократичної, правової держави, в якій визнається і діє принцип верховенства права, вимагає запровадження ефективної, передбачуваної та такої, що відповідає б правомірним очікуванням громадян України, антикорупційної політики для захисту конституційних цінностей, прав і свобод людини і громадянина. Обов'язком парламенту при запровадженні законодавчої основи для запобігання та протидії корупції як однієї із основних загроз національній безпеці України є те, щоб норми законів відповідали критеріям юридичної визначеності, ґрунтувалися на приписах Основного Закону України та принципах регулювання антикорупційної діяльності, що містяться у актах міжнародного права [154].

Проблема корупції є однією з найбільш болючих для сучасного українського суспільства. Про це свідчать, зокрема, результати досліджень, що проводяться протягом останніх років. Громадяни України не довіряють владі, вважаючи її враженою корупцією, що в свою чергу, обумовлює високий ступінь толерантності до корупційної поведінки – більш ніж дві третини громадян готові вдатися саме до такого способу вирішення власних проблем у стосунках з державою.

У цьому зв'язку, одним із напрямів роботи Конституційного Суду має бути формування правової свідомості громадян та просвітницька діяльність в усіх сферах суспільного життя щодо популяризації основних цінностей демократичного суспільства. Систематична робота у цьому напрямку на фоні винесення справедливих рішень відповідно до духу конституції та права дадуть змогу все глибше укорінювати у свідомості цінності правової демократичної держави.

Визначені в Конституції демократичні цінності представляють собою якісні характеристики державно-правових явищ вищого порядку, пов'язані з

усвідомленням суспільства крізь призму загальнодемократичного досвіду та національно-історичної практики – ідей людської гідності, добра, справедливості, фундаментальних цілей та норм розвитку, найбільш доцільних форм суспільного та державного устрою. Будучи закріпленими в Конституції, вони трансформуються в конституційні ідеї-принципи, а в результаті їх сприйняття окремими індивідами, соціальними групами та суспільством в цілому стають елементом їх конституційної правосвідомості. Демократичної культури [133, с. 41].

Конституційний Суд України, виходячи зі свого основного завдання, яким є гарантування верховенства Конституції України як Основного закону держави на всій території України, повинен спрямовувати свою діяльність на об'єднання зусиль усіх органів державної влади в Україні з метою їх охорони Конституції, її основних засад. Органи держави у своїй діяльності повинні керуватися єдиною основою – волею народу. Саме ця воля зобов'язує державу особі її органів діяти в єдиному руслі по принципових питаннях державної політики. У цьому полягає інтеграційна функція Конституційного Суду України [49, с. 12].

Особливо небезпечним для демократії та основоположних принципів громадянського суспільства може стати залежність суддів Конституційного Суду від політичної волі суб'єкта призначення та використання інструментів конституційного правосуддя з метою узурпації влади. Новітня історія України продемонструвала які негативні наслідки супроводжують втручання в конституційний порядок подіями 2010 року, коли було скасовано конституційну реформу 2004 року.

Політизація, в контексті діяльності Конституційного Суду України, - це підміна правових аргументів доцільністю та розсудом. Політизація проявляється у свавільному ігноруванні одних підходів і неадекватному застосуванні інших. Як правило, політизація органу конституційного контролю простежується в орієнтації на один із центрів політичної влади в державі - Президента України або Верховну Раду України. При цьому,

політизуючись, Конституційний Суд України знищує свій авторитет як єдиного органу конституційного контролю та верховного охоронця цінностей Конституції України. Інший ефект політизації - Конституційний Суд України втрачає самостійність у прийнятті ним рішень, а отже, його самостійність та незалежність у механізмі реалізації публічної влади стають марними.

У зв'язку з викладеним, виникає логічне запитання щодо легітимності рішень прийнятих Конституційним Судом. Оскільки ризик прийняття політичних рішень породжує легітимацію через прийняте рішення неконституційних політичних вказівок.

Органи конституційної юрисдикції забезпечують верховенство конституції, виступаючи суб'єктами правового захисту закладених у ній цінностей. Нормативність (обов'язковість) їхніх рішень зумовлена фактом застосування ними конституційних норм чи принципів, що мають найвищу юридичну силу. Таким чином, ці судові органи володіють установчою легітимністю, оскільки правова основа їхньої діяльності та загальнообов'язковість рішень зумовлені ступенем реалізації конституції у політико-правовому житті та рівнем конституційної свідомості і культури суспільства. Водночас будучи наділеними функцією правосуддя і вирішуючи конституційні спори, органи конституційної юрисдикції впливають на суспільно-політичні процеси, тобто володіють також рефлексивною легітимністю [50, с. 99].

Таким чином, вплив навіть найменших суспільно-політичних чинників на прийняття рішення конституційним судом робить легітимність таких рішень відносною та ставить під сумнів діяльність органу конституційної юрисдикції на майбутнє. Надзвичайно складно здобути довіру суспільства будь-якому органу державної влади, тому протиставлення тимчасових політичних амбіцій державному ладу та демократичним основам суспільства може коштувати репутації та авторитету, що напрацьовувався роками.

Питання суспільної недовіри до держави багато років формувалося у свідомості українців. Тому, з метою повернення довіри до органу

конституційної юрисдикції, необхідною є активна комунікація з громадськістю, що можливо досягнути шляхом ухвалення аргументованих рішень. Для громадян має бути зрозуміло, що утвердження української державності неможливе без інструментів конституційної юстиції, а прийняття справедливих рішень має стати аксіомою діяльності Конституційного Суду України. Оскільки рішення Конституційного Суду мають особливу природу, то кожне з них беззаперечно впливає на правову систему держави, на фінансово-бюджетну сферу, на діяльність органів державної влади та багатьох інших сфер державного механізму.

3.3. Запровадження теоретичної моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції

У характеристиці компетенційних взаємозв'язків органу конституційної юрисдикції з іншими вищими органами державної влади велике значення має дискусійне питання про його право визнавати неконституційними самі дії суб'єктів влади.

Орган конституційного контролю здійснює перевірку конституційності актів вищих органів державної влади, якими зазвичай оформляються їх відповідні дії.

Звідси обґрунтовано вважати, що об'єктом конституційного контролю повинні бути і самі дії органів державної влади, чия конституційність викликає сумнів, навіть якщо такі дії не супроводжуються нормотворчістю. як приклад можна навести, коли рішенням органу конституційної юрисдикції усувається від посади президент республіки в порядку здійснення процедури імпічменту.

Об'єктом конституційного контролю є дії органів державної влади і в разі, коли орган конституційної юрисдикції здійснює формальний конституційний контроль (контроль за дотриманням процедури прийняття акта). Звісно ж,

проте, очевидним, що право органу конституційної юрисдикції оцінювати конституційність дій суб'єктів влади має набути універсальний характер і охоплювати всю сферу діяльності вищих органів державної влади. Природно, що безпосереднє конституційне закріплення згаданого права поклало б край сумніву щодо можливості включення в об'єкт конституційного контролю і тих дій органів державної влади, які не супроводжуються їх відповідною нормотворчістю.

Виняткова роль органів конституційної юрисдикції в механізмі реалізації принципу поділу влади визначається їх функціональною природою: компетенційні суперечки є головною складовою предмета конституційного правосуддя. До того ж в ході своєї інтерпретаційної діяльності органи конституційної юрисдикції, наповнюючи узагальнені конституційні положення конкретизованим змістом, формують основи національної доктрини поділу влади.

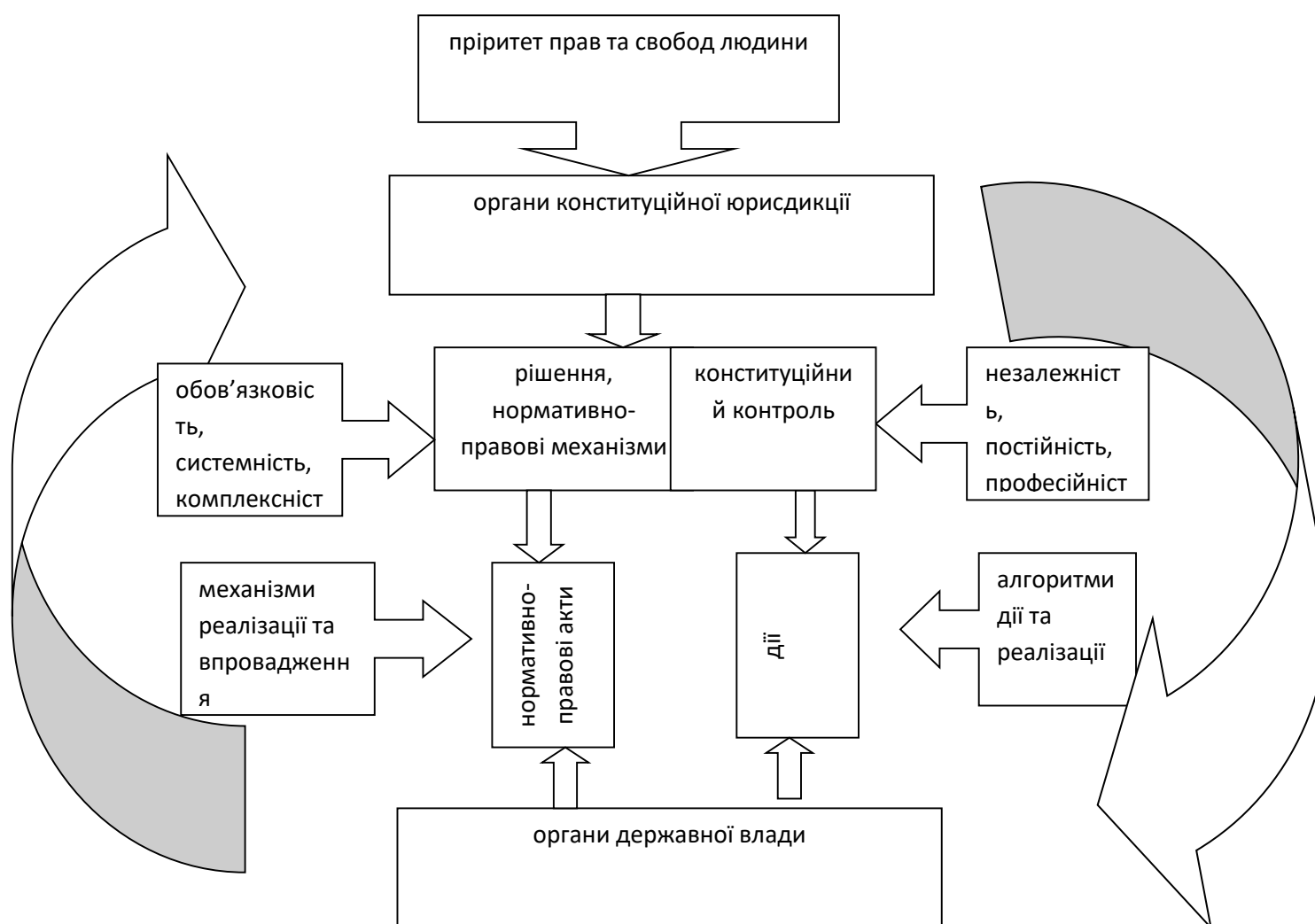

Рис. 3.1. Модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції

Автором запропонована модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції, де спрямованість діяльності органів конституційної юрисдикції – це контроль за виконанням рішень та дій органів державної влади щодо дотримання прав та свобод людини як вищої цінності.

До основних елементів моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції слід віднести:

по-перше, пріоритет прав та свобод людини;

по-друге, рішення та нормативно-правові механізми органів конституційної юрисдикції, які носять обов’язковість, системність та комплексність під час їх прийняття та реалізації;

по-третє, конституційний контроль, який реалізується за принципами: незалежність, постійність, професійність;

по-четверте, нормативно-правові акти органів державної влади;

по-п’яте, дії органів державної влади.

Тепер розглянемо кожний з елементів моделі.

У системі органів державної влади Конституційний Суд України (далі – КСУ) має можливість впливати на функціонування системи органів державної влади в цілому через прийняття рішень, які є обов’язковими до виконання. Через особливе місце КСУ в системі органів державної влади та наділення виключними повноваженнями його рішення значним чином можуть вносити

суттєві трансформації в механізм державної влади та в подальшому можуть бути використані при реалізації своїх повноважень органами державної влади.

Через низку факторів, в тому числі й у зв'язку з низьким рівнем формування правової свідомості та відданості основним принципам функціонування державної влади, органи державної влади в Україні схильні до прийняття нормативних актів, що ґрунтуються виключно на «політичній волі», «політичній доцільності» та інших неконституційних мотивах. Не минає така мотивація і КСУ при прийнятті окремих рішень, що мають значний суспільний чи політичний інтерес. В дослідженні вже зверталась увага на таких ризиках, зокрема, через політичний принцип формування КСУ. Таким чином, рішення, що приймаються КСУ можуть будуватися як на основоположних принципах закріплених в Конституції так і на оціночних судженнях та поняттях, що дають поле для «доцільного» в конкретних умовах часу трактування. У зв'язку з викладеним основною проблемою та, напевне, найбільшою загрозою діяльності КСУ є політизація його як державного органу та політизація його рішень, які, фактично, можуть внести суттєві зміни як в суспільно-політичне життя так і в механізм функціонування державної влади.

КСУ неодноразово у своїх рішеннях та ухвалах звертав увагу на розмежування питань, що можуть вирішуватись ним та вказував на політичні підстави, що не дають можливості розглядати ті чи інші звернення.

Основне завдання органу конституційної юрисдикції, яке втілюється в його рішеннях, пов'язане із забезпеченням однакового застосування норм Основного закону та встановлення правової визначеності між всіма органами державної влади щодо застосування норм Конституції. Однак, потрібно розуміти, що спроби використати правові механізми захисту конституційності державних процесів завжди будуть застосовуватись щодо окремих аспектів політичного життя.

Одним з головних елементів моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції є конституційний контроль. Особливо актуальним звернення до

конституційного контролю шляхом застосування органів конституційної юрисдикції є питання пов'язані з реалізацією власних повноважень вищих органів державної влади. Особлива ймовірність порушення Конституції виникає в перехідні періоди становлення державності та пошуку власної моделі функціонування механізму державної влади. В такі періоди політичні реалії та динамічні перетворення створюють передумови до порушення Конституції та не залишають варіантів крім як звертатися до органів конституційної юрисдикції за відновленням порушеного права.

Разом з цим, діяльність органу конституційної юрисдикції не має зводитись виключно до констатації факту порушення Конституції та приписів щодо визнання акту неконституційним. Потрібно більш активно використовувати наявні можливості попереднього конституційного контролю, який може стати дієвим механізмом попередження порушень Конституції та запровадити традиції взаємного прагнення всіх суб'єктів державно-політичного життя до забезпечення розвитку всього українського суспільства, а не реалізації політичної зацікавленості.

У багатьох державах Європи при здійсненні попереднього конституційного контролю виявляються потенційні негативні наслідки для держави чи громадян. А завдяки завчасно прийнятим рішенням органів конституційної юрисдикції усуваються можливі порушення основного закону.

Слід відмітити, що можливість здійснення попереднього конституційного контролю передбачена у Конституції України та Законі України «Про Конституційний Суд». Разом з тим, у зазначених нормативних актах йдеться про можливість здійснення попереднього конституційного контролю стосовно законів, що передбачають внесення змін до Конституції України, стосовно відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість, стосовно питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою та щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про

усунення Президента України з поста в порядку імпічменту. Такий висновок зроблено на підставі системного аналізу Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд», які не визначають інших обставин чи умов, за яких проект закону чи іншого нормативного акту підлягає попередній перевірці органом конституційної юрисдикції.

У зв'язку з викладеним, постає питання про обмеження повноважень Верховної Ради України вносити зміни до Конституції України та, відповідно, втручання у її діяльність. Разом з тим, діяльність КСУ з питань здійснення попереднього конституційного контролю є одним із основних повноважень, що реалізується ним відповідно до Конституції. При здійсненні перевірки проекту закону про внесення змін до Конституції КСУ тим самим реалізує своє основне завдання – забезпечення стабільності Конституції України та, відповідно, стабільного і ефективного функціонування механізму державної влади.

В історії незалежної України постійно відмічалось намагання вищих органів державної влади використати законодавчо визначені механізми на свою користь при вирішенні політичних питань. Наприклад, в різні періоди президенти України (2007 та 2019 роки) використовували своє право на розпуск Верховної Ради України, тим самим вирішуючи політичні завдання, що поставали в той період часу. Кожен такий указ мав наслідком звернення до Конституційного Суду України та був предметом конституційного контролю. У 2007 році Верховною Радою України навіть було прийнято постанову «Про Декларацію Верховної Ради України щодо неконституційного втручання Президента України в діяльність Верховної Ради України» [125]. Однак здійснення конституційно визначених повноважень органом державної влади не можна вважати втручання в діяльність іншого органу за умови, що така діяльність не здійснена всупереч Конституції України.

Попередній конституційний контроль відрізняється від наступного також за формою акту, що приймається КСУ. При здійсненні попереднього контролю КСУ приймає висновок, у якому відображається обґрунтування

щодо відповідності чи не відповідності Конституції України проекту нормативного акту, що став предметом розгляду. Відповідно до статті 151-2 Конституції України рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені. Отже, фактично, результат як попереднього так і наступного конституційного контролю має однакову юридичну силу.

Важливо відмітити, що обов'язковість до виконання висновку КСУ при здійсненні попереднього конституційного контролю адресується виключно суб'єктам, які є розробниками проекту нормативного акту. Тобто, юридичні та інші наслідки не наступають для інших органів державної влади. У разі недодержання зазначених умов відображених у висновку КСУ, подібні дії органу державної влади можна розцінювати як порушення принципу здійснення державної влади в Україні на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Попередження та недопущення можливих порушень Конституції є відображенням особливого місця КСУ в системі органів державної влади та його значну роль в забезпеченні стабільності функціонування механізму державної влади.

Здійснюючи превентивний конституційний контроль за правовими актами вищих конституційних органів, Конституційний Суд України забезпечує стабільність Основного Закону та попереджує випадки порушення єдності змісту конституційних норм. Закріплена нормативно (ст. 159 Конституції) та підтверджена практикою Суду, така діяльність органу конституційної юстиції полягає у винесенні висновку про відповідність Основному Закону законопроекту про внесення змін до Конституції України перед внесенням його на розгляд Верховної Ради. Конституційний Суд у даному випадку дає висновок щодо збереження сутнісного змісту основних прав, територіальної цілісності та незалежності України, дотримання матеріальних та процесуальних обмежень по внесенню змін до Конституції[158].

Досить цікавим є досвід Білорусі в Законі «Про конституційне судочинство» якої безпосередньо закріплено зазначені види конституційного контролю. Так, в ст. 1 визначено, що попередній контроль – це проведення Конституційним Судом обов’язкової перевірки конституційності законів, прийнятих Парламентом Республіки Білорусь, а також перевірка не вступивших в силу міжнародних договорів Республіки Білорусь. Наступний контроль – це проведення Конституційним Судом перевірки конституційності актів, зазначених в ст. 116 Конституції Республіки Білорусь [129].

Такий підхід до функції конституційного контролю в діяльності Конституційного Суду Республіки Білорусь та широкий спектр контрольних повноважень нашою думкою є на думку про те, що вирішення більшості завдань конституційної юстиції, що визначені в Кодексі Республіки Білорусь «Про судоустрій і статус суддів» досягаються шляхом реалізації саме контрольних повноважень [129]. Таким чином, визначення сутності попереднього та наступного конституційного контролю безпосередньо у законодавстві дає змогу уникнути неоднозначності тлумачення конституційного контролю як функції.

Аналізуючи проблемні аспекти реалізації функції захисту прав і свобод людини і громадянина, слід в першу чергу відзначити, що держава може називатися правовою лише у тому випадку, коли в ній визнаються, поважають, забезпечуються, гарантуються і захищаються права людини. З метою підвищення ролі прав і свобод людини і громадянина в Україні як правовій державі у ст. 8 Конституції України гарантується право на звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України [69].

Одним із основоположних принципів існування і функціонування правової держави є верховенство конституції в системі нормативно-правових актів. З метою забезпечення дотримання конституції у більшості країн сформовано інститути конституційного контролю, який, зокрема, здійснюють органи конституційної юрисдикції.

В одному зі своїх рішень Конституційний Суд України визначив, що принцип правової визначеності не виключає визнання за органом державної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними. Цей механізм повинен забезпечувати, з одного боку, захист особи від свавільного втручання органів державної влади у її права і свободи, а з другого – наявність можливості у особи передбачати дії цих органів [149].

Зазначене яскраво підкреслює твердження про те, що функціонування системи органів державної влади має ґрунтуватися на неухильному дотриманні прав та свобод людини і громадянина. Це пов'язано, зокрема, з процесом постійного розвитку та трансформації механізмів державного управління, що так чи інакше відображаються на дотриманні прав людини і громадянина. Питання захисту прав людини і громадянина з точки зору функціонування органу конституційної юрисдикції як державного органу, що займає особливе місце в системі органів державної влади є надзвичайно важливим.

Аналізуючи діяльність органу конституційної юрисдикції в Україні з питання захисту прав людини і громадянина, можна стверджувати, що застосовувана модель конституційного правосуддя є пасивного характеру. Це пов'язано з тим, що запуск механізму захисту прав людини і громадянина шляхом залучення органу конституційної юрисдикції вимагає реалізації переліку вимог з боку органів державної влади.

Перш за все слід відзначити, що необхідність захисту прав і свобод людини і громадянина обумовлена станом дотримання конституційно та законодавчо закріплених прав і свобод органами державної влади, органами місцевого самоврядування, посадовими особами. Порушення, допущені зазначеними суб'єктами, стають підставою для запуску механізму захисту прав людини і громадянина.

За своєю природою діяльність всіх органів державної влади повинна бути спрямована на забезпечення прав людини та громадянина. Це впливає зі ст.

З Конституції України, яка проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Поряд з питанням забезпечення прав людини і громадянина постає питання гарантування та захисту цих прав у разі їх порушення. У цьому зв'язку, нормативне закріплення людиноцентристського вектору розвитку держави потребує практичного втілення у вигляді безпосередньої реалізації функції захисту прав і свобод людини і громадянина окремими органами державної влади.

Конституційний Суд України у своїх рішеннях та висновках лише закріплює та посилює конституційно встановлені принципи прав людини. Зокрема, у рішенні від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012 Конституційний Суд України визначив, що конституційні права і свободи є фундаментальною основою існування та розвитку Українського народу, а тому держава зобов'язана створювати ефективні організаційно-правові механізми для їх реалізації. Відсутність таких механізмів нівелює сутність конституційних прав і свобод, оскільки призводить до того, що вони стають декларативними, а це є неприпустимим у правовій державі [137].

Сучасний підхід КСУ до бачення ролі держави та механізму державної влади щодо захисту та гарантування прав і свобод людини і громадянина прослідковується в низці його рішень та висновків. Так, у рішенні Великої палати Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018 визначено, що у Конституції України інституціалізовано не лише негативний обов'язок держави утримуватися від діянь, які посягали б на права людини на життя та повагу до її гідності, а й позитивний обов'язок держави, який полягає, зокрема, в забезпеченні належної системи національного захисту конституційних прав людини шляхом розроблення відповідного нормативно-правового регулювання; впровадженні ефективної системи захисту життя, здоров'я та гідності людини; створенні умов для реалізації людиною її

фундаментальних прав і свобод; гарантуванні порядку відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушень конституційних прав людини; забезпеченні невідворотності відповідальності за порушення конституційних прав людини [138].

Аналізуючи функцію забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражну функцію), можна стверджувати, що вона є притаманною для всіх органів конституційної юрисдикції європейських держав. Прояв цієї функції віднаходимо серед повноважень органів конституційної юрисдикції щодо врегулювання компетенційних спорів між органами державної влади. Саме завдяки остаточності рішень органів конституційної юрисдикції, які спрямовані на врегулювання конфлікту між органами державної влади, вдається зберегти баланс в механізмі стримувань та противаг.

У своїй діяльності КСУ неодноразово доводилось розглядати питання пов'язані з діяльністю Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України. Це пов'язано із наявністю низки чинників, що зумовлюють виникнення політико-правового протистояння між органами державної влади чи, навіть, між цілими гілками влади. На думку Ю. Тодики до таких чинників відносяться: перехідний етап розвитку держави і суспільства; відхід від керівництва суспільством однією домінуючою політичною силою до політичного плюралізму; відсутність у владних структур на загальнодержавному, місцевому рівнях достатнього досвіду вирішення складних питань державного будівництва в режимі консенсусу; відставання процесуальних конституційних норм від матеріальних; відсутність достатнього комплексу організаційно-правових механізмів розв'язання конфліктів між різними суб'єктами державно-правових відносин; низький рівень політико-правової культури різних прошарків населення, державного апарату; бажання законодавчої, виконавчої гілок влади, глави держави отримати для себе якнайбільше повноважень; втручання законодавчої влади у компетенцію виконавчої і навпаки; протиріччя у конституційному законодавстві; відсутність чіткої ідеології державного будівництва;

недостатньо якісне правове регулювання конституційних відносин; порушення суб'єктами державно-правових зв'язків норм Конституції і законів, міжнародно-правових актів, ратифікованих парламентом; неоднакове тлумачення різними гілками державної влади конституційних норм; спроби окремих територій змінити свій правовий статус або увійти до складу інших держав тощо[185, с. 266].

Вирішення публічно-правових спорів пов'язаних з розв'язанням конфліктів між органами державної влади здійснюється Конституційним Судом України в межах загальної процедури визначеної в Конституції України щодо здійснення оцінки конституційності нормативно-правового акту, тлумачення норм конституції чи розгляді конституційного подання та конституційної скарги. Водночас, Конституційний Суд оцінює лише питання конституційності нормативного акту, який став причиною конфлікту, а не діяльність того чи іншого органу.

Так, Конституційний Суд визначив, що верховенство конституційних норм поширюється на всі сфери державної діяльності, в тому числі і на законотворчий процес. Верховна Рада України, приймаючи закони, не має права допускати невідповідностей щодо будь-яких положень, прямо закріплених в Конституції України [139]. Таким чином, незалежно від політичних поглядів та політичних програм не допускається порушення норм Конституції, а приводом для конституційного розгляду може стати лише прийнятий нормативний акт, а не процес політико-правової діяльності законодавчого органу влади.

Відповідно до статті 75 Конституції України єдиним органом законодавчої влади в Україні є парламент - Верховна Рада України. Це означає, що згідно з принципом поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, здійснення їх органами своїх повноважень у встановлених Конституцією України межах і відповідно до законів України (стаття 6 Конституції України) приймати закони в Україні повноважна тільки Верховна Рада України (пункт 3 частини першої статті 85 Конституції

України) [140]. Отже, неможливо втручатися в діяльність органу законодавчої влади, а зазначена теза підтверджує те, що КСУ забезпечує утвердження та розвиток принципу поділу державної влади.

Разом з цим, Конституційним Судом обмежуються спроби органів державної влади наділення себе невластивими повноваженнями за рахунок видання власних нормативних актів. Так, у рішенні від 11 квітня 2000 року № 4-рп/2000 Конституційний Суд визначив, що Верховна Рада України не наділена правом надавати собі додаткові контрольні повноваження шляхом прийняття відповідного закону [135].

Неодноразово КСУ звертав увагу на те, що Верховна Рада України є одним із вищих органів державної влади, який у взаємовідносинах з іншими органами державної влади не наділений переважними правами чи можливостями, а здійснює діяльність виключно у суворій відповідності з Конституцією. Верховна Рада України є конституційним органом, уповноваженим здійснювати законодавчу владу, а її звернення до інших державних органів як і звернення інших органів державної влади, вони не повинні мати імперативного характеру [142].

КСУ за час своєї діяльності розглянув низку звернень пов'язаних з діяльністю, повноваженнями та рішеннями Верховної Ради України та дійшов висновку на підставі системного аналізу положень Конституції України про те, що повноваження органів державної влади визначаються Конституцією і законами України, а Верховної Ради України з питань здійснення державної влади встановлюються лише Конституцією України [142].

Діяльність органів державної влади повинна будуватись виключно на Конституції та чинному законодавстві України. Тому, здійснення невластивих органу функцій або делегування власних виключних повноважень іншому органу не допускається. Навіть питання суспільно-політичної доцільності чи перебирання на себе функції іншого органу державної влади внаслідок неможливості функціонування останнього є недопустимим. В одному зі своїх рішень Конституційний Суд визначив, що делегування законодавчої функції

парламентом іншому органу влади порушує вимоги Основного Закону України, згідно з яким органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України (частина друга статті 6), а органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19) [143].

Неодноразово Конституційний Суд України звертався до закріплення принципу поділу державної влади через тлумачення повноважень вищих органів державної влади. Конкуренція гілок влади щодо впливу на суспільно-політичне життя зрівноважена Конституцією України через суворий поділ меж впливу та чітко визначена функціональними повноваженнями. Такий підхід збережено і при спільній діяльності всіх гілок влади щодо формування окремих органів державної влади.

З огляду на зазначене, Конституційний Суд України в своїх рішеннях звертався також до аналізу взаємодії вищих органів влади з точки зору співпраці, а не лише конфронтації. Наприклад, у рішенні від 5 жовтня 2005 року № 7-рп/2005 Конституційний Суд України визначив, що Президент України у виданих ним актах може формувати адресовані Кабінету Міністрів України відповідні вказівки (доручення), які мають надаватися главою держави лише в межах його конституційних повноважень. При цьому Президент України не може змінювати визначені Конституцією України функції Кабінету Міністрів України, в тому числі управління об'єктами державної власності, а також підміняти вищий орган в системі органів виконавчої влади у здійсненні його функцій [145].

Одним із проблемних аспектів діяльності органів конституційної юстиції слід виділити наявність прогалин в праві. Зокрема, О. Кузнецова відзначає, що органи конституційної юстиції не наділені спеціальним повноваженням з оцінки конституційності правової прогалини. Але на практиці суди не лише констатують наявність прогалини, але й застосовують заходи з їх подолання

або усунення. Виходячи з зазначеного, О. Кузнєцова виділяє функцію виявлення прогалин в праві як одну з функцій органу конституційної юстиції [211].

Варто погодитися з наведеним вище міркуванням, адже найчастіше орган конституційної юстиції виявляє та усуває встановлені прогалини та колізії в законодавстві. Завдяки юридичній силі рішень, що приймаються органами конституційної юстиції, вдається усунути правові колізії шляхом скасування окремих норм. Проте більш складна ситуація з розумінням ролі конституційної юстиції в сфері усунення прогалин в праві. Зокрема, рішення прийняті органом конституційної юстиції володіють ознаками нормативно-правового акта, проте вони не можуть замінювати їх собою.

До вирішення питання усунення прогалин в праві засобами конституційної юстиції в різних державах Східної Європи застосовуються наступні підходи. Так, в Законі Республіки Білорусь «Про конституційне судочинство» окрема глава присвячена усуненню в нормативно-правових актах прогалин, виключенню в них колізій та правової невизначеності [129].

Таким чином, законодавець забезпечив Конституційний Суд Білорусі активність та можливість ініціативності в питаннях усунення прогалин, колізій та правової невизначеності.

За результатами розгляду справи Конституційний Суд Білорусі приймає рішення, в якому викладається висновок про наявність в нормативних правових актах прогалин, колізій, правової невизначеності, а також формулюється пропозиція конкретному державному органу, посадовій особі про необхідність усунення в цих актах відповідно до їх компетенції прогалин, виключення в них колізій і правової невизначеності.

Оскільки виконання рішень в Білорусі контролюється безпосередньо органом конституційної юстиції, то його діяльність щодо усунення прогалин, колізій та правової невизначеності має досить ефективний характер.

Подібним чином врегульовано питання й у законодавстві Молдови. Так, в ст. 79 Кодексу конституційної юрисдикції Молдови зазначено, що у разі

виявлення прогалин в законодавстві, які пов'язані з нереалізацією положень Конституції, Конституційний Суд спрямовує подання до відповідного органу, в якому звертає увагу на необхідність усунення виявлених прогалин [61].

У рішенні від 25 березня 1998 року № 3-рп/1998 Конституційний Суд України визначив, що заповнення прогалин у законах, окремі положення яких Конституційним Судом України визнані неконституційними, не належить до його повноважень. Згідно зі статтею 6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Виходячи з цього і відповідно до частини другої статті 19 Конституції України вирішення зазначених питань є прерогативою органу законодавчої влади - Верховної Ради України [157].

Конституційний Суд України, виконуючи закріплені в Конституції притаманні лише йому функції єдиного органу конституційної юрисдикції, посідає особливе місце у механізмі державної влади.

Домінуючою на сьогодні в науковій літературі України є наукова думка та ставлення до Конституційного Суду України як судового органу (органу судової влади). Більшість науковців вважає, що характеристика Конституційного Суду України як судового органу опирається на те, що основні принципи і форми його діяльності співпадають або можуть бути порівняні з відповідними ознаками діяльності судів загальної юрисдикції. Однак, такий підхід є досить спірним, в першу чергу з точки зору сутності діяльності кожного державного органу. В першу чергу, КСУ наділений виключною компетенцією та єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні (стаття 147 Конституції України). Реалізація конституційного закріплених повноважень здійснюється КСУ через форми діяльності, що визначені у профільному законі. Узагальнюючи такі повноваження можна визначити як інтерпретаційні. Тобто, шляхом інтерпретації норм права, закріплених у певних нормативних актах та співвіднесення їх із нормами конституції мають наслідком прийняття рішення Конституційним Судом України щодо конституційності чи навпаки. Кожне рішення чи висновок КСУ

ґрунтується на конституційних нормах, відповідає суті та «духу» Конституції України. Саме за сукупністю функцій Конституційний Суд України виступає арбітром у разі виникнення конфлікту органів державної влади стосовно їх компетенції. Як зазначалося вище, реалізація цієї функції КСУ здійснює шляхом перевірки на відповідність Конституції законів та інших нормативно-правових актів, якими встановлюються повноваження зазначених органів, а частково – шляхом тлумачення Конституції та законів України.

Таким чином, проблеми реалізації діяльності органів конституційної юрисдикції потребують не лише

Висновки до розділу 3

Автором запропоновані наступні шляхи удосконалення діяльності Конституційного Суду України як основи забезпечення функціонування сучасної української держави.

По-перше, запровадження інституту виборності суддів Конституційного Суду України, що посилить їх відповідальність перед громадянами України, зменшить можливості їх недоброчесності. Зазначений механізм передбачає проведення декількох стадій виборності:

1) формування незалежної комісії з представників інститутів громадянського суспільства, які перевіряють відповідність документів вимогам, які вставляють перед майбутнім суддею Закон;

2) оприлюднення списків кандидатів з їх автобіографіями та іншими даними в Інтернет ресурсах;

3) голосування громадян за допомогою електронних ресурсів. Електронною ідентифікацією особи може бути електронний підпис (наприклад, електронний підпис, що використовується для подання електронної декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Це надасть можливість людям обрати тих

антикорупційних керівників, яких вони вважають чесними, неупередженими, професійними, а також яким довіряють.

Крім того, потрібно передбачити процедуру звільнення суддів за правопорушення.

По-друге, щодо виконання рішень та висновків Конституційного Суду України:

- законодавчо передбачити строки виконання рішень і висновків Суду;
- визначити суб'єктів виконавчого контролю залежно від характеру прийнятого рішення;
- розвинути положення щодо контролю за виконанням рішень і висновків безпосередньо Судом, шляхом отримання відповідного підтвердження про виконання, в контексті реформування Конституційного Суду України як активного органу державної влади.

По-третє, необхідно переглянути підхід до розгляду конституційних скарг та інших подань і звернень уповноважених суб'єктів з точки зору співрозмірності якості вивчення питання що розглядається та можливості перегляду ухваленого Сенатом рішення, у разі якщо воно суперечить усталеній практиці Суду чи порушує принципи встановлені в конституції. У зв'язку з викладеним, доцільно переглянути та внести зміни до законодавства у частині формування Сенатів Конституційного Суду України, а саме виключити принцип випадковості (жеребкування) та запровадити більш прогнозований та стабільний варіант обрання суддів до Сенатів (наприклад пропорційно від кожного суб'єкта призначення).

По-четверте, з метою надання інституту конституційної скарги дієвого характеру доцільно передбачити можливість забезпечення прав і свобод людини і громадянина до моменту вирішення справи по суті. У зв'язку з цим, доцільно використовувати можливості чинного законодавства та видавати забезпечувальний наказ, з метою забезпечення конституційної скарги. Зазначений механізм крім захисту інтересів окремої особи, дозволить попередити можливе порушення прав інших осіб шляхом зупинення дії

окремої норми чи нормативного акту на час розгляду конституційної скарги по суті.

По-п'яте, щодо наділення Суду активними повноваженнями пропонується внести зміни до чинного законодавства в частині можливості Суду адресувати окремим органам державної влади доручень щодо вжиття заходів реагування відповідно до їх компетенції з подальшим інформуванням Конституційного Суду.

По-шосте, щодо запобігання корупції, на нашу думку, одним із напрямів роботи Конституційного Суду має бути формування правової свідомості громадян та просвітницька діяльність в усіх сферах суспільного життя щодо популяризації основних цінностей демократичного суспільства. Систематична робота у цьому напрямку на фоні винесення справедливих рішень відповідно до духу конституції та права дадуть змогу все глибше укорінювати у свідомості цінності правової демократичної держави.

По-сьоме, необхідно вирішити питання щодо політизації діяльності Конституційного Суду України. Оскільки вплив навіть найменших суспільно-політичних чинників на прийняття рішення конституційним судом робить легітимність таких рішень відносною та ставить під сумнів діяльність органу конституційної юрисдикції на майбутнє. Надзвичайно складно здобути довіру суспільства будь-якому органу державної влади, тому протиставлення тимчасових політичних амбіцій державному ладу та демократичним основам суспільства може коштувати репутації та авторитету, що напрацьовувався роками.

Запропоновано наділити Конституційний Суд функціональними повноваженнями щодо контролю за конституційністю процесу народного волевиявлення шляхом виборів або референдуму. Зокрема, передбачити повноваження щодо контролю за встановленням результатів виборів та референдуму.

Автором запропонована модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції, де спрямованість діяльності органів конституційної юрисдикції – це контроль за виконанням рішень та дій органів державної влади щодо дотримання прав та свобод людини як вищої цінності.

До основних елементів моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції слід віднести:

по-перше, пріоритет прав та свобод людини;

по-друге, рішення та нормативно-правові механізми органів конституційної юрисдикції, які носять обов'язковість, системність та комплексність під час їх прийняття та реалізації;

по-третє, конституційний контроль, який реалізується за принципами: незалежність, постійність, професійність;

по-четверте, нормативно-правові акти органів державної влади;

по-п'яте, дії органів державної влади.

Матеріали розділу дисертації викладені у працях [115-116; 120-121; 216].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано вирішення актуального наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції. Отримані в процесі дослідження результати свідчать про досягнення мети, вирішення поставлених завдань та дають змогу сформулювати наступні висновки і рекомендації, що мають теоретичне та практичне значення:

1. Визначено стан наукових розробок щодо становлення та розвитку органу конституційної юрисдикції в Україні як елементу системи органів державної влади та з'ясовано, що у науковій літературі відсутній єдиний підхід до ролі та місця органів конституційної юрисдикції у системі органів публічного управління.

Обґрунтовано, що у процесі діяльності конституційної юстиції, при винесенні рішень та висновків органом конституційної юрисдикції здійснюється вагомий вплив на функціонування механізму державного управління, перш за все, з огляду на загальнообов'язковість виконання прийнятих рішень цим державним органом. Рішення та висновки органу конституційної юрисдикції мають особливе місце.

2. Проведено аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження та визначено що, по-перше, конституційну юстицію треба визначати крізь призму її функціональних характеристик. По-друге, конституційна юстиція – це діяльність спеціально уповноваженого органу або їх сукупності, правовий статус яких закріплено на конституційному рівні. Діяльність такого органу ґрунтується виключно на конституції, а його рішення здійснюють безпосередній вплив на законодавство, суспільне життя, функціонування механізму державної влади та інших органів державної влади та має на меті забезпечення верховенства конституції в державі. По-третє, діяльність органу конституційної юстиції можна розглядати як функцію, як засіб, а також як

метод забезпечення стабільного та сталого функціонування механізму державної влади. По-четверте, орган конституційної юстиції в Україні можна розглядати як вищий орган державної влади, що наділений владними повноваженнями з визнання рішень чи дій вищих органів державної влади такими, що не відповідають Конституції України. По-п'яте, співвідношення термінів треба розглядати наступним чином: конституційна юстиція відображає реалізацію функціональних повноважень вищого органу державної влади конституційного контролю в рамках конституційної юрисдикції, яка визначена спеціальним нормативним актом.

3. Запропоновано періодизацію розвитку органів конституційної юрисдикції на основі узагальнення наукових поглядів та сукупності нормативно-правових актів. Виділено такі періоди: 1) з часів античності і до появи перших писаних конституцій; 2) від появи перших писаних конституцій і до кінця XIX ст.; 3) становлення та розвиток органів конституційної юрисдикції від початку XX ст. і до теперішнього часу.

Виділено етапи періоду формування інституційного механізму конституційної юстиції в Україні. Основними характерними положеннями першого етапу розвитку конституційної юстиції в Україні є: зародження ідей про необхідність впровадження в механізмі державної влади інституту конституційного контролю; розуміння сутності конституційного контролю та його значення в державному механізмі було під впливом ідеології, яка пропагувалася новоствореною державою – СРСР; законодавча влада була сконцентрована в парламенті, а виконавча та судова влади були повністю підзвітними і підконтрольними їй; радянські науковці стверджували, що в країнах соціалістичного спрямування немає практики конституціоналізму, оскільки така практика суперечила б справжній демократії; заперечення проблеми поділу влади та рівноваги між гілками влади, так як значення мав лише розподіл функцій між органами державного управління, органами правосуддя та прокуратури; контроль конституційності не здійснювався прокуратурою, уповноваженою лише наглядати за дотриманням закону; тощо.

Другий етап розвитку конституційної юстиції в Україні опосередкований прийняттям Конституції СРСР 1924 р. Виокремлено основні характерні положення другого етапу, а саме: наділення Верховного Суду СРСР повноваженнями щодо надання висновків на вимогу ЦВК СРСР про законність тих або інших постанов союзних республік з позиції Конституції; рішення з питань конституційності законів Верховного суду могли вступити в силу лише після їх затвердження Президією ЦВК СРСР; неконституційні акти поділялися не лише за характером, а й за змістом порушень (ті, що порушують закон; такі, за якими відомства привласнюють собі законодавчі функції; такі, що порушують суверенні права республік); інститут конституційної юстиції в основному був відсутній.

Третій етап розвитку конституційної юстиції в Україні (70-і – перша половина 80-х рр.) був пов'язаний з розвитком наукової думки щодо необхідності впровадження повноцінного інституту конституційної юстиції та з активізацією процесів щодо її встановлення, незважаючи на правову доктрину, що заперечувала існування конституційного контролю. В умовах нестабільності тоталітарної системи в деяких соціалістичних державах спеціальні органи конституційного контролю все ж отримали формально-юридичне закріплення і певний інституційний розвиток. Проте на даному етапі компетенція цього органу державної влади значно обмежувалася і утворення дієвих конституційних судів, незважаючи на певні демократичні традиції даних країн, так і залишилися декларативними.

Четвертий етап розвитку конституційної юстиції в Україні (друга половина 80-х – 90-і рр.) характеризується чітким визначенням процесу демократизації суспільного та політичного життя, який набув глобального характеру і вплинув на розвиток інституту конституційного контролю, незважаючи на несприятливі умови для розвитку демократичних інститутів. Виділено проблеми здійснення конституційного контролю на початку 90-х років. Зокрема це: національні й етнічні конфлікти, проблема визнання прав меншин; права політичної опозиції (наприклад, членів правлячих у минулому

комуністичних партій); питання, пов'язані з реалізацією економічних і соціальних реформ (наприклад, проблема приватизації). У процесі тлумачення права органи конституційної юстиції, крім того, зіткнулись зі складнощами, викликаними швидкими соціальними змінами. Загальними для більшості постсоціалістичних країн причинами виникнення даної ситуації були: відсутність розвинутого конституційного законодавства, що забезпечувало б чіткість тлумачення положень конституції; наявність у ньому прогалин та протиріч; недостатня визначеність компетенції конституційного суду, зокрема стосовно політичних конфліктів між гілками влади; вплив політичних сил на рішення конституційного суду і складнощі в забезпеченні його незалежності.

П'ятий етап розвитку конституційної юстиції (90-і – теперішній час) пов'язаний із встановленням в Україні органів конституційної юрисдикції як невід'ємної складової державного механізму. В державах, що належали до країн соціалістичного спрямування процес формування демократичних інститутів (в перші роки після падіння комуністичних режимів) закладався на ґрунті авторитаризму, що і дотепер суттєво ускладнює процес формування правової, соціальної і демократичної держави.

4. Проаналізоване нормативно-правове регулювання механізму функціонування органу конституційної юрисдикції в Україні та визначено, що в законодавстві, що регулює діяльність органів конституційної юрисдикції підкреслюється лише певний функціональний аспект (контроль за дотриманням конституції, гарантування верховенства конституції, арбітраж тощо). Проте, це не дає підстави для характеристики конституційно-правового статусу цього органу виключно як контролюючого, арбітражного і таке інше. Адже функціональні характеристики органу конституційної юрисдикції необхідно розглядати як складову статусу в комплексі з принципами та завданнями, компетенцією, структурно-організаційними особливостями, формами, методами та гарантіями діяльності. Органи конституційної юрисдикції, виходячи зі своїх повноважень, вирішують спори про право і врегульовують правові конфлікти, що виникають між гілками влади, таким

чином, встановлюючи конституційну істину про право та забезпечуючи конституційне правокористування та реальний конституціоналізм. Лише державний орган, який володіє спеціальним статусом, здатний реалізувати завдання забезпечення сталого та ефективного функціонування механізму органів державної влади.

5. Здійснено системний аналіз функцій органів конституційної юрисдикції та встановлено, що функції органів конституційної юрисдикції – це напрямки реалізації (застосування) компетенції на шляху до виконання поставленого перед органом конституційної юрисдикції завдання через здійснення наданих повноважень. Обґрунтовано, що систему функцій органу конституційної юрисдикції в Україні складають основні функції, які є конституційно визначеними та додаткові (неосновні функції), які виділяються за окремими ознаками та за елементами діяльності. Такий підхід дає можливість побудувати єдину систему функцій органів конституційної юрисдикції та прослідкувати спільні функціональні напрямки діяльності конституційної юстиції в Україні та окремих державах Європи. Виділено основні функції органу конституційної юрисдикції в Україні. Зокрема, це: конституційного правосуддя (вирішення спорів про право), конституційного контролю, офіційного тлумачення, розгляд конституційних скарг, функція захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення принципу поділу державної влади (арбітражна функція). Обґрунтовано додаткові функції органу конституційної юрисдикції в Україні. Зокрема, це: правотворча, примирююча; політична; соціально-економічна; профілактична; представницька; міжнародна; теоретико-пізнавальна; інформаційна; прогностична; виховна. Визначено, що третейська функція виражається в повноваженнях, які спрямовані на усунення дисбалансу гілок державної влади та створенні балансу між ідеальним правовим принципом та оточуючою реальністю, тобто виробленні такого оптимального рішення, яке б представляло собою максимально можливе здійснення ідеального принципу у конкретних історичних умовах. Обґрунтовано, що пріоритетною функцією

органу конституційної юрисдикції в Україні є функція конституційного правосуддя (функція вирішення спорів про право), яка проявляється при здійсненні органами конституційної юрисдикції законодавчо визначених повноважень. Тобто зазначена функція не є уособленою в одному чи декількох повноваженнях органу конституційної юрисдикції, а реалізується ним постійно, коли виникає будь-яка з підстав вирішення певного правового конфлікту засобами конституційної юстиції. Встановлено, що функцією, яка реалізується всіма органами конституційної юрисдикції як в Україні, так і в державах Європи є контрольна, яка виражається у перевірці на відповідність конституції законів та інших правових нормативних актів, міжнародних та внутрішньодержавних договорів, а також рішень і дій посадових осіб та органів публічної влади, включаючи і судові органи.

6. Обґрунтовано важливість реалізації органами конституційної юрисдикції конституційного контролю та визначено, що конституційний контроль рішень і дій вищих посадових осіб держави, організації і діяльності політичних партій та інших громадських об'єднань, здійснюваний органами конституційної юрисдикції, спрямований як на відновлення конституційності, так і в ряді випадків – на встановлення фактів порушення конституції, конституційної присяги, вчинення тяжких злочинів вищими посадовими особами держави (главою держави, головою уряду, верховним суддею та ін.), антиконституційної діяльності політичної партії, громадського об'єднання, що є підставою (юридичним фактом) для їх відмови від посади (імпічменту), для заборони чи призупинення діяльності політичної партії, громадського об'єднання.

7. Запропоновані наступні шляхи удосконалення діяльності Конституційного Суду України як основи забезпечення функціонування сучасної української держави.

По-перше, запровадження інституту виборності суддів Конституційного Суду України, що посилить їх відповідальність перед громадянами України,

зменшити можливості їх недоброчесності. Зазначений механізм передбачає проведення декількох стадій виборності:

1) формування незалежної комісії з представників інститутів громадянського суспільства, які перевіряють відповідність документів вимогам, які вставляють перед майбутнім суддею Закон;

2) оприлюднення списків кандидатів з їх автобіографіями та іншими даними в Інтернет ресурсах;

3) голосування громадян за допомогою електронних ресурсів. Електронною ідентифікацією особи може бути електронний підпис (наприклад, електронний підпис, що використовується для подання електронної декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування). Це надасть можливість людям обрати тих антикорупційних керівників, яких вони вважають чесними, неупередженими, професійними, а також яким довіряють.

Крім того, потрібно передбачити процедуру звільнення суддів за правопорушення.

По-друге, щодо виконання рішень та висновків Конституційного Суду України: законодавчо передбачити строки виконання рішень і висновків Суду; визначити суб'єктів виконавчого контролю залежно від характеру прийнятого рішення; розвинути положення щодо контролю за виконанням рішень і висновків безпосередньо Судом, шляхом отримання відповідного підтвердження про виконання, в контексті реформування Конституційного Суду України як активного органу державної влади.

По-третє, необхідно переглянути підхід до розгляду конституційних скарг та інших подань і звернень уповноважених суб'єктів з точки зору співрозмірності якості вивчення питання що розглядається та можливості перегляду ухваленого Сенатом рішення, у разі якщо воно суперечить усталеній практиці Суду чи порушує принципи встановлені в конституції. У зв'язку з викладеним, доцільно переглянути та внести зміни до законодавства у частині формування Сенатів Конституційного Суду України, а саме

виключити принцип випадковості (жеребкування) та запровадити більш прогнозований та стабільний варіант обрання суддів до Сенатів (наприклад пропорційно від кожного суб'єкта призначення).

По-четверте, з метою надання інституту конституційної скарги дієвого характеру доцільно передбачити можливість забезпечення прав і свобод людини і громадянина до моменту вирішення справи по суті. У зв'язку з цим, доцільно використовувати можливості чинного законодавства та видавати забезпечувальний наказ, з метою забезпечення конституційної скарги. Зазначений механізм крім захисту інтересів окремої особи, дозволить попередити можливе порушення прав інших осіб шляхом зупинення дії окремої норми чи нормативного акту на час розгляду конституційної скарги по суті.

По-п'яте, щодо наділення Суду активними повноваженнями пропонується внести зміни до чинного законодавства в частині можливості Суду адресувати окремим органам державної влади доручень щодо вжиття заходів реагування відповідно до їх компетенції з подальшим інформуванням Конституційного Суду.

По-шосте, щодо запобігання корупції, на нашу думку, одним із напрямів роботи Конституційного Суду має бути формування правової свідомості громадян та просвітницька діяльність в усіх сферах суспільного життя щодо популяризації основних цінностей демократичного суспільства. Систематична робота у цьому напрямку на фоні винесення справедливих рішень відповідно до духу конституції та права дадуть змогу все глибше укорінювати у свідомості цінності правової демократичної держави.

По-сьоме, необхідно вирішити питання щодо політизації діяльності Конституційного Суду України. Оскільки вплив навіть найменших суспільно-політичних чинників на прийняття рішення конституційним судом робить легітимність таких рішень відносною та ставить під сумнів діяльність органу конституційної юрисдикції на майбутнє. Надзвичайно складно здобути довіру суспільства будь-якому органу державної влади, тому протиставлення

тимчасових політичних амбіцій державному ладу та демократичним основам суспільства може коштувати репутації та авторитету, що напрацьовувався роками.

8. Запропонована теоретична модель організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції, де спрямованість діяльності органів конституційної юрисдикції – це контроль за виконанням рішень та дій органів державної влади щодо дотримання прав та свобод людини як вищої цінності.

До основних елементів моделі організаційно-правового механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції слід віднести:

по-перше, пріоритет прав та свобод людини;

по-друге, рішення та нормативно-правові механізми органів конституційної юрисдикції, які носять обов'язковість, системність та комплексність під час їх прийняття та реалізації;

по-третє, конституційний контроль, який реалізується за принципами: незалежність, постійність, професійність;

по-четверте, нормативно-правові акти органів державної влади;

по-п'яте, дії органів державної влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автономов А.С. Системность категорий конституционного права: Автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.02. М., 1999. 456 с.
2. Алексеев І. Г. Східна Європа: революція в конституційному праві. *XX ст. – століття революцій: Матеріали та тези доповідей та повідомлень Всеукраїнської конференції*, 1997. С.137-140.
3. Алексеев І.Г. Деякі аспекти юрисдикції органів конституційної юстиції європейської моделі. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. №4 (17). С.51-54.
4. Артемчук Д. О. Генеза та еволюція судової влади в світі. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6 С. 25-32.
5. Артемчук Д. О. Законодательная власть: два аспекта правопонимания. *Закон и жизнь (Leges et Vita)*. 2014. June. С. 6-9.
6. Арутюнян Г. Г. Конституционный Суд в системе государственной власти (Сравнительный анализ): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право». М., 1999. 52 с.
7. Арутюнян Г. Г. Перспективы совершенствования системы конституционного правосудия: функциональные и институциональные проблемы (некоторые тезисы и обобщения). *Дайджест: Конституционное правосудие в странах СНГ и Балтии*. 2004. № 4. С.52–61.
8. Бабенко К.А. Конституційний Суд України і його роль у забезпеченні верховенства конституції. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/257-konstitutsijnij-sud-ukrajini-i-jogo-rol-u-zabezpechenni-verkhovenstva-konstitutsiji.html>
9. Бернам У. Правовая система США; пер. с англ. А.В. Александров и др. М.: Новая юстиция, 2007. Вып. 3. 1216 с.
10. Беров Н. Відносини між судами. *Вісник Конституційного Суду України*. 2002. № 1. С. 74–75.

11. Беспалова О.І. Роль судової системи України в інституційному забезпеченні реалізації правоохоронної функції держави. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3(9). С. 5-14.
12. Бичков І.Г. Інститут конституційної юстиції та баланс влади в демократичній державі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. URL: http://lsej.org.ua/2_2020/3.pdf
13. Бланкенагель А. Теория и практика конституционного контроля в ФРГ. *Советское государство и право*. 1989. № 1. С. 101-105.
14. Бовсуновська І.Г. Конституційний Суд України як суб'єкт правотворчості . *Часопис Київського університету права*. 2014. №1. С. 104-107.
15. Большой юридический словарь / под ред. проф. А.Я. Сухарева. 3-е изд., доп. и перераб. М., 2006. Т.6. 858 с.
16. Буруковська Н. В. Вплив європейської моделі конституційного судочинства на формування органів конституційної юстиції в Україні: історико-правовий підхід. URL: <http://www.nsj.gov.ua/files/1455630051BurukovskaNV.pdf>
17. Вагнерова Е. Разделение властей в практике Конституционного суда Чехии. *Конституционный суд как гарант разделения властей: сб. докладов. М.: Институт права и публичной политики*, 2004. С. 175–185.
18. Василюк С. Спірні питання тлумачення Конституційном Судом України Конституції та законів України. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 1 (40). С. 54-61.
19. Вільгушинський М. Теоретичні питання взаємодії судів з державними органами, органами місцевого самоврядування та громадськістю. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: «Юридичні науки»*. 2012. Вип. 90. С. 20–21.
20. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебное конституционное право и процесс: [учеб. пособие]. М.: ЮНИТИ, 1999. 383 с.

21. Витрук Н.В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс. М. : Юристъ, 2005. 527 с.
22. Витрук Н.В. Цель, задачи и функции конституционного правосудия в государствах новой демократии. *«Конституционное Правосудие» Вестник Конференции органов конституционного контроля стран новой демократии.* 2002. № 2.(16). С.31-35.
23. Владиченко С. Про деякі особливості застосування рішень органів судового конституційного контролю, які захищають права людини. *Часопис Київського Університету права.* 2003. №2. С.32-34.
24. Владиченко С. Д. Проблеми формування ефективного механізму захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2005. №6 (44). С. 74-77.
25. Власова Г.Б. Судейский корпус в судебных системах зарубежных стран. *Юристъ-правоведъ.* 2008. № 5. С. 89-93.
26. Гаврюсов Ю.В. Правовые вопросы организации и деятельности конституционных судов субъектов Российской Федерации: Дис. ... канд. юр. наук. 12.00.02. М., 2003. 204с.
27. Гарлицкий Л. Реформа конституционного судопроизводства в Польше. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах.* М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 48-72.
28. Геберле П. Загальні проблеми конституційного права та Конституційного Суду на матеріалі «німецької моделі» із погляду на Україну. *Вісник Конституційного Суду України.* 2001. №6. С.54-60.
29. Гергелійник В. О. Правові проблеми становлення та функціонування конституційної юстиції в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Національна академія внутрішніх справ України. К., 1999. С. 44-48.
30. Городовенко В. Ефективність конституційної скарги як засобу правового захисту в аспекті новел практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України.* 2019. №6. С. 118-127.

31. Грабильніков А.В. Конституційна юстиція в Україні: до визначення поняття. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 1. С. 3-7.
32. Григор'єв В. А. Політико-правова природа Конституційного Суду в системі поділу влади. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 60. С. 305–310.
33. Грудзинская-Гросс Елена. Интервью с Председателем Конституционного Трибунала профессором Анджеем Золлом. *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*. 1997. № 2(19) С. 47–48.
34. Гудзь Т. І., Коломієць Ю. М. Реформа судових та правоохоронних органів України та її вплив на захист конституційного ладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО»*. 2017 рік. Випуск 23, С. 161-164.
35. Гуценко К.Ф. Правосудие по-американски; О-во «Знание» РСФСР ; науч.-метод. совет по пропаганде вопросов государства и права. М., 1969. 54 с.
36. Давид Р., Жоффре-Спинози К. Основные правовые системы современности; пер. с фр. В. А. Туманова. М.: Международные отношения, 1997. 400с.
37. Данієлян Ю. О. Судова влада в системі поділу влади в умовах сучасного державотворення. *Проблеми законності*. 2009. № 101. С. 270–276.
38. Делмар К. Американские суды: система и персонал. Организация правосудия в США; пер. с англ. В.А. Власихин ; под ред. и с вступ. ст. Б.С. Никифоров. М.: Прогресс, 1972. 124 с.
39. Денисов С. А. Формирование контрольной ветви государственной власти и ограничение коррупции. *Государство и право*. 2002. №3. С. 9-16.
40. Джангирян Ж. Д. К дискуссии о разделении властей и единстве власти: опыт Армении: научное издание. М.: Изд-во «Когито-Центр», 2003. 84 с.
41. Дябло В. К. Судебная охрана конституций. В буржуазных государствах и в Союзе ССР. М.: Юридическое изд-во НКЮ РСФСР, 1928. 118 с.

42. Дяченко О. П., Мужайло В. Д. Орган конституційної юрисдикції в механізмі державних органів влади: до питання реалізації окремих функцій. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/3.pdf
43. Євграфова Є. П. Акти Конституційного Суду України в системі національного законодавства. *Право України*. 2001. № 10. С. 66–67.
44. Єзеров А. Роль Конституційного Суду України у розвитку сучасного конституціоналізму. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. №6. С. 68-77.
45. Жук Н. Парламент, Президент, уряд: через взаємостримування до порозуміння. Монографія. Харків, 2007. 242 с.
46. Зоммер Бертольд Защита прав человека: прерогатива Конституционного Суда и компетенция судов общей юрисдикции. *Российская юстиция*. М., 1999. № 2. С. 13-14.
47. Зорькин В. Д. Реализация конституционного принципа разделения властей в практике Конституционного Суда России. *Конституционный суд как гарант разделения властей: сб. докладов*. М.: Институт права и публичной политики, 2004. С. 17-30.
48. Иванова Т. В. Правотворческие полномочия судебных органов: теоретический аспект URL: http://pravmisl.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2431.
49. Івановська А.М. До питання про місце Конституційного Суду України в системі органів державної влади. *Університетські наукові записки*. 2015. №1 (53). С. 12-26.
50. Кампо В., Савчин М. Легітимність рішень конституційних судів у контексті доктрини верховенства права: компаративний та пракселогічний аспекти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2010. №5. С. 99-109.
51. Кельман М. С. Конституційний контроль як засіб захисту Конституцій у національних правових системах континентального права: Дис. ... канд. юрид.

наук: 12.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. К., 2001. 204 с.

52. Кечекьян С. Ф. Всеобщая история государства и права. Учеб. для юрид. ин-тов / ВИЮНГ НКЮ СССР. М.: Юриздат, 1944. Ч. 1. Древний мир. Вып. 1: Древний Восток и Древняя Греция. 216с.

53. Ківалов С. В. Контроль в системі парламентаризму. *Правова держава: Щорічник наукових праць*. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 1999. Вип. 10. С. 112–118.

54. Кілер Дж. Т. С. Моделі демократичного устрою у Франції часів П'ятої Республіки: еволюція інститутів, діячів та режимів. *Розподіл повноважень між гілками влади в умовах суспільно-економічної кризи: матеріали наук.-практ. конф.* (м. Київ, 07–09 квіт. 1995 р.) / Програма сприяння парламентам України. Київ: Агенція Міжнародного Розвитку Сполучених Штатів в Україні, 1997. С. 96–119.

55. Киреева Е. Ю. Конституционный суд и конституционное судопроизводство: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституционное право. Ростов-на-Дону, 1997. 23 с.

56. Клишас А. А. Конституционная юстиция в зарубежных странах [отв. ред. В. В. Еремян]. М.: Международные отношения, 2004. 288 с.

57. Ключев М. М. Роль і місце конституційного контролю в системі державних інститутів. *Вісник АМСУ. Серія: "Державне управління"*. 2013. № 2 (9). С. 53-58

58. Ключка Я. Роль Конституційного Суду у взаєминах із законодавцем. *Матеріали міжнародного семінару «Роль Конституційного Суду в державі та суспільстві» (10-11 травня 2001 року)*. К.: Юрінком Інтер, 2002. С. 51-54.

59. Ковальчук В.Б. Конституційна юстиція в механізмі легітимації державної влади: зарубіжний та вітчизняний досвід. URL: <http://naub.oa.edu.ua/2009/konstytutsijna-yustytsiya-v-mehanizmi-lehitymatsiji-derzhavnoji-vlady-zarubizhnyj-ta-vitchyznyanyj-dosvid/>.

60. Ковальчук В. Б. До питання про роль та місце Конституційного Суду України в системі вищих органів державної влади: в контексті європейського досвіду. *Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С 137-142
61. Кодекс конституционной юрисдикции Республики Молдова от 16 июня 1995 года URL: <http://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/CodJC.rus.pdf>.
62. Кодекс Республіки Білорусь Про судоустрій і статус суддів від 29 червня 2006 року URL: <http://www.kc.gov.by/main.aspx?guid=21725>.
63. Козюбра М. Суд і правотворчість. *Законотворчість, проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним та європейським правом (збірник науково-практичних матеріалів / Інститут законодавства Верховної Ради України, Українська школа законотворчості, Українсько-європейський консультативний центр з питань законодавства (UEPLAC) Бібліотека Української школи законотворчості*. К., 2005. Вип. 4. 198 с.
64. . Коліушко І., Кириченко Ю. Проблеми дієвості Конституції України та удосконалення її змісту. *Конституційна реформа : збірник матеріалів Центру політико-правових реформ за 2007–2013 рр.* Київ, 2013. С. 9–25.
65. Конституции государств Европы: общ. Ред. Л. Окунькова. М.: НОРМА. 2001. Т.1. 824с.
66. Конституція Румунії від 21 листопада 1991 року URL: http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act1_2&par1=5.
67. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 року URL: <http://www.trybunal.gov.pl/eng/>.
68. Конституція Республіки Молдова від 29 липня 1994 URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?id=311496&lang=2>.
69. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.
70. Конституція України Гетьмана Пилипа Орлика 1710 р. URL: <http://gska2.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html>.

71. Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1936 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
72. Конституція Союзу Радянських Соціалістичних Республік 1977 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua-cgi-bhn/laws/main.cgi>.
73. Конституція Чеської Республіки від 16 грудня 1992 року. URL: https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/ustavni_soud_www/Pravni_uprava/AJ/Ustava_EN_ve_zneni_zak_c._98-2013.pdf
74. Конституційний договір між Президентом України та Верховною Радою України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1%EA%2F95-%E2%F0&p=1251811052315433>.
75. Конституционное (государственное) право зарубежных стран / Отв. ред. Б.А. Страшун. М.: БЕК, 1996. 610 с.
76. Косінов С. А. Парламентський контроль як елемент принципу поділу влади. *Юрист України*. 2013. № 1. С. 9–16.
77. Костицький М. В., Камінська Н. В., Кушакова-Костицька Н. В. Перспективи вдосконалення діяльності конституційного суду України в умовах сучасних суспільних трансформацій. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2019 № 3 (9). С. 4-11.
78. Лабенська Л. Л. Конституційний процес: основні види та зміст. *Правова позиція*. 2016. № 2 (17). С. 176-183.
79. Летнянчин Л. І. Конституційна судова реформа: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 194-203.
80. Лившиц Р. З. Судебная практика как источник права. М., 1997. 48с.
81. Лузин В. В. Принцип разделения властей как основа конституционализма: сравнительное исследование на примере США, Великобритании и Франции. Нижний Новгород: Б. и., 1997. 178 с.

82. Малова Д. Конституционный суд в Словакии: политический взгляд
URL: <http://www.law.edu.ru/script/cntsource.asp?cntID=100020159>.
83. Мартинюк Р. С. Органи конституційної юрисдикції в системі вищих органів держави. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2016. № 2(14). URL: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2016/n2/16mrsvod.pdf>.
84. Матвеев С. В. Юридичний механізм взаємодії органів державної влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Луганськ, 2011. 20 с.
85. Медушевский А. Кельзеновская модель конституционного правосудия и изменение конституций в странах Восточной Европы. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов*. М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 13-42.
86. Мідор Д.Дж. Суды в Сполучених Штатах. Сент-Пол: Вест Паблішінг Ко, 1991. 85 с.
87. Минк Андраш (Венгрия). Интервью с Председателем Конституционного Суда Ласло Шольомом. *Конституционное право: Восточноевропейское обозрение*. М., 1997. №2 (19). С. 41-48.
88. Мироненко О. Про деякі загальні підходи до поняття «конституційна юрисдикція» і предмета її історії. *Вісник Конституційного Суду України*. 1998. № 4. С. 46–61.
89. Мироненко О. Конституційна юстиція на межі тисячоліть. Австрія як «законодавець мод» в охороні основних законів у Європі. *Закон і бізнес*. 2007. №24. С.19.
90. Мироненко О. Захист «правди» і «благодаті» за доби Київської Русі та Литовсько-Руської держави. *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 1. С. 64-78.
91. Мироненко О. Січове козацтво на сторожі незайманості «народної конституції» прашурів. *Вісник Конституційного Суду України*. 1999. № 2. С.74–85.

92. Мироненко О. Рационалістичне (юснатуралістичне) праворозуміння на Україні у другій половині XVIII століття як первісний концептуальний фундамент вітчизняної конституційної юстиції майбутнього. *Вісник Конституційного суду України*. 2000. №1. С. 89-104.
93. Мироненко О. Від «праведного автономізму» до виникнення ідеї конституційного суду. *Вісник Конституційного Суду України (межа XIX – XX століть)*. 2001. №4. С. 91–101.
94. Мироненко О. Народження української юридичної науки і перші вітчизняні доктрини судової конституційної юстиції (друга половина XIX століття). *Вісник Конституційного Суду України*. 2000. №6. С. 78–92.
95. Мироненко О. Іван Петрункевич, як фундатор ідеї новітньої європейської судової конституційної юстиції (до питання про пріоритети і відновлення історичної справедливості у юридичній науці і практиці). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. №4. С. 79–96.
96. Мироненко О. Конституційна юстиція: маловідомі сторінки історії. Сторінка 132: практика здійснення Верховним судом СРСР конституційних контрольних функцій. *Закон і Бізнес*. 2003. №43. С. 20.
97. Митровка Я. В. Конституційні засади поділу державної влади в Україні та Чеській Республіці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 17 с.
98. Митюков М. А. О некоторых малоизвестных сюжетах генезиса отечественного конституционного правосудия. *Проблемы укрепления российской государственности: сб. статей*. Томск: Изд-во Том. ун-та, 2001. С. 66–73.
99. Митюков М. А. О генезисе отечественного конституционного правосудия (идеи и предложения второй половины 60-80-х годов XX века). *Вестник Томского государственного университета*. 2003. №278. С. 94–99.
100. Михайлова М. В. О некоторых аспектах деятельности Конституционного суда Молдовы. *Конституционное право зарубежных стран*. 2002. №4. С. 35–39.
101. Москвич Л. М., Іваницький С. О., Русанова І. О. Правовий статус носіїв судової влади в Україні (професійні судді, народні засідателі, суд присяжних) : монографія; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Х. : Фінн, 2009. 488 с.

102. Неновски Н., Жабинска М. Конституционный суд в Болгарии. *Государство и право*. 1993. № 9. С. 74-79.
103. Никифорова М. А. Институт конституционного контроля. *Современное буржуазное государственное право. Критические очерки. Основные институты*. М., 1987. С. 293–295.
104. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т.; 2 т. /уклад. В.В. Яременко та ін. К.: Аконіт. 1998. 910 с.
105. Новий тлумачний словник української мови: у 4 т.; 1 т. / уклад. В.В. Яременко та ін. К.: Аконіт, 1998. 920 с.
106. Нудель М.А. Конституционный контроль в капиталистических государствах. М.: Юридическая литература, 1968. 223с.
107. Овсепян Ж. И. Правовая защита конституций. Судебный конституционный контроль в зарубежных странах. Ростов-на-Дону: Издательство «Литера-Д», 1992. 320 с.
108. Орзіх М. Доктрина в діяльності Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4-5. С. 57-63.
109. Пастухов М. И. Конституционный Суд Республики Беларусь: место в политической системе. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов*. М.: Центр конституционных исследований МОНФ, 1999. С. 154-164.
110. Пацоллай П. О европейских подходах к доступу к конституционному правосудию. *Теоретические и практические аспекты, связанные с индивидуальной конституционной жалобой в европейской модели конституционного правосудия: Сборник материалов Международной научно-практической конференции (13-14 мая 2010 г.)* Минск : БДП, 2010. С. 29-37.
111. Пенцов М. В. Теоретичні основи дослідження моделі судової влади в Україні та країнах СНД. *Вісник Харківського Національного Університету внутрішніх справ*. 2014. № 2 (65). С. 171–179.

112. Петрів І. М. До питання визначення конституційної юстиції в механізмі державного управління: досвід України та держав Східної Європи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*,. 2020. № (2). С. 139-149. URL: <https://doi.org/10.32886/instzak.2020.02.15>
113. Петрів І. М. До питання удосконалення механізму державного управління органу конституційної юстиції як державного органу з особливим статусом. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 5-6. С. 175–181. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.5-6.175
114. Петрів І. М. Удосконалення механізмів державного управління органу конституційної юстиції в Україні в контексті імплементації досвіду держав Східної Європи. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. №10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1607>
115. Петрів, І. М. (2020). Удосконалення державного механізму захисту прав людини і громадянина через призму діяльності Конституційного Суду України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2020. № 3. С. 128-135. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1823>
116. Петрів І.М., Бальцій Ю.Ю. Удосконалення механізмів реалізації функцій Конституційного Суду України як органу державної влади з особливим статусом. *Економіка, управління та адміністрування*. 2020. № 2 (92). С. 95-100. URL: <http://ema.ztu.edu.ua/article/view/208063/208260>
117. Петрів, І. М. (2020). Практичні аспекти реалізації Конституційним Судом України функціональних повноважень в механізмі державної влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, (4), 129-139. <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1838>
118. Петрів І.М., Бальцій Ю.Ю. Удосконалення механізму державного забезпечення прав людини шляхом реалізації правозахисної функції Конституційним Судом України. *Zbiór artykułów naukowych z Konferencji Międzynarodowej NaukowoPraktycznej (on-line) zorganizowanej dla pracowników naukowych uczelni, jednostek naukowo-badawczych oraz badawczych z państw*

obszaru byłego Związku Radzieckiego oraz byłej Jugosławii. (30.03.2020) - Warszawa, 2020.C.39-42.

119. Петрів І. М. Функціонування конституційного суду України як необхідна умова розвитку механізмів державного управління. VX Міжнародна науково-практична конференція “Modern approaches to the introduction of science into practice”, 30-31 березня 2020 р., Сан-Франциско, США URL: <https://isg-konf.com/modern-approaches-to-the-introduction-of-science-into-practice/>

120. Петрів І.М Шляхи удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції через призму функціонування Конституційного суду України. *Публічне управління: традиції, інновації, глобальні тренди : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю. (до 25-річчя заснування інституту). 9 жов. 2020 р.* Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2020С. 317-319.

121. Петрів І. М. Проблеми реалізації функціональних повноважень органом конституційної юрисдикції як засіб забезпечення сталого функціонування системи органів державної влади. *Теорія та практика публічної служби : матеріали наук.-практ. конф., Дніпро, 25 вересня 2020 р. / за заг. ред. С. М. Серьогіна. Д. : ДРІДУ НАДУ, 2020. С. 64-66.*

122. Плавич В. П. Співвідношення та взаємозалежність права і економіки в умовах глобалізації. *Держава і право: зб. наук. праць. Серія: «Юридичні і політичні науки».* Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. Вип. 64. С. 365–371.

123. Погорілко В. Ф., Федоренко В. П. Джерела конституційного права України . *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2003. № 5. С. 14–25.

124. Полховська І.К., Пахомова В.А. Проблемні аспекти виконання рішень Конституційного Суду України. *Форум права.* 2016 №3. С. 213-218. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2016_3_39.pdf

125. Постанова Верховної Ради України від 02.04.2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/840-16>

126. Про зміни і доповнення Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української РСР від 24 жовтня 1990 р. *ВВР*. 1990. №45. С. 606.
127. Про Конституційний Суд: Закон Республіки Молдова від 07 лютого 1995 року. URL: <http://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/L.317.rus.pdf>.
128. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 липня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. С. 6.
129. Про конституційне судочинство: Закон Республіки Білорусь від 08 січня 2014 року. URL: <http://www.kc.gov.by/main.aspx?guid=21735>.
130. Про Конституційний Трибунал: Закон Республіки Польща від 1 серпня 1997 року. URL: <http://www.trybunal.gov.pl/eng/>.
131. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / М. П. Орзіх, М. В. Афанасьєва, В. Р. Барський [та ін.]; за ред. М. П. Орзіха. К.: Юрінком Інтер, 2011. 310 с.
132. Рємєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 20 с.
133. Реньов Є.В. Демократія як базова цінність конституційного ладу України. *Право і суспільство*. 2015. №6 (3). С. 41-45.
134. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=168063>.
135. Рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 2000 року №15-рп/2000. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-00>.
136. Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-16>
137. Рішення Конституційного Суду України від 12 квітня 2012 року № 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12>
138. Рішення Конституційного Суду України від 24 квітня 2018 року № 3-рп/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18>
139. Рішення Конституційного Суду України від 23 грудня 1997 року № 7-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-97>

140. Рішення Конституційного Суду України від 2 червня 1998 року № 7-рп/1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-98>
141. Рішення Конституційного Суду України від 11 квітня 2000 року № 4-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-00>
142. Рішення Конституційного Суду України від 14 червня 2001 року № 8-рп/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-01>
143. Рішення Конституційного Суду України від 27 травня 2009 року № 12-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-09>
144. Рішення Конституційного Суду України від 23 червня 2009 року № 15-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-09>
145. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 7-рп/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-05>
146. Рішення Конституційного Суду України від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012. URL: <http://www.ccu.gov.ua/uk/doccatalog/list?currDir=168063>.
147. Рішення Конституційного Суду України від 04 грудня 2018 року № 11-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18>
148. Рішення Конституційного Суду України від 10 червня 2010 року № 16-рп/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-10>
149. Рішення Конституційного Суду України від 8 червня 2016 року № 4-рп/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-16>
150. Рішення Конституційного Суду України від 5 жовтня 2005 року № 6-рп/2005 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-05>
151. Рішення Конституційного Суду України від 28 квітня 2009 року № 8-рп/2009 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-09>
152. Рішення Конституційного Суду України від 12 травня 2009 року № 10-рп/2009 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-09>
153. Рішення Конституційного Суду України від 15 жовтня 2008 року №23-рп/2008 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-08>
154. Рішення Конституційного Суду України від 6 червня 2019 року № 3-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-19>

155. Рішення Конституційного Суду України від 21.12.2017 р. № 3-рп/2017.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17>
156. Рішення Конституційного Суду України від 07.05.2002 №8-рп/2002. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-02>
157. Рішення Конституційного Суду України від 25 березня 1998 року № 3-рп/1998. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-98>
158. Розвадовський В. Окремі аспекти судового контролю в конституційному провадженні: теорія та практика. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Випуск 3 (7). С. 57-62.
159. Руссо Д. Осуществление контроля при национальных выборах в политические органы власти. *Конституционное правосудие. Вестник конференции органов конституционного контроля стран молодой демократии (Ереван)*. 1999. № 3. С. 9-12.
160. Савенко М.Д. Правовий статус Конституційного Суду України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2001. 23с.
161. Савчин М.В. Конституційний Суд України як гарант конституційного ладу: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2003. 218 с.
162. Саликов М. Правовые позиции Конституционного Суда Российской Федерации: понятие и система. *Правоведение*. 2013. № 5. С. 49-59.
163. Селіванов А. О. Конституційні проблеми в сучасній теорії права. К.: Логос, 2012. 152 с.
164. Сербан М. Решение румынского Конституционного Суда как источник права. *Конституционное правосудие в посткоммунистических странах: сб. докладов*. М.: Институт права и публичной политики 1999. С. 166-170.
165. Сердюк В. В. Судова влада та її місце в теорії поділу влади. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. Вип. 5. С. 38–46.
166. Скомороха В.Є. Конституційний Суд України в механізмі державної влади: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Х., 2001. 230 с.

167. Скомороха В. Конституційне правосуддя – веління часу. *Право України*. 2011. №10. С. 7-15.
168. Скомороха В. За невиконання рішень Конституційного Суду повинна бути передбачена відповідальність. *День*. 2002. №185. С.6-10.
169. Скомороха В. Є. Конституційна юрисдикція в Україні: проблеми теорії, методології і практики. К.: МП Леся, 2007. 716 с.
170. Скрипнюк О. Проблеми вдосконалення основ конституційного ладу в Україні: досвід і перспективи. URL: <http://cau.in.ua/ua/activities/analytcs/id/problemi-vdoskonalennja-osnovkonstitucijnogo-ladu-v-ukrajini-do-458/>
171. Скрипнюк О. Конституційний лад України: ознаки, принципи, гарантії. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 4(14). С. 46-51.
172. Сліденко І.Д. Природа та позиціонування спеціального органу конституційної юстиції : проблемно-концептуальні засади. *Держава і право : Збірник наукових праць . Юридичні і політичні науки*. 2006. Випуск 33. С. 47-56.
173. Сліденко І.Д. Роль конституційної юстиції в утвердженні принципу розподілу влад та системи стримувань і противаг. *Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць*. 2002. Випуск 16. С. 209-210.
174. Сліденко І.Д. Окрема думка судді Конституційного Суду України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nea1d710-16>
175. Современные зарубежные конституции / сост. В. В. Маклаков; ред. Б. А. Страшун. Москва: МЮИ, 1992. 285 с.
176. Стрижак А. Конституційне судочинство в Україні здобутки і проблеми. *Право України*. 2008. №1. С.3-6.
177. Струс-Духнич Т. В. Роль і місце судової влади у правовій державі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2011. Вип. 6. С. 171–175.

178. Струс-Духнич Т. В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2012. 16 с.
179. Тацій В., Тодика Ю. Проблеми розвитку конституційного права України. *Право України*. 1994. № 10. С.4-10.
180. Терлецький Д. С. Ефективність конституційної скарги як засобу юридичного захисту конституційних прав особи. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 23–36. URL: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.147.182313>.
181. Тертична Е. В. Судова влада у концепції поділу влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2014. 20 с.
182. Тесленко М. В. Конституційна юрисдикція в Україні: Навч. посіб. К.: Школа, 2003. 256 с.
183. Тихомирова А.В., Тихомиров М.Ю. Юридическая энциклопедия. 5-е изд, доп. и перер. М., 2007. 972 с.
184. Тодика Ю. Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина. Х., 1998. 190с.
185. Тодика Ю.Н. Основы конституционного строя Украины. Х. [б/в], 1999. 360 с.
186. Ухвала Конституційного Суду України від 05.03.1998 №15-у/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001u710-98>
187. Ухвала Конституційного Суду України від 27.06.2000 № 2-уп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002u710-00>
188. Ухвала Конституційного Суду України від 17.09.2015 №41-у/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v041u710-15>
189. Ухвала Конституційного Суду України від 20 листопада 2003 року № 51-у/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v051u710-03>
190. Ухвала Конституційного Суду України від 14 червня 2011 року № 18-у/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018u710-11>

191. Федоренко В. В. Реалізація конституційних засад судочинства в статусі й діяльності органів конституційної юрисдикції України та зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. № 32 С. 201-207.
192. Футей Б.А. Добір суддів Сполучених Штатів Америки за освітніми і фаховими ознаками. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 2 С. 57–58.
193. Худоба В. Н. Решения Конституционного Суда Украины как источник Гражданского процессуального права. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки»*. 2007. Том 20 (59), № 1. С. 156–159.
194. Цвік М.В. Про офіційне тлумачення законів України. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. №4 – С. 51-52.
195. Цимбалістий Т. О. Конституційна юстиція в Україні: Навч. посіб. для вузів. К.: Центр учбової літератури, 2007. 199 с.
196. Цимбалістий Т. О., Росоляк О. Б. Органи конституційної юрисдикції в механізмі захисту прав та свобод людини і громадянина в Україні й Польщі. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 1. С. 73-77.
197. Чиркин В. Е. Конституционная власть. *Государство и право*. 1993. № 4. С. 11–18.
198. Чиркин В.Е. Конституционное право : Россия и зарубежный опыт. М., 1998. 270 с.
199. Чудаков М.В. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Минск, 2001. 331с.
200. Шайо А. Самоограничение власти (кратный курс конституционализма): Пер. с венг. М.: Юристъ, 2001. 238 с.
201. Шаповал В.М. Конституційна юстиція. *Юридична енциклопедія*. К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 2002. Т. 3. С. 284-285.
202. Шаповал В.М. Проблеми розвитку конституційної юрисдикції в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 1998. № 2. С. 45-49.
203. Шаповал В. Теоретичні проблеми реалізації норм Конституції. *Право України*. 1997. № 6. С. 5–6.

204. Шишкін В. Конституція, яка випередила час (про правовий акт Пилипа Орлика 1710 року) URL: <http://www.day.kiev.ua/188014/>.
205. Шляхтун Я.Я. Конституційне право: Словник термінів. К.: «Либідь», 2005. 310 с.
206. Шульженко Ю. Л. Конституционный контроль в России. М.: Зерцало, 1995. 174 с.
207. Энциклопедический словарь / ред. И.Е. Андреевского и др. С.-Петербург, 1898. XXV т. 780 с.
208. Gressman E. Separation of Powers: The Third Circuit Dimension. *Seton Hall Law Review*. 1989. № 3. P. 491–510.
209. Hauriou M. *Precis de Droit Constitutionnel*. 2nd ed. Paris: Dalloz, 1929. 794 p.
210. Jaume L. *Hobbes et l'Etat representatif moderne*. Paris: P.U.F., 1986. 236 p.
211. Kuznetsova E.V. Activity framework of constitutional justice bodies to identify and eliminate legal gaps URL: <http://vestnik.uapa.ru/en/issue/2015/01/23/>.
212. Meny Y. *Politique Compare: Les Democraties: Etats-Unis, France, Grande-Bretagne, Italie, R. F. A.* Paris: Montchrestien, 1987. 537°p. (Précis Domat. Domat politique).
213. Moore M. H. *Creating Public Value. Strategic Management in Government*. Cambridge: Harvard University Press, 1995. 402 p.
214. Mosca G. *Die herrschende Klasse: Grundlagen der politischen Wissenschaft*. Bern: Verlag. A.°Franke, 1950. 404°s.
215. Orlando V. N. *Principii di Diritto Costituzionale* / Ed. G. Barbera. Firenze, 1894. 217 p.
216. Petriv I. The functioning of the constitutional court of ukraine as the part of improving the mechanisms of public administration and sustainable development of the state. *Public Administration and Law Review*. 2020. №4. P. 4-14.
217. Rainey H. G. *Understanding and Managing Public Organization*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1991. 337 p.

218. Report on the Rule of Law Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25–26 March 2011). URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
219. Schlesinger A. The Imperial Presidency. Boston: Houghton Mifflin, 1973. 505 p.
220. Venice Commission, “Ukraine - Opinion on the draft Law on the Constitutional Court, adopted by the Venice Commission at its 109th Plenary Session (Venice, 9-10 December 2016) CDL-AD(2016)034-e” (26.06.2017). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)034-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)034-e)
221. Weber M. Gesammelte politische Schriften. Tübingen: Mohr, 1971. 621°p.
222. Welcker C. Th. Das innere und äußere System der praktischen, natürlichen und römisch-christlich-germanischen Rechts-, Staats- und Gesetzgebungslehre: in 6 Bd. Stuttgart: Metzler, 1829. Bd. 1: Die Universal- und die juristisch-politische.

ДОДАТКИ

Додаток А

	
ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ БЕЗПЕЧНОСТІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ ТА ЗАХИСТУ СПОЖИВАЧІВ Держпродспоживслужба	STATE SERVICE OF UKRAINE ON FOOD SAFETY AND CONSUMERS PROTECTION SSUFSCP
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖПРОДСПОЖИВСЛУЖБИ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ вул. 7-а Пересипська, 6, м. Одеса, 65042, тел./факс (048) 716-13-01, E-mail: gu@odesa.consumer.gov.ua, сайт: www.odesa.consumer.gov.ua, код згідно ЄДРПОУ 40342996	MAIN ADMINISTRATION OF SSUFSCP IN ODESA REGION 6 7th Peresypska St., 65042, Odesa tel/fax: (048) 716-13-01, E-mail: gu@odesa.consumer.gov.ua, web: www.odesa.consumer.gov.ua, EDRPOU code: 40342996

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи

Петріва Івана Михайловича

Науково-практичні дослідження Петріва Івана Михайловича «Удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції» були вивчені та використані Головним управлінням Держпродспоживслужби в Одеській області при проведенні заходів передбачених чинним законодавством.

Відповідно до Положення про Головне управління Держпродспоживслужби в Одеській області, Головне управління сприяє створенню необхідних умов для навчання та набуття населенням правових знань у сфері захисту прав споживачів та організовує надання споживачам консультацій з питань захисту їх прав.

Внаслідок низької обізнаності громадян щодо можливостей передбачених чинним законодавством у сфері захисту їх прав і свобод як споживачів послуг чи товарів, складається ситуація щодо порушень з боку окремих осіб чи установ. В окремих випадках ситуація із порушенням прав громадян як споживачів виникає через недосконалість чинного законодавства та наявність прогалин у праві.

На особливу увагу заслуговують запропоновані автором механізми реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції, які представляють собою можливість використання громадянами активного права на конституційну скаргу з метою захисту своїх прав; наукові положення щодо удосконалення системи реалізації механізмів державної політики органів влади конституційної юрисдикції за рахунок можливості органів державної влади взаємодіяти з органом конституційної юрисдикції безпосередньо щодо визнання неконституційними нормативних актів, що порушують права громадян.

Впровадження запропонованих автором механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції сприятиме більш ефективному захисту прав і свобод громадян.

Начальник

Володимир КУСТУРОВ

Додаток Б

**ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ
«ВСЕУКРАЇНСЬКА АСАМБЛЕЯ ДОКТОРІВ НАУК З
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ»**

04070, м. Київ, Андріївський узвіз, буд. 11, офіс 68, тел. (063-951-78-55), т/ф 462-55-41, <http://vadnd.org.ua/en/news/>

від 04 березня 2020 р.

№ 293/1/3-26

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Петрів Івана Михайловича на тему: «Удосконалення механізмів реалізації
державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції»

Результати дисертаційного дослідження «Удосконалення механізмів реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції» Петрів Івана Михайловича впроваджені у діяльності Громадської організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук із державного управління», зокрема, модель удосконалення механізму реалізації державної політики в системі органів влади конституційної юрисдикції через призму функціонування Конституційного Суду України, була використані під час проведення засідань президії Громадської організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук із державного управління» з метою роз'яснення основних функцій та ролі Конституційного Суду України у системі органів державної влади.

Крім того, результати роботи використані з метою: роз'яснення порядку звернення до Конституційного Суду України, виконання рішень Конституційного Суду України, ролі рішень Конституційного Суду України у системі публічного управління та їх важливості у прийнятті державно-управлінських рішень.

Президент,
доктор наук з державного управління,
професор, Заслужений юрист України

Є.О. Романенко